שם און יפת אין אַ וואַגאָן.

אַ רייזע בעשרייבונג.

מיינע שכנים.

עס איז ניט קיין געשריי פון די וואָס אַנטלויפען פון אַ פייער, עס איז אויך קיין גערודער פון געיאָגטע פון אַ מערדער, עס איז גלאַט אַ געשריי אין דער וועלט אַריין, אַ טומעל פון אונזערע אַחינו בני ישראל זאָלען געזונד און שטאַרק זיין. זיי לויפען פערסאָפּעט, פערשמאַיעט, פערמאַטערט, אין גרויס אַיילעניש נעבען וואַגזאַל אין דוראַקאָיוע. אין די הענד שלעפען זיי פּעקליך, קליינע, מיטעלע און גרויסע. דער ליאַרעם און געפּילדער ווערט אַלץ קלינגענדער. ווייבער שלעפּען גרויסע פּעק בעט־געוואַנד, קישענס א. ז. וו.; קינדער לויפען זיי נאָך, שלעפּען זיך נאָך און פּויזען זיי נאָך. גרעסערע שוויצען, קלענערע שרייען און זויג־קינדער קוויטשען, און אַלע צוזאַמען שטופּען זיך, שפּאַרען זיך, שטויסען איינער דעם צווייטען; דער קריגט אַ זעטץ אין האַרצען, דער אַ שטורך אין זייט; מען טרעט איינער דעם צווייטען אויף די פיס; מען פערבייסט מיט די ליפען און מען קריכט ווייטער, און מיט די לעצטע קרעפטען קלעטערט מען אויף די טרעפּלאַך פון אַ וואַגאָן דריטער קלאַס. איינער יאָגט דעם צווייטען, קריכט איבער דעם צווייטען צו פערכאַפּען אַ באַנק אויף זיצען פאַר זיך, פאַר זיין געזינדעל און פאַר זיינע בעבעכעס.

און איך מענדעלי מוכר ספרים, שלעפּ אויך מיינע מטלטלין און שטאַרק זיך אַרויפצוקלעטערען, ניט צו בלייבען דער לעצטער חלילה! און אין דער זעלבער צייט, וואָס אונזערע יודעלעך האָבען קיין צייט

נישט און שפּרינגען דער לבנה אַנטקעגען, שטופּען זיך און זאָרגען זיי זאָלען נישט בלייבען הינטערשטעליג, און מיר קוקען אויף די בעאַמטע פון באַהן ווי אויף גרויסע שררות מיט אַ רחמנות פּנים'ל און מיט גרויס הכנעה, אַ שטייגער ווי אונזער פּאָהרען זאָל זיין אומזיסט און ווי מען טהוט אונז אַ חסד וואָס מען לאָזט אונז אַרויף — אין דער זעלבער צייט שפּאַצירען זיך די איבעריגע פּאַסאַזשירען פון די אומות העולם גאַנץ לאַנגזאַם, רוהיג איבער'ן פּלאַטפאָרם; זיי וואַרטען אָפּ ביז דעם דריטען קלונג, דאַן געהען זיי אַריין אין וואַגאָן ניט געהאַפּט, ניט געאיילט און האָבען דאָך די בעסטע פּלעצער.

הקיצור, ווי מען פּטר'ט דעם טומעל און גערודער פון אַריינשפּאַרען זיך אין וואַגאָן, הויבט זיך אָן אַ נייער טומעל פון פערנעהמען פּלעצער. אַנדערע, קליגערע, געניטערע, געזינדערע, האָבען זייערע פּלעצער באַלד קונה געווען, עס הייסט פערכאַפּט... אַנדערע זענען נאָך נע־ונד איבער'ן וואַגאָן, דרעהען זיך אַהין־און־אַהער און זוכען מיט די אויגען וואו צו־צושפּאַרען זיך. אַ יודענע, אַ בייכיגע, מיט אַ גרויסען נאָז און מיט נאָך אַ גרעסערען צונג, שפּאַרט זיך און שפּאַרט איהרע פּעק פּאָראויס, און ווי זי קומט אַריין, פאַלט זי אויף איהר פּאַק, און איהר פּנים און איהרע אַלע תנועות זעהען דענסטמאָל אויס ווי אַיין אינדיק, וואָס מען בריינגט פון מאַרק אַהיים אויף פּסח און ווען מען בינדט איהם אָפּ די שטריקלעך, צולייגט ער זיך גאַנץ ברייט אויף דער ערד, צושפּרייט זיינע פליגלען, בלאָזט זיך אָן און קוקט אויף אַלעם מיט וואונדער און מיט שרעק און ווייס ניט וואו ער איז אין דער וועלט. ווייטער שטופּט זיך דורך נאָך אַ יודענע. זי האַלט זיך מיט קישענס מיט פּעקליך און אַלערליי שמאַטעס און רופט נאָך זיך איהרע קינדער: גיכער! שנעלער! מיט אַ געשריי מיט אַ פּישץ און אַ געפּילדער. אָט דיעזע פרוי האָט מיר גאָט ברוך־הוא אויסערוועהלט צו זיטצען אין איהר מחיצה אין ענגעניש מיט איהר מאַן, מיט איהר היבשע געזינדעל און מיט איהרע פּעקליך, זעקליך, און גרויסע זעק, און איך בין געווען ברוך־השם אַרומגערינגעלט טאַקי ווי מיט אַ מויער.

אויף די ביינק פון וואַגאָן זענען מיר געזעסען און טייכען שוויס האָט זיך פון אונז געגאָסען. יעדערער האָט געסאָפּעט, געזוכט פרישע לופט, און אונזערע פּנים'ר האָבען געפלאַמט פון היץ. פערצייטען, אַז איך פלעג פּאָהרען מיט מיין פערד און וועגעלע איבער דער וועלט און פלעג שוויצען אין בידעל, האָב איך געהאַט דערפון אַ נחת־רוח,

פשוט אַ מחיה נפשות, און האָב געפיהלט דעם טעם ווי פון שוויצען אין באָד אויף דער העכסטער באַנק אום ערב שבת. און אויך דעם נישט־גוטען זיטצען אויף בינטלעך ספרים און שרה בת־טובים'ס תחינות האָב איך מקבל באהבה געווען. יעצט איז אָפּגענומען געוואָרען דער טעם פון שוויס, און דער שוויצען און דער ענגער זיטצען, פערשוואַכט מיך און מאַכט מיר וועהטאָגען און יסורים!... איך האָב גערעכענט אפשר האָבען דאָס מיינע זינד גורם געווען און מיין נאַטור האָט זיך אומגעביטען און איך בין ניט ווערט צו געניסען פון די צוויי גוטע מתנות וואָס גאָט ברוך־הוא האָט געשיינקט זיינע הייליגע קינדער ישראל: זיטצען געדריקט, ענג, אַ קאָפּ אויף אַ קאָפּ און... שוויצען! נאָר דער בעגעהן זיך פון דעם קאָנדוקטאָר מיט די פּאַסאַזשירען, די פיהרונג פון די פּאַסאַזשירען איינער מיט דעם צווייטען, און אַלע צרות און פּראַקטיק וואָס איך האָב געהאַט אין דער קליינער ווילע האָבען מיר געגעבען צופערשטעהן, אַז די ענדערונג איז נישט חלילה אין מיר זעלבסט, אין מיין נאַטור אָדער אין מיינע מעשים, עס איז גאַנץ אַיינ־פאַך: דער אַרט פאָהרען האָט זיך אומגעביטען, און מען קען נישט פער־גלייכען דעם פאַרצייטיגען פאָהרען אויף פערד מיט היינטיגען פאָהרען אויף דעם באַהן. אַמאָל אין בידעל, בין איך געווען איינער און מיין ווילען איז געווען מיינער. אַז עס ווערט אַמאָל ענג פון אייגענע מענשען, ווי עס טרעפט, פיס מיט פיס צוזאַמענגעפלאָכטען און מען קען ניט דערקענען, וועלכע איז מיינע און וועלכע מיין שכן'ס, אין מען איז איינגעפּרעסט ווי הערינג אין אַ פאַס, איז דאָך די ברירה ביי אונז: וויל מען, זיטצט מען אָנגעלעהנטערהייט אין גרויסע צרות ווי די קסרים און מען נעהמט אָן פאַר גוט; וויל מען זיך אָבער בעפרייען, קריכט מען אַראָפּ און מען געהט זיך צו פוס, און קיינער קען מיר ניט פאַרוועהרען מיינע פיס און דעם פרייען דרויסען. אָט די ברירה אַליין, אַז איך קען טאָהן וואָס איך וויל, מאַכען די יסורים גרינגער. נישט אַזוי אָבער איז אויף דעם באַהן: דאָרטען בין איך נישט מיינער און מיין ווילען נישט מיינער; איך בין פערקויפט צו דעם מעשענעם קנעפּעל, צום קאָנדוקטאָר הייסט עס, מיט לייב־און־לעבען, מיט האַק־און־פּאַק ווי אַן אַרעסטאַנט אין טורמע. און איך טאָר ניט פּטור ווערען פון ענגעניש אפילו אויף אַ רגע.

און דאָס זעלבע איז אויך מיט'ן שוויצען. עס איז נישט גלייך, אַז מען שוויצט מיט'ן גוטען ווילען צו אַז מען שוויצט ווייל מען מוז. דאָס איז נישט דער גוטער יודישער שוויס... ווער עס איז געווען

אין וועג אום תמוז, אין דער צייט ווען הקדוש ברוך־הוא נעהמט אַרויס די זון פון איהר פוטער־פאַס אין מיטען טאָג, קיין פויגעל פליהט נישט, קיין אָקס שרייט נישט אויף דער לאָנקע, דער וואַלד שאָ־קעלט זיך נישט, די צווייגען שעפּצען נישט, די גאַנצע וועלט שווייגט, און דער מענש דענסטמאָל אין וועג צושפּרייט זיך אויפ'ן וואָגען מיט'ן פּנים אַראָפּ, ווי איך, און שוויצט. — אָט דער פיהלט דעם טעם פון גוטען שוויס, אמת'ן, כשר'ן יודישען שוויס. און נאָך נישט דאָס אַליין: דער וואָגען איז ווי אַ קליינע קאָלאָניע פון פיער איילען וואָס פעראייניגט געצעהלטע מענשען, וועלכע יוערען אין וועג ווי איין געזינד. דער הימעל איז איבער זייערע קעפּ ווי אַ בלויער רעגענשירם, און די ערד שטעלט זיי פאָר אַ שעהנע פּאַנאָראַמע פון דער נאַטור; פערביי זייערע אויגען ציהען זיך לאַנגזאַם די פּראַכטען פון דער נאַטור און זיי האָבען פערגעניגען. נישט אַזוי אָבער איז מיט דעם באַהן. ער איז ווי אַ גרויסע שטאָדט, וועלכע פליהט מיט איהרע גאַסען, מיט איהר טומעל און געדרודער; מיט איהרע אַיינוואָהנער מיט זייערע פער־שיעדענע זיטען און מנהגים נאָך זייער שטאַנד, נאָך זייער קלאַס און נאָך זייער משוגעת; מיט זייער קנאָה, שנאָה און קאָנקורענץ, זייער האַנדעל און זייער צאַנקערייי און קריגערייי. זיי פאָהרען, איך מיין זיי פליהען אין דער גרויסער וועלט און קיקען נישט אָן די פּראַכט פון דער נאַטור. וואָס ליגט זיי דאָס אין זינען? וואָס געהט זיי דאָס דערין?

דער מלאך, וואָס איז ממונה אויף די תקיעות האָט געמאַכט אַ תקיעה גדולה, און דער באַהן איז זיך אַוועק. אַלעמענס פּנים'ר האָ־בען זיך אומגעביטען, עפּעס איז מען געוואָרען פרעהליכער, אַבי פער־חאַפּט, אַבי מען פאָהרט שוין. איינער דעם צווייטען האָט אָנגעהויבען בעטראַכטען און אויספרעגען: פון וואַנען איז אַ יוד? וואוהין פאָהרט מען? מיט וואָס האַנדעלט מען? דאָס, יענעס יבמה, ווי דער שטיי־גער איז אין וועג: פרעמדע ווערען קרובים, ווייטע יוערען נאָהענט און אונבעקאַנטע בעקאַנט. מען רופט איינער דעם צווייטען מיט'ן נאָ־מען, ווי מען זאָל זיך קענען פון פריהער. חיים עפענט זיין שעציל, נעהמט אַרויס שנאַפּס, טרינקט אַליין און איז מכבד שמואל'ן; אייך שמואל נעהמט אַרויס ברויט, ציבעלע אין אַלעריליי שאַר־ירקות אין גיט חיים'ן און זיי לעבען אַ גוטען טאָג. שמעריל גיט איבער אַנשרען געלט ער זאָל זיך מטריח זיין אָפּגעבען זיין מחותן אין זיין שטעדטיל, ראובן שיקט צו שמעון'ען בריעף. אין רעבענונגען צי לוי דעם קרעמער אין האַנדריקעווע, און אינגאַנצען וואַגאָן איז געוואָרען אידיר: די קינדער

ישראל זענען זיך עוסק אין פרנסה, דער פרעגט דעם, דער פרעגט יענעם, אַלע ריידען, און עס קאָכט זיך ווי אין אַ קרעטשמע. אויף מיר האָט אויך גערוהט דער ווילען פון מסחר, און איך האָב געוואָלט אויפבינדען מיינע ספרים, טאָמער וועל איך עפּעס לייזען; מיט אַמאָל האָב איך דערזעהן ווי אַ מחבר׳ל טראָגט זיך אַרום מיט זיין חיבור׳ל און שלאָגט זיך אָן צו יעדערען, מען זאָל ביי איהם קויפען אויס מיטליד, וויל ער איז אַן אָרעמאַן, ער דאַרף חתונה מאַכען אַ בוגרת א. ז. וו. ווי איך האָב געזעהן, ווי ער איז זיך מכניע און לייגט זיך יעדערען אונטער די פיס און מאַכט זיך בזוי ומבוזה פאַר עטליכע קאָפּיקעס, און ווי די לייטע קוקען אויף איהם מיט חוצפה און ווי מען ענטזאַגט איהם מיט אַ וויטץ, מיט אַ שטעך־ווערטעל, און וואָס די לייטע אין דעם צווייטעןווינקעל פונ׳ם וואַגאָן ריידען וועגען איהם און מאַכען חוזק אויף זיין רעכענונג, האָב איך מיר ענטזאַגט פון מיין ווילען צו עפענען מיינע ספרים און בין געבליבען זיטצען. —

טרויעריג, אָהן בעשעפטיגונג, בין איך געזעסען אויף אַ ברעג באַנק, געקוועטשט, געדריקט פון אַלע זייטען, און איך האָב בעטראַכט מיינע שכנים. די פרוי, וואָס איז געזעסען מיר אַנטקעגען, איז געווען אַ מאָגערע, מיט אַ דינעם נאָז, איהרע אויגען אַיינגעגראָבען, די הויט פון די ליפען פערטריקענט און אויסגעצויגען, איהר געזיכט צוקנייטשט ווי אַ געבראָטענער עפּעל. זי זיטצט אויף אַ גרויסער קישען, פון וועלכער פעדערען פליהען אין דער הויך. זינד זי איז אַריין, האָט זי קיין בערוהטע מינוט ניט פון איהרע קינדער; זיי טומלען איהר דעם קאָפּ מיט זייערע פראַגעס און מיט זייערע קריג און מסירות איינער אויף דעם צווייטען. דריי קלענערע קינדער בייטען זיך אַלע ווייקע מיט די ערטער, דער אַרויף, דער אַראָפּ, און קלאַפּען דערווייל איהר אין די זייטען און וואו עס טרעפט זיך. אויף די הענד ביי איהר שלאָפט אַ זויג־קינד, וועלכער האָט זיך גוט אָנגעשריען, אָנגעוויינט און איז אַיינגעשלאָפען. די טרערען זענען נאָך אויף זיינע בעקליך, אין וועלכע עס איז קיין טראָפּען בלוט נישטאָ, און ער אָטהעמט זעהר שווער און שוואַך. ביי מיין זייט איז געזעסען דער מאַן פון דער פרוי, אַ הויכער, אַ דאַרער, אַן אַיינגעבויגענער יוד מיט אַ לאַנגען האָרבאַטען נאָז, מיט אַ קליין בערדיל; אין זיינע אויגען ליגט טרויער און אויף זיינע ליפּען איז אימער ווי אַ ביטערער שמייכעל. אין דער רעכטער זייט פון דעם פאָטער זיטצט זיין עלטערע טאָכטער, אַ מויד שוין אַ בוגרת, עפּעס אַ פערטראַכטע, אַ פערזאָרגטע און אַ פערקלאָגטע, און נאָך צוויי מיידלעך קלענערע פון איהר.

איך בין זיך מודה, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר לייטען, אַז אין אָנפאַנג האָב איך שטאַרק פערהאַסט מיינע שכנים, ווי זיי זאָלען עפּעס מיינס פערנעהמען, און ווי דער אמת איז, האָבען זיי מיך טאַקי נישט געלאָזען רוהען, און אין האַרצען האָב איך געשאָלטען מיין ביטערען מזל, וואָס האָט מיך גראַדע אויפגעקאָמפּאַנירט מיט אַזעלכע מאָדנע משונה׳דיגע און דאַקוטשליווע נפשות. נאָר אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און בעטראַכט, האָט זיך מיין האַרץ פערקעהרט צו גוטען און האָב אָנגעפאַנגען פון זיי אַנדערש צו קלעהרען. זייערע קליידער, זייער געשטאַלט און זייערע פּנים׳ר, וואָס זיינען געווען שוואַרץ ווי דער לינקער זייט פון אַ טאָפּ, האָבען אויף זיי עדות געזאָגט, אַז זיי זענען נעביך אונגליקליכע, וועלכע האָבען זיך גענוג אָנגעליטען, גענוג אויסגעשטאַנען, און איך האָב נישטוויסענדיג וואָס־און־ווען, אויף זיי מיטלייד בעקומען. די ביטערע זיפצען יעדער מינוט פון דער מוטער, האָבען מיר געמאַכט אַ לאָך אין האַרצען, דער פלייסען זיך פון דעם פאָטער מיט די עלטערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאַכען. האָט מיך פאַר׳ן האַרצען פערנומען, און מעהר פון אַלעם האָב איך מיטלייד געהאַט מיט דעם זויג־קינד, וועלכער האָט געדרימעלט פערמאָרעט, אָהן קרעפטען, אָהן בלוט אין די ליפּעליך, אָהן אָטהעם אין זיין יונגע ברוסט, ווי ער געהט אויס ביי דער מוטער אויף די הענד — דאָס אַלעס איז פאַר מיר גענוג געווען צו פערשטעהן דעם ביטערען צרה׳דיגען לעבען פון דער אונגליקליכער געזינד. דערנסטמאָלט האָב איך מיר פאָרגעשטעלט אין מיין געדאַנק טויזענדער אַזעלכע בילדער פון טרויעריגע, אונגליקליכע פאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער, דחקות און טראָגען דעם בינטעל צרות און טהוען אפילו נישט אַ פּיפּס, און אין זיך האָט מיין האַרץ ביטער געוויינט...

ביסמארק הייסט ניט עסען!...

יוען איך בין אַזוי געווין פערזונקען אין מיינע געדאַנקען, האָט זיך אַ יונגעלע צו־וויינט פאַר דער מוטער, אַז ער וויל עפּעס עסען. די האַרץ איז איהם פער׳חלש׳ט און די מוטער שטילט איהם אַיין מיט די ווערטער: — „דער טאָג איז נאָך גרויס, יענקעל! עס איז יעצט נישט די צייט צו עסען, וואַרט נאָך אַ ווייַלע, וואַרט, מיין זוהן...“

— שאַ! יענקעלע, האָט דער פאָטער אויך געזאָגט און האָט

פערקרימט זיינע ליפען ווי ער וואלט געלאכט. שא, יענקעלע! ביסמארק האט פערבאטען צו עסען...

— איז דען דיין זוהן קראנק חלילה? האב איך געפרעגט דעם פאטער מיט א טאן פון רחמנות און ליעבשאפט, און מיר האט זיך שטארק פערוואלט מיט איהם אריין אין א שמועס און וויסען וואס מיט איהם איז דער מעהר.

— חס־ושלום! זיינע ער איז געזונד און שטארק אויף אלע גלידער און געדערים, וואלט איך נאר געהאט די וואג גאלד וויפיעל זיין מאגען איז מוכן ומזומן צופערדעהען שפייז צו יעדער צייט.

— און ווער איז דאס דיין ביסמארק, וואס האט פערבאטען עסען אזא געזונדען מענשען ווי דיין זוהן? האב איך איהם געפרעגט פערוואונדערט.

— קענסט־דו גאר נישט ביסמארק'ן? א חידוש!

— און וואס איז אז איך קען איהם נישט? ער מוז זיין ביי אייך א דאקטאר און ביי אונז אין דוראקאווע איז דא אזעלכע דאקטוירים און פעלדשארעס איפ'ן טוץ, און ווען מען וועט נעהמען קוקען וואס זיי פערזאגען, קען מען זיך גיך אוועקפעקלען פון דער זינדיגער וועלט, ווי ביי אונז זאגט מע דעם גליי־ךווערטעל: „פון דער עצה וואס א דאקטאר וועט געבען, קען מען געוויס די יאהרען ניט אויסלעבען“.

איך האב אנגעמאכט א געלעכטער דעם פאטער מיט די טעכטער מיט מיין ווערטיל, מיך האט דאס שטארק הנאה געטהון און איך, זייענדיג צופריעדען פון זיך אליין, האב אויך געשמייכעלט. איך האב געוואלט בעוויזען, וואס פאר א גוטער וויטצלינג איך בין און דערצעהלען נאך מעשיות און המצאות פון אונזערע דאקטוירים, צירולניקעס, קאנאוואלעס און באנדארעס, נאר דער קאנדוקטאר איז אנגעקומען נעהמען בילעטען און „פאר בילעטען“ און ער האט מיר איבערגעשלאגען מיינע רייד.

אז דער קאנדוקטאר איז ארויס בשלום פונ'ם וואגאן, און די לינקע פאסאזשירען זענען, א דאנק דעם רבונו־של־עולם, איבערגעקומען דעם חיבוט־הקבר פונ'ם ליעגען אונטער'ן באנק, האבען זיך אנגעהויבען אויפהויבען קישענס; פעקליך האבען זיך פערנאנדערגערוקט און זעק האבען זיך אויפגעשטעלט און פון אונטער זיי האט זיך ארויסגעקראפקעט א מענשליכע געשטאלט, וועלכע איז געלעגען אונטער מיין אנטקע-

געגדיגער באנק. ער איז געגאנגען אין גויעשע קליידער, אין אלטע פערלאטעטע הויזען, אין א פוילישע פויערשע סוויטע מיט מעשענע העקליך פערשפילעט ביז'ן האלז און אהן א היטעל. זיין געזיכט איז געווען וויים ווי קאלך, די באקען איינגעפאלען, די וואנצעס פערדרעהט פון ביידע זייטען מויל און אראפגעהאנגען ווי מייזעשע עקליך. ער האט זיך געשטעלט אויף די פיס און האט זיך אויסגעגלייכט די ביינער, האט זיך אויסגעהוסט און אויסגעגענעצט ווי ער זאל אויפשטעהן פונ'ם שלאף.

מיינע שכנים, די גרויסע און די קליינע, האבען איהם פריינדליך געגריסט מיט זייערע קעפ און האבען אויף איהם צופריעדען געקוקט און ער אויף זיי אויך דאס גלייכען. און איך שטעה און וואונדער זיך און הויב נישט אן צו פערשטעהן וואס ער געהערט זיך אן צו דער פאמיליע וועלכע איז געווען א יודישע מיט אלע פיטשעווקעס. פיעל סברות זענען מיר ארויף אויפ'ן זינען. און פון אלע איז ביי מיר געבליבען, אז ער מוז דאס זיין דער ביסמארק, וואס מיין שכן האט פריהער דערמאהנט; אבער באלד האב איך איינגעזעהן אז איך האב א טעות געהאט, ווארום די פרוי האט אנגערופען דעם צוגעקומענעם מיט א נאמען און זי האט צו איהם גערעדט אין אזא מין שפראך פון יודיש מיט פויליש צוזאמען און דערמאכט מיט'ן האנד און מיט'ן קאפ.

— וואס שטעהסט־דו, פאניע פרזשענקסזשווינזשיטסקי? זעטץ זיך דא אויף איצקעס ארט און איציקעל וועט זיך צושפארען אויפ'ן באנק לעבען פאטער.

— זארג נישט פאר מיר, חייקע מיין נשמה, איך וועל נעהמען מיין טהייערען איצקען אויף די קניע, אהן איהם איז אויך גענוג ענג לעבען רב משה דיין מאן — האט דער מענש מיט דעם נאמען פון איין און צוואנציג בוכשטאבען איהר געענטפערט אויף א שפראך פון צוקאליעטשעטען פויליש און הינקעדיגען דייטש צוזאמען.

— האסט־דו עפעס גוט געשלאפען, פאניע יפת? האט רב משה געפרעגט דעם מאן מיט א ליעבליכען שמייכעל. איך האב דיר גענעבען א גוטע לעהרע און היטסט עס גוט אפ, אזוי וואויל צו דיר אויף דער וועלט... אויף דער צווייטער סטאנציע וועט שוין זיין מיין אטשערעד צו געהן אונטער די פעקליך אונטער'ן באנק.

— נעהם מיך אויף די הענד, רב יפת, האט זיך געבעטען יענקעלע, און איז ארויף צו דעם מאן אויפ'ן שויס נעבען איציקלען, און ער האט זיי ביידען ליעבליך ארומגענומען.

פון גרויס וואונדער האָב איך צועפענט מיין מויל און מיינע אויגען און האָב געקוקט רב משה׳ן אין געזיכט שווייגענדיגערהייט און האָב געוואַרט טאָמער וועל איך עפּעס פאָרט דערגעהן, וואָס דאָ איז פאַר אַ געשיכטע מיט די לייט. רב משה האָט פערשטאַנען וואָס איך וויל און האָט אָנגעהויבען צו מיר ריידען:

— דיעזער מאַן איז אַ געבאָרענער פּאָליאַק אין אַ קליין שטעדטיל אין וואַרשאַווער גובערניע.

— וואָרום רופסט־דו איהם יפת?

— וויל זיין ריכטיגער נאָמען פּרזשענקסזשווינזשיטסקי ברעכט מיר אויס די ציינער, און צוויטענס, פּאַסט דער נאָמען יפת פאַר איהם און ער פּאַסט פאַר דעם נאָמען אין היינטיגע צייטען.

— מיט דיין ענטפער מאַכסט־דו מיך נאָך מעהר פראַגען און וואונדער און דערווייטערסט די זאַך פון מיין פערשטאַנד, אַז די קאָפּ מישט זיך מיר ווי פון די פערצייטיגע מפרשים, אַז נאָך זייער פירוש צופערשטעהן געבען, ווייס מען ערשט קיין אָנהויב נישט. איך בעט דיך, דערצעהל מיר ריכטיג, כסדר, נישט געחאַפּט און נישט געהיפּט.

— איך בין משה דער שניידער, און דער שטייגער פון אַ שניידער, אַז ער נעהט, מאַכט ער פון צושניטענע שטיקער אַ גאַנצען בגד, און אַז ער דערצעהלט עפּעס, צו־וואַרפט ער זיינע רייד און חאַפּט פון דאַנען אַ וואָרט, פון דאָרטען אַ וואָרט, אָהן אַ טאָלק און אָהן אַ לאַד. נאָר איך וועל דיר צוליעב טהון און זיך סטאַרען ווי ווייט מעגליך דערצעהלען כסדר ווי דו פערלאַנגסט.

משה דער שניידער איז פון נאַטור פון די פרעהליכע קבצנים, וואָס גיט ביי יודען, וואָס דער דלות ווירקט נישט אויף זייער געמיטה צו מאַכען זיי אונמוטהיג, מרה־שחורה׳דיג, צו קלאָגען אויף זייער ביטערען מזל און אויף די פיהרונג פון דער וועלט. ביי זיי איז איינגעפּאַסט אין האַרצען, אַז אַזוי קומט זיי אויף דער וועלט און זייער מזל האָט אַזוי גורם געוועזן צו לעבען אין צרות, דלות און דחקות, און זיי טאָרען אַפילו זיך נישט בעקלאָגען און זינדיגען צו פערלאַנגען אַ בעסערען לעבען, פאָרצושטעלען זיך עפּעס פערגעניגען צו געניסען פון דער וועלט. די וועלט מיט אַלע איהרע פערגעניגענס איז נישט פאַר זיי, פאַר די קבצנים הייסט עס, בעשאַפען געוואָרען, נאָר פאַר יענע רייכע, גליקליכע וועלכע — ווי זאָגט מען? — זענען אין אַ הייבעלע

געבאָרען געוואָרען, און ווען עס טרעפט זיי אַ פרישער אונגליק, אַ נייע צרה, ווערען זיי נישט איבעררשט, ווי זיי וואָלטען עס שוין לאַנג ערוואַרטעט; און צו יעדער חוואַליע וואָס דער ברויזענדער ים פון דער פינסטערער וועלט שטעלט זיי אין וועג אַנטקעגען, בויגען זיי איין די קעפּ גלייכגילטיג, און אַז זיי דערצעהלען אַמאָל זייער שלעכטע לאַגע און ליידען, איז ניט נאָר זיי וויינען נישט, נאָר זאָגאַר זיי פּרעגלען עס נאָך צו מיט אַ המצאָה׳לע, מיט אַ קאַטאָוועסיל, און מיט אַיין איראָנישען שמייכעל לאַכען זיי פון זיך אַליין.

— ווי איך זעה, האָט רב משה געזאָגט, ווילסט־דו דאָך מיט מיר קיין שידוך נישט טהון, איז דאָך מיר געוויס פערשפּאָרט דיר צו דערצעהלען מיין יחוס פון מיין טאַטען און זיידען ביז אַברהם אָבינו, און דערצעהלען דיר אַלע איינצעלהייטען פון מיין לעבען איז אויך נישט נויטהיג, און עס פערשאַפּט קיין פערגעניגען אויך נישט. עס איז גענוג, אַז איך וועל דיר דערצעהלען מיין געשיכטע וואָס דער איינהאַלט פון איהר איז שוין אַ גאַנץ אַלטער און עס איז שוין אַ ירושה צו יעקב׳ס קינדער פון דור צו דור. אויב מיין געשיכטע וועט זיין גענעהט „שבת־שטעך“ אָהן בעפּוצונג, אָהן באַזאַץ, איז אויך נישקשה. און אַזוי הויב איך אָן:

— איך בין אַ ליטוואַק. יונגערהייט האָב איך אויסגעוואַנדערט אין דייטשלאַנד און האָב מיר דאָרטען געלעבט פון שניידעריי מיט מיין ווייב און קינדער. כל־זמן אַז איך מיט מיין הויז־געזינד זענען געווען „יודען“ האָב איך מיר געאַרבייט רוהיג און געהאַט דעם שטיקעל ברויט. אמת דער נאָמען „יוד“ האָט מיר קיין פיעל עהרע נישט פערשאַפט און קיין איבעריגע מענשען־רעכט אויך נישט. קיין גראַפען און קיין פירשטען זענען מיר נישט געווען, אָבער פאַר פערברעכער, פאַר אויסוואורפען, פאַר שעדליכע האָט מען אונז אויך נישט געהאַלטען, און מען האָט מיך געלאָזט לעבען אין ענגעניש.

— ני, און יעצט? האָב איך איהם אונטערבראָכען, און יעצט ביסט־דו דען קיין „יוד“ נישט מעהר?

— היינט בין שוין נישט מעהר קיין „יוד“ און עס איז שוין היינט איבערהויפּט גאָר קיין „יודען“ נישטאָ אויף דער וועלט; אַזוי האָט ער מיר געענטפערט מיט אַ געלעכטער, ווי איך זעה ווייסט־די נישט אין וואָס פאַר אַ צייט מיר לעבען היינט.

— וואָס הייסט איך וויים נישט? היינט איז מיטוואָך פרשת קורח אין יאָהר פינף טויזענד זעקס הונדערט פערציג זינד די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען ווי די יודען זאָגען, האָב איך איהם געענטפערט בנשימה אחת.

— און ביי די דייטשען איז אָבער נישט אַזוי, האָט געזאָגט רב משה רוהיג און לאַנגזאַם. די דייטשען, וועלכע קלעהרען שטענדיג אוים נייעסען, האָבען אומגעדרעהט דעם ציינגער פון דער וועלט-געשיכטע מיט טויזענדער יאָהרען אַ הינטער און אויף זייער קאַלענדאַר קומט יעצט אוים די יאָהרען פון דעם מבול. אַ יודען רופען זיי היינט „שם“ און נישט קיין יודען „יפת“. עס זענען אָנגעקומען „שם“ און „יפת“, און מיט זיי אַלע מנהגים פונ'ם מבול, און די ערד איז איבערפילט מיט סקאַנדאַלען און רויבעריי. די ניט שם'ס קינדער, „אַנטיסעמיטען“ הייסט עס אויף גוי'עש, יאָגען און פלאָגען שם'ס קינדער פאַר אויסגעטראַכטע זינד און איבערהויפט פאַרוואָס זיי ווילען אויך עסען און טרינקען מיט אַלע מענשען צוגלייך. און אַנדערע רעכענען שם'ען אויך פאַר אַ זינד, וואָס ער האָט קינדער ווי מענשען. אין אָנפאַנג האָט מען דיעזע צוריקקריכערס געהאַלטען פאַר משוגעים און מען האָט פון זיי איבעראַל געלאַכט. זיי פלעגען אָבער ביי זיך ניט אַראָפּפאַלען און פלעגען פראַיוען זייער משוגעת וואו זיי האָבען נאָר דערצו אַ געלעגענהייט געהאַט: אין פאַרלאַמענט, אין קירכע, אין שענק און אין באָד טאָג-טעגליך דרשן'ענדיג. ביסלעכווייז איז די באַנדע משוגעים געוואָרען גרעסער און געפעהרליכער; מען האָט אָנגעהויבען זייער פלוידעריען אַרומטראָגען אויף טעלערלעך און עס האָט געמאַכט אַ ווירקונג אויף אַלעמען. די רייכע, די הערשער האָבען זיך אָנגעחאַפּט ווי אָן אַ הייסען שטיין, און דער בלינדער פעביל נאָך זיי מיט קולות, מיט קללות: „אָט פון וואַנען עס שטינקט דער העכט! פון וואַנען דאָס פאָלק איז אַזוי פעראָרעמט! די יודען, שם'ס קינדער, זיי זויגען דאָס אוים די בלוט!“ דענסטמאָלט האָט זיך ערשט אָנגעהויבען צרות אויפ'ן פוד, וואָס אַ טאָג ווייטער אַלץ מעהר און מעהר, ביז עס איז אויפגעשטאַנען דער גרויסער פירשט מיט דעם נאָמען „ביסמאַרק“ און האָט גוזר געווען מען זאָל שם'ס קינדער, וועלכע זענען ניט געבאָרענע דייטשען, הייסען זיך ווייטער רוקען, און טויזענדער פאַמיליעס זענען געבליבען אָהן ברויט, אָהן אַ היים, און ווי בלינדע שעפסען האָבען מיר זיך צושפרייט איבער דער וועלט טאַפּען די ווענד! — און מיין יענקעלי! האָט דער שניידער אויסגעבראָכען מיט אַ ביטערען וויטץ, אָט דער יענקעלי איז אַ גרויסער עזות-פנים,

וויל נאָר נישט מקיים זיין, וואָס גרויסע פיהרער פון היינטיגען דור האָבען גוזר געווען. ער איז הונגעריג, שרייט ער „ברויט“. ער האָט אַ מאָגען, וויל ער איהם אָנפילען און נאָכגעבען די האַלז — אַך דו, יונגאַטש איינער!

— און דו קומסט יעצט פון דייטשלאַנד? האָב איך איהם געפרעגט, און מיין האַרץ האָט מיר זייער פערקלעמט פון רחמנות אויף דעם מאַן מיט זיינע קינדער.

— די צייט, ווען מיר האָבען דייטשלאַנד פערלאָזען, איז ניין מאָנאַט, אַזוי פיעל וויפיעל דער מיזיניקעל מיינער איז אַלט, האָט רב משה געענטפערט און האָט דערביי מיט זיין פינגער געצייגט אויף דעם קינד, וואָס שלאָפט ביי דער מוטער אויף די הענד. אין דער צייט, ווען די פאָליציי איז מיר געקומען אָנזאָגען די בשורה, אַז מיר מוזען זאָפאָרט אַרוים פון שטוב און פון לאַנד, אין דער צייט איז חיה, מיין ווייב זאָל געזונד זיין, געלעגען אין קינפעט מיט דעם קליינעם לייזערקען אָקערשט נאָך דער ענטבינדונג. איך פון מיין זייט האָב יוצא געווען און אָפּגעגעבען דער פאָליציי מזל-טוב פון מיין ניי-געבוירענעם זוהן; איך האָב זיי דערצעהלט, אַז מיין ווייב איז אַ קינפעטאָרען און איז קראַנק און האָב זיי געבעטען, געפאַלען צו די פיס אַז זיי זאָלען רחמנות האָבען און וואַרטען מיט מיין אַרויסשיקען אַ פאָר מאָנאַט ביז מיין פרוי וועט אַ ביסעל געזינדער ווערען און עס וועט אַ ביסעל וואַרעמער ווערען אויפ'ן גאַס. די פאָליציי האָט מיר אָבער געגעבען צו פערשטעהן מיט ריכטיגע בעווייזע: מיט זייערע שטאַרקע הענד און שווערע שטעקענס, אַז די מצוה פון אַרויסטרייבען יודען איז איינע פון די גרעסטע און זי איז דוחה פיקוח נפש. זיי, די יודען מעגען זיין נאַקעטע, באָרוועסע, קראַנקע און שוואַכע, אום ווינטער אפילו, נוטה-למות'דיגע פרויען און קינדער, זענען זיי נישט פטור פון דער מצוה, וואָס די צייט ברייננגט דערצו, און זיי האָבען מן-הסתם רעכט... נון, איך האָב גענומען מיין שטעקען מיט מיין טאָרבע, מיט מיינע נאַקעטע, באָרוועסע, שוואַכע פרוי און קינדער; האָב אַ קוש געטהון די מזוזה פון דער הויז, אין וועלכער איך האָב מיינע יאָהרען פערבראַכט און בין אַרוים אין אַ גרויסען פראָסט און אַ טיעפען שניי פון דער שטאָדט, וואָס איך האָב אין איהר געוואָהנט פון מיין יוגענד ביז צו דער עלטער. מיר געהען פאָראוים און די פאָליציי בעגלייט אונז מיט גרוים בכבוד און היט אונז מיר זאָלען חס-ושלום נישט פערבלאָנדזשען...

סוף־כּל־סוף זענען מיר דאָך פֿאָרט יודען, פֿריצעשע קינדער, אַבֿרהם׳ס אייניקלעך, בּני־מלכים...

רבֿ משה און זיין חבֿר.

— און אַזוי, האָט רבֿ משה ווייטער דערצעהלט מיט אַ גיפֿטיגען שמייכעל, און אַזוי האָבען די קינדער פֿון רבֿ משה דעם שניידער געוואַנדערט פֿון לאַנד צו לאַנד אין הונדערט זיעבען און צוואַנציג מדינות; אונזערע קליידער האָבען זיך אַרומגעריסען, אונזערע שיך צופֿילט געוואָרען. מיר זענען געבּליבען מוטער נאַקעט, די קעשענע איז פּוסט — נישטאָ אַ פּרוטה בּײַ דער נשמה! און אונזערע אויגען זענען געווען פֿריהער צו גאָט, נאַכהער צו זיינע יודעליך זאָלען געזונד זיין, זיי זאָלען אויף אונז רחמנות האָבען; אָבער יודען האָבען גענוג נוטע בּעטער, קבּצנים פֿון אַלע זייטען: די קומען פֿון מאַראָקע. די פֿון פּרס; יעדער מיט זיין יחוס־בּריעף, מיט אַ דיפּלאָם אויף בּעטלען. די רייכע קענען אָבער אַ לעבערדיגען זאַק נישט אָנשטאָפּען (ווען זיי ווילען בּלייבען רייך) און זיי האָבען גענוג אייגענע אָרעמע לייט וועלכע זענען בּילכער על פּי דין און על פּי יושר... זיי זענען דאָך פֿאָרט אייגענע... קורץ איך האָבּ זיך גענוג אַרומגעשלעפּט, גענוג אַרומגעוואַנדערט מיט מיין הויז־געזינד; איך בּין גענוג אויסגעשטאַנען אין מיין טרויערדיגע רייזע אויסצוזוכען אַיין אָרט, אַ היים, איך זאָל זיך קענען בּעזעטצען און אויסרוהען מיינע צובּראָכענע בּיינער; אָבער איך האָבּ דאָס אין ערגעץ נישט געפֿונען. יעצט קום איך פֿון גאַליציע.

ווי מיט נאָדלען האָט ער מיר מיין לייבּ געשטאָכען מיט זיין ערצעהלונג, און פֿון גרויס האַרץ־קלעמעניש האָבּ איך אַראָפּגעלאָזען מיין קאָפּ צו דער ערד און האָבּ געשוויגען. דער פּיין און אַרמוטה פֿון מיין פֿאָלק האָט מיר מיין האַרץ פֿאַרקלעמט. פּלוצלים האָט זיך לייזערקע אויפֿגעכאַפּט פֿון שלאָף און האָט זיך צושריען און צו־וויינט, און האָט מיך אויך צו טרערען געבּראַכט. זיין געוויין האָט מיר אויסגעוויזען ווי עס זאָל זיין מיט ווערטער, ווי ער שרייט וועה־געשריען! אויף זיין בּראָך און שלעכטען מזל און אויף דעם אַרמוטה און פּיין וואָס איהם האָט בּעגעגנט בּאַלד ווי נאָר ער איז אַרויס אויף דער ווייסער וועלט. מען האָט איהם געשטעמפּעלט מיט אַ זיגעל פֿון וואַנדרעווען. אַזוי ווי ער זאָל מיט זיין געוויין שיקען אַ פֿלוך אויף דער וועלט

מיט איהר פֿיהרונג. וואָס ווי ער האָט נאָר זיינע אויגעליך געעפֿענט, האָט זי איהם שוין געלאָזט פֿיהלען דעם פֿערבּיטערטען לעבען און האָט איהם אַפֿילו קיין געהעריגע צייט געגעבען צו זיין רוהיג בּײַ דער מוטער, וואָס מען טהוט אַפֿילו מיט בּהמות און חיות! די מוטער מאַטערט זיך איהם איינשטילען, זי גלעט איהם, זי וויגט איהם אין איהרע דאַרע הענד און זאָגט איהם צו גליקען אויף שפּעטער, ראָזשינקעס מיט מאַנדלען; אָבער לייזערקע וויל גאָר נישט הערען: ער שרייט און קלאָגט, ווי ער זאָל צו איהר טענה׳ן: צו־וואָס האָסט־דו מיך געבּוירען אויף אַזוינע גרויסע צרות? צו פּטר׳ן מיינע יאָהרען מיט גוטע האָפֿנונגען און צוזאָגאַכצען אויף שפּעטער, אויף בּעסערע צייטען?

אויך דער פֿאָטער שטילט איהם איין און טרייסט איהם און מאַכט שפּאַס דערבּײַ. — „נעהם דעם פֿינגעריל אין מויל, זויג איהם און שווייג! נישט פֿאַר אַ יודען איז צו קלאָגען זיך און צו שרייען אַפֿילו ווען דער בּויך איז ליידיג, דער צונג פֿערטריקענט, די ליפּען פֿערשמאַכט און אַלע גלידער טהוען וועה. — שווייג בּעסער, שריי נישט! אָט קומט אַ ווילדער בּער מיט צוויי פּנים׳ר, מיט טויזענד ציינגער און וועט דיך נעהמען אין טאָרבּע — שווייג־זשע לייזערקע!“

אָבער לייזערקע, אָט דער קליינער יודעלע, וויינט נאָך שטאַרקער אויף זיין בּײַ־קול׳כען ווי ער זאָל פּראָטעסטירען געגען זיין פֿאָטער מיט די ווערטער: „דו קבּצן, דו שלעפּער, דו טעלער־לעקער! וואָרום האָסט־דו מיר געבּראַכט אויף דער פֿינסטערער וועלט? אַזאַ אומגליקליכע בּעשעפֿעניש ווי איך, וואָס איך האָבּ שוין מעהר צרות געהאַט פֿיעל שטונדען איך בּין אַלט, און איך האָבּ ניט אַזויפֿיעל האָר אויף מיין קאָפּ וויפֿיעל טהירען דו האָסט מיך שוין אויסגעשלעפּט“.

רבֿ משה רעדט און לייזערקע שרייט נאָך מעהר אויפֿ׳ן קול; די מוטער זיפֿצט, די מיידליך טרויערען און מיר איז בּיטער אויפֿ׳ן האַרצען, זעהר בּיטער! בּיז דער פֿאָליאַק האָט זיך געשטעלט און האָט גענומען לייזערקען צו זיך, האָט איהם פֿערשפּיעלט, אַיינגעשטילט און איך בּין אַבּיסעל רוהיגער געוואָרען. איך בּין זעהר נייגעריג געווען צו־וויסען די ענדע פֿונ׳ם שניידערס ערצעהלונג און איך האָבּ איהם געפֿרעגט:

— זאָג מיר נאָר, וואָס איז דער מעהר מיט דעם פֿאָליאַק? און וואָס בּיסט־דו מיט איהם פֿאַר אַ מחותּן?

— דער פּאָליאַק איז מיינער אַ תּלמיד, נישט אין דער אַרבּייט, ער איז גאָר אַ שוסטער און איך אַ שניידער. ער איז מיינער אַ תּלמיד אין „יודעשקייט“. וואַרט אַ ווײַלע! האָט ער מיר ווייטער געזאָגט אַז ער האָט דערזעהן ווי זיינע רייד האָבּען מיך געוואונדערט, חאַפּ נאָר נישט, וועל איך דיר אַלעס קלאָהר מאַכען — איך און ער האָבּען פּיעלע יאָהרען געוואָהנט צוזאַמען אין איין שטאָדט אין דייטשלאַנד, מיר האָבּען זיך יעדערער געאַרבּייט און געלעבּט פריעדליך; אין אַ יום-טוב פלעגען מיר זיך אויפקומען אין שיינק און טרינקען אַ גלאָז בּיער מיט פערגעניגען, און מיר האָבּען גערעדט וואָס עס האָט זיך געמאַכט: פון אונזערע אייגענע בּעדערפעניש, פון צעכאָווע (יוניאָן) בּעדערפעניש, דאָס, יענעס וכדומה. אין אַ נויטה פלעגען מיר איינער דעם צווייטען אויסהעלפען, אונטערשטיצען, ווי בּרידער. אמת, מיר פלעגען אַמאָל דיסקוטירען וועגען רעליגיאָן, ער לויבּט זיינע און איך נאַטירליך מיינע. ער בּריינגט בּעווייזע פון זייערע בּיכער, און איך להבדיל פון אונזערע ספרים, ער לאַכט אונז אויס וואָס מיר האָבּען פאַרשעמט דעם חזיר און מיר עסען נישט זיין פלייש און צורייסט זיך לויבּענדיג זיין געשמאַק, זיין געזונדקייט צום עסען; און איך חראַקע און שפּיי און ווייז איהם אויף מיט אותות ומופתים ווי עקעלהאַפט, ווי פאַסקודנע ער איז, דער בּעשעפעניש! מיר פלעגען זיך גוט אָנשרייען, אַז עס פלעגט אונז טרוקען ווערען אין די העלזער „איי שיינקער! צוויי בּיער!“ — דאָס איז געווען די ענדע פון אונזער ויכּוח, און מיר פלעגען בּלייבּען ווייטער גוטע פריינד. ער פלעגט מיר נאָכגעבּען וועגען יודישען צימעס, פיש און פּרויען, אַז זיי זענען אַ סך בּעסער ווי בּיי זיי, און פון זיינטוועגען אַרט איהם נישט אַז יודען זאָלען האָבּען יענע וועלט אויך; און איך פון מיין זייט האָבּ איהם אויך עטוואָס נאָכגעגעבּען און האָבּ פאַר די פרומע קריסטען געגעבּען איין אָבּטהיילונג אין גן-עדן התחתּון. איך פלעג איהם בּפירוש זאָגען, אַז מיך אַרט ניט וואָס זיי האָבּען „די“ וועלט, זיי זאָלען נאָר אונז אויך לאָזען עטוואָס געניסען מיט זיי. — קורץ, ווייטער בּיער! ער צלם׳ט זיך און טרינקט, איך מאַך אַ בּרכה „שהכּל“ און טרינק, און ווינשען דערווייל איינער דעם צווייטען גליק פון האַרצען.

אָבּער ווי די צייט האָט זיך אומגעבּיטען אויף די צייטען פון מבּול! עס איז געקומען אַ צומישונג אויף דער וועלט, נאָהענטע זענען געוואָרען ווייט און איינער דעם צווייטען האָט מעהר נישט דערקענט. איך האָבּ געזעהן מיין גוטען חבר, ער האָט זיך אויך אומגעבּיטען און

איז שוין מעהר נישט פריינדליך ווי אַמאָל, אַז איך בּעגעגען איהם אין גאַס גריסט ער מיך נישט מעהר און אַז איך גריס איהם ענטפערט ער מיר שוין נישט, און אין שיינק זיטצט ער אין איין ווינקעל און טרינקט פאַר זיך און איך אין דעם צווייטען פאַר זיך.

איינמאָל בּין איך אָנגעקומען אין שיינק און זעה אַז ער זיטצט מיט אַ גאַנצע בּאַנדע נישט „שם׳ס קינדער“ און ריידען, שימפּפען אויפ׳ן קול שם׳ס קינדער מיר אויף להכעיס. איך האָבּ געהערט און זיך נישט געמאַכט וויסענדיג, ווי נישט מיר מיינט מען. זיי האָבּען געזעהן אַז איך שווייג און האָבּ זיי נישט אין זינען, ווי הינט זאָלען בּילען, זענען זיי נאָך בּייזער געוואָרען און האָבּען מיך זעלבּסט מיט זייער זידלערייַ און שימפּפעריי בּעשאָטען, און זינגענדיג שענדליכע ליעדעלעך זענען זיי צו מיר צוגעקומען, און מיט אַ ווילדען פער׳שכּור׳טען, פערהולטאַיעוועטען געשריי געליאַרעמט: „אַרויס פון דאַנען, דו פערפלוכטער יודע!“ און פון זייער געשריי און טומעל איז געקומען דער שיינקער און האָט מיך אויפ׳ן עדעלען אַרט מחילה אַרויסגעטריבּען, מיט פאַלשע ענטשולדיגונג, און איך בּין אַרויס פערקלאָגטערהייט.

דיעזע געשיכטע האָט מיר לאַנג-לאַנג געגריזשעט דעם מאַרך פונ׳ם קאָפּ, ווי די פליגעלע טיטוסען, און אין האַרצען האָבּ איך גע׳טענה׳ט צו גאָט: „רבּונו-של-עולם! דו, וואָס דו האָסט אונז אויסדערוועהלט פון אַלע פעלקער און האָסט אונז ליעבּ, פאַר וואָס דערלאָזט-דו מיך מיט דיין גאַנצען פאָלק ישראל צו אַזאַ שפּאָט און שאַנד? אויבּ דו טהוסט אַזוי אַלעמען ווען נאָר דו ליעבּסט, וואָלט געווען פיעל בּעסער ווען דו וואָלסט אונז נישט ליעבּען און אונז נישט ערוועהלען מעהר פון אַלע אומות; דיין טרייסטונג אַז דו צאָהלסט די פערדינסט פון די עלטערען צו זייערע קינדער און איינעקלעך, איז עס אויך אַ קנאַפּע נחמה, וואָרום וואָס קומט מיר אַרויס, — משה דעם שניידער דער זוהן פון דיין דינסט דוואָשיע, וואָס איך האָבּ אָפּגעשניטענע יאָהרען און געבּראָטענע ליידען פון יעדען אויסוואורף און שאַרלאַטאַן? וואָס איז? דו וועסט זיך ווען עס איז אויסקראַטצען און פערוואַרפען די אויגען צו מיינע איייניקלעך מיט רחמנות און הילף? און מיט וואָס וועלען שולדיג זיין די קינדער פון די היינטיגע רויבּער, אַז זיי זאָלען דאַרפען נעבּיך ליידען פאַר די זינד פון זייערע שולדיגע עלטערען? בּעסער דאַכט זיך אויפ׳ן אָרט אַ משפּט, אַ ראַספּלאַטקע און איין ענדע!“ אַזוי פלעג איך שטענדיג טראַכטען און האָבּ זיך אַליין געשראָקען פאַר מיינע געדאַנקען

געגען גאָט. דאָס איז דאָך נאָר רייד פֿון דעם יצר הרע און אַ לעסטערונג קעגען דעם אויבערשטען, און וואָס מעהר איך האָב זיך געמאַטערט צו פֿעריאָגען פֿון זיך די רעיונות, פֿלעגען זיי מיר אַלעס מעהר קרכיען אין קאָפּ און גישטווילענדיג פֿלעגט זיך טראַכטען. אַמאָל, ווען איך בין אַזוי פֿערזונקען געווען אין מיינע געדאַנקען און פֿעראומערט געגאַנגען אין גאָס, קומט מיר אָן אַנטקעגען דער חבר מיינער, דעם נאָז פֿעררימען און גלעט זיך די וואָנצעס מיט ברייטקייט און קוקט אויף מיר מיט שפּאָט און פֿעראַכטונג. איך האָב שוין אין דער צייט היבש צרות אויסגעשטאַנען, מיין פּרנסה איז פֿיעל קלענער געוואָרען. קיין אַרבייט איז נישט געווען, בין איך ביי זיך געווען אַראָפּגעפאַלען און יעדערען אונטערטהעניג, און מיט אַ צובראָכענעם געמיטה האָב איך איהם געגריסט.

— מען קען אַ גאַס נישט דורכגעהן פֿון די טייוואָלים, האָט געענטפֿערט מיין חבר „יפת" מיט כעס, מיט פֿלייס מיך אַ שטאָך צו טהון מיט מיין פֿאָלק. —

— פֿאַניע פּרזשענקסזשווינזשיטסקי! האָב איך געזאָגט מיט געבעט, וואָס פֿאַר אַ זינד האָב איך אַזוינס בעגאַנגען וואָס דו ווייכסט מיר אויס?

— ווער איז דאָס!? האָט ער אַ געשריי געטהון מיט ברייטקייט און האָט אָפּגעקערט פֿון מיר זיין קאָפּ.

פֿון זיין קורצען ענטפֿער האָב איך פֿערשטאַנען ווי ווייט די שנאה איז איינגעוואָרצעלט אין זיין האַרץ, אַז ער קען זאָגען זיין בעסטען גוטען פֿריינד: איך קען דאָך דיך גאָר נישט. איך האָב נאָך אַמאָל צו איהם געזאָגט:

— צו דען קענסט־דו מיך נישט!? מיך? דיין אמת'ן גוטען פֿריינד, וואָס מיר זענען יאָהרען לאַנג געווען בעקאַנט! איך פֿרעג דיך נאָך אַמאָל, וואָס האָב איך אַזוי פֿערזינדיגט?

— פֿאַר די זינד פֿון דיין פֿאָלק ליידעסט־דו, דאָס איז אַייער נאַטור פֿון אייביג אָן צו רויבען, צו עקספּלואַטירען דאָס פֿאָלק.

— וועמען האָב איך גערויבט? וועמען האָב איך בע'גזל'ט? דו אַליין ווייסט מיינע עשירות, און אַז דו וועסט מיך אויסטרייסלען, וואָס וועסט־דו ביי מיר געפינען? מיין גאַנצע ווירטהשאַפט איז: אַיין אַלטע

בעט, אַ צובראָכענער טיש, און בענקלעך וואָס האַלטען זיך מיט נסים. דו ווייסט דאָך יאָ ווי ענג איך לעב, און קאַרטאָפעל וואָס מיין חיה זאָל לעבען קאָכט אַליין, דאָס איז מיין שטענדיגע שפּייז, און דאָס איז מיין גאַנצער אייגענס פֿון מיין שווערער און ביטערער אַרבייט. דו ווייסט דאָך אַליין גוט דעם נחת'דיגען לעבען פֿון אַיין אַרבייטער. אַרבייט איך דען ניט שווער און ביטער טאָג און נאַכט?

— איך וויים, איך וויים! האָט ער געענטפֿערט מיט האַס; מיט דיין אַרבייט נעהמסט־דו צו ביי אונז די אַרבייט און איהר רייסט אַרויס דעם ברויט פֿון אונזער מויל.

— מיינע אַרבייט פֿון דיינע זענען דאָך פֿערשיעדען, מיינע איז מיט דער נאָדעל און דיינע גאָר מיט'ן אָל. איך טהו קיינעם קיין היזק נישט, איך בין אַ דאַנק גאָט געניט אין מיין שניידעריי, און דו האָסט מיר אַליין געדאַנקט פֿאַר די הויזען וואָס איך האָב דיר אַמאָל גענעהט; און איבערהויפּט נעהם איך נישט טהייערער ווי אַלע שניידער. הער נאָר מיך צו, האָב איך ווייטער געזאָגט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל; זיי דאָך נישט קיין נאַר און קום אַריין צו מיר אין הויז, וועלען מיר ווייטער עסען געפּרעגעלטע קאַרטאָפעל וואָס חיה מיין ווייב וועט געבען ווי אַמאָל. זעה נאַר, זעה! דיינע הויזען זענען שוין צוריסען; שוין דריי יאָהר אַז זיי דיענען דיר ערנסט; און זעה נאָר, מיינע שיך זענען שוין אויך אָפּגעפאָרען און מען בעדאַרף זיי געבען הילף. זעהסט־דו, מיר דאַרפֿען איינער דעם צווייטען. איך וועל פֿעררוכטען דיינע הויזען און דו וועסט אַרומזעהען מיינע שיך און מיר וועלען איינער דעם צווייטען אויסהעלפֿען און עס וועט פֿאַר ביידען גוט זיין.

ווי אַ מענש וואָס דער לשון האָט איהם אָפּגענומען איז ער געבליבען שטעהן אויף זיין אָרט און איך האָב פֿערשטאַנען, אַז ער קען זיך קיין עצה נישט געבען וואָס ער זאָל טהון. איך האָב זיך מיט דער געלעגענהייט בענוצט און האָב ווייטער מיט גוטען געזאָגט:

— מיט אַיין אמת פֿאַניע... דו ביסט דאָך נישט אַזאַ נאַר, ווי דו ניסט זיך אַרויס און דיין האַרץ מיינט ניט וואָס דיין מויל רעדט. גענוג דיר, ברודער צו מאַכען זיך דום, ווילד און משוגע. מאָרגען איז דאָך פֿרייטאָג, הער נאָר מיך און קום צו מיר אַריין וועל איך דיך טראַקטירען מיט פֿיש. —

— איך פֿעדהאַס פֿיש פֿון דעם וואָס פֿאַרהאַסט שווינען פֿלייש!

האט ער אַ געשריי געטהון מיט צאָרן און זיין געזיכט איז רויט געוואָרען ווי בלוט.

— צו ביסט־דו משוגע? האָב איך איהם געענטפערט אַז איך האָב דערהערט די אורזאַכע פון זיין שנאָה. צו דערפאַר וואָס איך עס נישט וואָס מיין רעליגיאָן האָט מיר פערבאָטען, יאָגסט־דו מיך און פערהאַסט מיך? איך שווער דיר אַז איך פערשטעה דיך נישט היינט. מיט דיינע ווערטער ביזט־דו מיר עפּעס ווי נישט ביים קלאָהרען זינען. זאָג מיר נאָר פאַניע... ווי פיהלסט־דו זיך אין געזונד? אויף דער פראַגע האָב איך קיין אַנטוואָרט נישט בעקומען, נאָר מיין גוטער חבר האָט מיך פון זיך אַ שטויס געטהון און איז אַוועק. פון דער צייט אָן האָב איך איהם שוין מעהר נישט געזעהן, און ווי איך האָב געהערט האָט ער אויך אַיין אַנטהייל גענומען אין דעם פּאָגראָם וועלכער האָט פּאַסירט אין שטעטין וואו מען האָט גערויבט, געפּלינדערט און פערברענט אַיין מקום־קדוש.

אין דער צייט וואָס רב משה האָט מיר דערצעהלט זיין געשיכטע האָט זיין עלטערע טאָכטער אַלע ווייַלע געזיפצט און איהר גאַנצער קערפּער האָט געציטערט ווי אין פיבער. פלוצלים איז איהר געזיכט בלאַס געוואָרען ווי קאַלך. עס איז איהר געוואָרען דושנע און זי איז אַוועק צום טהיר פונ׳ם וואַגאָן שעפּען פרישע לופט און הינטער איהר האָט די מוטער געשאָקעלט איהר קאָפּ און האָט געזיפצט און טרערען האָבען זיך נעביך געגאָסען אויף איהרע דאַרע באַקען און אויף רב משה׳ס געזיכט האָט זיך אויך אָנגעצויגען ווי אַ שוואַרצער וואָלקען פון טרויער און איז שטיל געבליבען. איך האָב פערשטאַנען, אַז זיי טראָגען אין זיך נאָך אַ גרעסערען אונגליק פון דעם וואָס ער האָט מיר ביז יעצט דערצעהלט, און איבערהויפּט פון דער טאָכטער. איך האָב עס געוואָלט וויסען און רב משה האָט עס מיר אויך צוליעב געטהון און האָט מיר שטילערהייט בסוד דערצעהלט אַז זיין עלטערע טאָכטער איז געווען פערלאָבט מיט אַ פיינעם יונגען מאַן פון דער שטאָדט וואו ער האָט געוואָהנט. ער האָט געאַרבייט ביי אַ סטאָליער, זי האָט איהם ליעב געהאַט מיט׳ן גאַנצען האַרצען און ער זי אויך דאָס זעלבע. „איך, משה, פון דער כלה׳ס צד האָב זיך מתחייב געווען צו געבען נדן מיין טאָכטער מרת ברייינדיל צוויי הונדערט מאַרק מזומנים פאַר דער חתונה דעם חתן־בחור מו״ה זעליג, ער זאָל זיך קענען מאַבען אַ ווערק־שטאַט אין אַיינקויפען ווערקצייג, און די חתונה האָט געזאָלט זיין, ווען

דער חתן וועט אַרויס פון דער לעהרע און וועט קריגען אַ דיפּלאָם פון אַ מייסטער. די געליעבטע פאָר האָבען געהאָפט אויף זייער האָבצייט, וועלכע האָט געדאַרפט זיין אין דריי מאָנאַטען אַרום״. זיי זענען געווען פערטרונקען אין זייער הייסע ליעבע און האָפנונג אויף אַ גליקליכער צוקונפט. פלוצלים איז אָנגעקומען די גזירה פון גלות, און רב משה מיט זיין פאַמיליע זענען אַרויסגעטריבען געוואָרען און די געליעבטע זענען צושיידעט געוואָרען — אט דאס איז אַיין אומגליק וואס איך קען שוין נישט פערטראגען, האט דער פאטער געענדיגט זיינע רייד. מיין טאכטער האב איך ליעב ווי מיין לעבען, און איך בין בערייט מיין לעבען אויפאפּפערען פון איהר גליק וועגען, און ווי גרויס איז יעצט מיין בראך אַז איך זעה זי אַזוי אונגליקליך, ווי זי איז פער־טרויערט, פערקלאגט און טרויסטלאז און די וועלט איז איהר פינסטער אהן איהר געליעבטען.

אַצונד האב איך פערשטאַנען וואס די טאכטער האט די גאַנצע צייט וואס דער פאטער האט מיר זיין ביטערע געשיכטע דערצעהלט אַלץ געזיפצט. דער רחמנות האט מיר דעם לונג און לעבער דורכגע־לעכערט און איך האב געוויינט.

רב משה לערענט יפת׳ן אפריכטען גלות.

דער צוג האט זיך אפגעשטעלט נעבען אַ קליינער סטאַנציע, און דער פאַליאַק איז אַראָפּ צום וואַגזאַל און אין אַ מינוט אַרום האט ער געבראַכט אַ ליימענעם קרוג מיט קאַלטע וואַסער און האָט געגעבען ברייינדלען טרינקען ווי אויך לייזערקען און די איבעריגע קינדער האט ער אנגע־טרונקען און זיי האבען זיך דערקוויקט. דערפאַר אַליין איז ער ווערט געווען דעם דאַנק וואס מיין האַרץ האט איהם געגעבען. איך האב שטאַרק חשק בעקומען צו־וויסען וועגען איהם די ענדע — און אַז דער צוג איז ווייטער אַוועק, האט רב משה אנגעפאַנגען ענדיגען זיין ער־צעהלונג.

— דאס איז געווען אין גאַליציע, איך האב זיך דארטען אומגע־שלעפּט פון שטאדט צו שטאדט. איינמאל בין איך גראַדע אַריין אין אַ קרעטשמע אַבענד־צייט. די שטוב איז געווען אַ גרויסע חורבה, אַ פינ־טיניע און די ליכט פון לאמפּ, וועלכער איז געהאנגען אין מיטען שטוב,

האָט ניט דערגרייכט ביז די ווענד. אַז איך בין אַריין, האָב איך בעמערקט ווי מענשליכע געשטאַלטען ראַנגלען זיך אין אַ פינסטערען ווינקעל און זייער געשריי איז מיר אַריין אין די אויערען. דאָס איז געווען אַ קול פון אַ מאַן מיט אַ פרוי. זיי שרייען, זידלען און שילטען זיך און דער געזידעלטער בעט זיך שטילערהייט רחמים מיט די ווערטער: „האָט דאָך רחמנות אויף מיר, איהר זייט דאָך מענשען, דער הונגער און דער דאָרשט האָבען מיך גענויטהט צו דעם פערברעכען, צו עסען אייער ברויט און צו טרינקען אייער ביער און נישט בעצאָהלען... איך האָב קיין איינציגען קרייצער אין מיין טאַש, חאָטש קוילעט מיך", און די שילטער ברומען, שרייען און ווילען פון איהם זיינע קליידער און זיין היטעל אַראָפנעהמען. איך האָב פערשטאַנען אַז דער גאַנצער כעס פון קרעטשמער איז, ווייל דער אָרעמאַן בעצאָהלט נישט פאַר זיין עסען. אַזוי ווי אַ יוד איז דאָך שוין געפרובט מיט הונגער און וויים דעם טעם ווי גוט דאָס איז, האָב איך אָנגעפאַנגען זיין אַ גוטער בעטער פאַר דעם אונגליקליכען, און האָב געזאָגט אַז אַ מענש זינדיגט פאַר אַ שטיקעל ברויט, איז גאָר נישט אַזאַ שטאַרקער פערברעכען. נאָר אַז איך האָב געזעהען אַז דער בעל־הבית נעהמט נישט קיין מוסר אָנשטאָט געלט, האָב איך איהם אָפגעצאָהלט פון מיינע געלט פאַר דעם אונגליקליכענס מאָל־צייט און ער איז שטיל געוואָרען און איז זיך אַוועקגעגאַנגען און דער אָרימער האָט מיר פון הערצען בעדאַנקט פאַר מיין חסד וואָס איך האָב מיט איהם געטהון, און אַז מיר זענען אַרויס פון דעם פינסטערען ווינקעל אויפ'ן מיטען שטוב און מיר האָבען איינער אויף דעם צווייטען אַ קוק געטהון, זענען מיר ביידע אָפגעשפרונגען פערוואונדערט. איך האָב דערקענט אין דעם אונגליקליכען מיין אַלטען בעקאַנטען פאַניע... מיין חבר, און ער האָט מיר אויך דערקענט. איך האָב מיך בעסער צוגעקוקט צו איהם און דערזעהן זיין גרויסאַרטיגע הלבשה איז מיר פינסטער געוואָרען אין די אויגען, זיינע קליידער צוריסען, צופלאַטערט, די שיך אַלט, צוריסען און צוקרימט און אַ קליינע צוקניטשטע העטקעלע אויף זיין קאָפּ. ער אַליין איז הויט און ביינער, זיין געזיכט איז גרין, געל און פערשוואָלען פון הונגער. עטליכע מינוט זענען מיר געשטאַנען און געקוקט איינער אויף דעם צווייטען אָהן ווערטער, ווי פערטרוימטע. איך האָב איבערגעשלאָגען די שטילקייט, עפּעס איז מיר דאָס האַרץ פערגאַנגען אויף מיין אומגליקליכען חבר, און איך האָב אָנגעפאַנגען: —

— וואָס איז מיט דיר פאַניע...? פאַר וואָס זעהסט־דו אַזוי שלעכט אויס?

— אויך אויף אונז פוילישע האָט ער מיר געענטפערט און האָט די אויגען נישט אויפגעהויבען, אויך אויף אונז איז געקומען דער אומגליק און די גזירה אויסצוּוואַנדערען און יעצט שלעפּ איך זיך אַרום ווי דו, זוכען אַ שטיקעל ברייט.

— נעביך! האָב איך געזאָגט און האָב אַ שאָקעל געטהון מיט'ן קאָפּ.

— קען דאָס זיין אַז דו האָסט אויף מיר מיטלייד? דו געדיינקסט מיר גאָר נישט מיין פריינדשאַפט צו דיר? האָט ער טרויעריג געזאָגט.

— „גלות" פאַרגיט אַלע זינד, האָב איך איהם געזאָגט מיט מיטלייד, לאָמיר פערגעסען אַלטע זאַכען.

— מיינע זינד זענען מיר ווי שווערע שטיינער אויף מיין האַרצען. יעצט אַז מיר איז שלעכט און איך געפין זיך אין אַזאַ צושטאַנד ווי דו, פערשטעה איך שוין וואָס פיר אַ ווערדע עס האָבען די זינד וואָס די זאַטע קלעהרען אויס אויף די הונגעריגע, דער בירגער אויף דעם פרעמדען און דער שטאַרקער אויף דעם שוואַכען. פיעל, זעהר פיעל האָב איך געלערענט אין דער ווילע פון דער געשיכטע מיט דעם קרעטשמער און הלואי זאָל זיך דאָס טרעפען אָט די אַלע נאַרישע רייכע פערדעלטיצ ליידיג־געהער, וואָלטען זיי קליגער ווערען, און עס וואָלט אַזויפיעל שלעכטעס אויף דער וועלט נישט געווען. — דו משה ביסט אַ בראַווער מאַן און איך מוז זיך שעהמען, האָט ער געענדיגט.

— נו, אַז דו ביסט פון גאַנצען האַרצען אַ בעל־תשובה, האָב איך איהם געזאָגט מיט ליעבשאַפט, ביסט־דו ווייטער מיין ברודער, דערמאָהן דאָס מעהר נישט, עס איז שוין איין אַלגעמיינע זינד וועלכע געהט איבער פון דור צו דור. זעטץ זיך נעבען מיר און לאָמיר טרינקען אַ גלעזיל ביער און ווערען ווייטער ברידער ווי אַמאָל.

דיעזע שטונדע איז אויף ריכטיג געווען פאַר אונז אַ צייט פון מיטלייד איינער אויף דעם צווייטען און מיר האָבען איינער פאַר דעם צווייטען אונזערע ביטערע הערצער אויסגעגאָסען, אַזוי ווי אַמאָל אין דייטשלאַנד ביי אַ גלאָז ביער. מיר האָבען זיך דערמאָהנט אונזער פערגאַנגענעם לעבען ווען מיר האָבען זיך געאַרבייט רוהיג, מיר האָ־

בּען אײנער דעם צװײטען דערצעהלט פֿון די צרות װאָס מיר זענען אױסגעשטאַנען אין אונזער גלות. איך האָבּ איהם דערצעהלט מײנע לײדען און ער זײנע װי ער װאַנדרעװעט אַרום שױן אַ לאַנגע צײט און קריגט נישט קײן שטאָך אַרבּײט אין אַ פֿרעמד לאַנד. עס איז נישטאָ קײן אַרבּײט און קײן רחמנות בּײ קײנעם הײנטיגע צײטען װען די װעלט איז צוטומעלט און פֿערפּלוכט און אַלע געשעפֿטען געהען קאַפּויר און יעדער מענש איז פֿאַר זיך פֿערהאַװעט. זײן בּיסעל געלט האָט ער אױפֿגעגעסען אין װעג און בּיסלעכװײז פֿערקױפֿט זײנע חפצים. עס איז איהם מעהר נישט געבּליבּען װי זײן פּעקעל בּײנער און די אַלטע קלײדער װאָס ער האָט געטראָגען אױף זיך, און אַז ער איז אַהער געקומען איז בּײ איהם אױסגעגאַנגען די לעצטע פּרוטה און עס איז איהם געבּליבּען חאָטש גײ װאַרף זיך אַרײן אין װאַסער. איך האָבּ איהם געטרײסט און איהם געגעבּען נאָך אַ גלאָז בּיער כּדי צו מקײם זײן די מצוה פֿון „תּנו שכר לאובד“ (גיבּ בּיער דעם פֿערלאָרענעם). די בּיער האָט איהם גוט צו־װאַרעמט און די אַלטע פֿרײנדשאַפֿט האָט זיך צוגליהט און ער האָט מיך געהאַלזט און געקושט. איך האָבּ אױך גענוג געטרונקען לכּבוד אונזער בּעגעגעניש, מיר האָבּען זיך אָנגעטרונקען און פֿערגעסען אַבּיסעל אָן די צרות און זענען פֿרעהליכער געװאָרען, בּיז דער קרעטשמער איז געקומען און האָט אונז אַ זאָג געטהון: „רבּותי! עס איז שױן צײט צו געהן שלאָפֿען“. —

די נאַכט איז געװען זעהר אַליכטיגע, די לבנה האָט געשײנט מיט איהר פֿולען געזיכט. עס איז שטיל אין גאַס, קײן מענשען צו זעהען. אַלע שלאָפֿען שױן לאַנג און מיר געהען פֿערטראַכט יעדערער פֿאַר זיך. מיר הערען נאָר דעם קלאַפּען פֿון אונזערע אײגענע טריט און דעם בּילען פֿון הינט, װאָס דרײען זיך איבּערן שטאָדט. מיר זענען אָנגעקומען צו אײן ראָג גאַס װאו מיר האָבּען זיך בּעדאַרפֿט צושײדען. איך האָבּ אָנגענומען מײן חבר בּײ דער האַנד און איך האָבּ געפֿיהלט אַז זי איז קאַלט װי אײז און ציטערט. —

— איך געה מיט דער געסיל אין מײן סטאַנציע, האָבּ איך איהם געזאָגט און װאו געהסט־דו?

— „װאוהין מײנע פֿיס װעלען מיך טראָגען“, האָט ער געענטפֿערט מיט אַ זיפֿץ.

— דו האָסט גאָר קײן סטאַנציע נישט? האָבּ איך איהם געפֿרעגט פֿערװאונדערט.

— װעה איז מיר! האָט ער זיך צו־װײנט װי אַ קלײן קינד, אַ פֿױגעל האָט אױך איהר נעסט, אַ פֿוקס האָט אױך זײן נאָרע, און איך, מענשען־קינד, האָבּ נישט װאו מײן קאָפּ אָנצושפּאַרען.

— איז בּײ אײך גאָר קײן בּעלי־צדקות נישטאָ? װאו זענען אײערע רײכע?

— בּײ אונז זענען קײן בּעלי־צדקות נישטאָ, אונזערע רײכע האָבּען אױף אַ געזונדען פֿרעמדען אָרעמאַן קײן רחמנות נישט. נישט אַלע רײכע הײזער זענען אָפֿען פֿאַר אָרעמע לײט און נישט יעדערער האָט די זכיה אַריבּערטרעטען זײער שװעל. —

— הער מיך צו, האָבּ איך איך איהם געזאָגט שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, „גלות“ איז אַ טהײערער שאַטץ און גאָטס אוצר און ער האָט דאָס געשײנקט זײן פֿאָלק ישראל. „גלות“ געהערט צו אונז און נישט צו אַײך, און קײן אומה קען עס אױף זיך נישט פֿערטראָגען און אָננעהמען פֿאַר גוט, װי מיר יודען. און װײבּאַלד דו האָסט זוכה געװען דערצו, האָסט־דו, בּרודער, קײן אַנדער רפֿואה נישט װי יודעשקײט!

— און װי אַזױ? האָט ער מיט שרעק געפֿרעגט, איך זאָל װערען אַ יוד?!

— נאָר אײנער! דער יודישער גאָט װיל נישט רײך װערען מיט נאָך אַ יודען, עס איז איהם גענוג װיפֿיעל ער האָט, אָהן דיר האָט ער אױך גענוג יודישע קבּצנים און איז פֿערנומען מיט זײ, צו שפּײזען זײ מיט נסים זײ זאָלען קענען לעבּען אין צרות. איך מײן דיר נישט מגיר צו זײן, זײ זיך אַ קריסט װי פֿריהער, נאָר דו זאָלסט זיך צוגעװעהנען אין דעם יודישען אַרט לעבּען, זאָלסט זיך צו זײ און צו זײער פֿיהרונג בּעהעפֿטען, דו זאָלסט קענען װי עס איז עקזיסטירען און אַריבּערטראָגען דעם יאָך פֿון גלות, איך האָבּ דאָך דיר שױן געזאָגט, אַז דער גלות איז נאָר בּעשאַפֿען געװאָרען פֿאַר יודען און ער האָט זײ געמאַכט אַנדערש פֿון אַלע פֿעלקער, (זײ האָבּען זײערע אײגענשאַפֿטען און פֿעהיגקײטען) און האָט זײ געגעבּען אַ בּעזונדער פֿאָרמע אין זײער צדקה געבּען און אין נעהמען; װער איז נאָך װי

די יודישע נאַציאָן אַיין איינציגע, וועלכע ווייס ווי אויסצוגעפינען איהר בעדערפעניש וואָס איהר איז נויטיג צו דערהאַלטען די נשמה? ווער איז נאָך ווי דאָס יודישע פאָלק וואָס זאָל האָבען אַזויפיעל וואָהלטהעטיגע אַנשטאַלטען און חברות? אָרעמע געהען שטענדיג אַרום איבער די הייזער און מאָהנען אַ נדבה ווי אַ חוב און די רייכע פרעגען זיך נישט נאָך וועגען שפייזען, זיי גיבען און גיבען און עס ווערט זיי נישט מיאוס און איבערדריסיג געבענדיג יעדערען וואָס שטעלט נאָר אויס די האַנד צו בעטען, ער מעג זיין געזונד און שטאַרק — און נישט נאָר דאָס, אַנדערע רופען צו זיך אָרימע לייט אַהיים און גיבען זיי עסען אפילו אום דער וואָכען און ווער רעדט שוין פון שבת אָדער יום־טוב. אָרעמע זענען דאַן ביי זיי גאַנצע בני־בית, דאָס איז די ווירקונג פון גלות מיט אַלע זיינע שלעק. מיר ווייסען ווי צו בעגעהן זיך מיט דער מתנה פון גאָט און מיר זענען שטאַרקער פון אַ שטיין דאָס אַריבערצוטראָגען. די געשיכטע פון אונזער שפייזען זיך איז דורך און דורך מיט נסים, פון אָנפאַנג ביז ענדע. פון דעם גרינגען ברויט מיט דעם נאָמען „מן" וואָס מיר האָבען געגעסען אין דער מדבר פערציג וואַנדער יאָהר, ביז דעם היינטיגען בעטעל־ברויט אין דעם היינטיגען גלות. און דעריבער מוז יעדער יוד אַלע טאָג זאָגען די פרשה פון דעם מן ווייל דאָס איז ביי איהם אַיין אַלטעגליכע געשיכטע און עס איז מסוגל פאַר דעם יודענס נשמה און אַרט לעבען.

— און וואָס בעדאַרף איך טהון? האָט מיר מיין חבר געפרעגט און האָט פון מיר זיינע אויגען נישט אַראָפּגענומען.

— איך וועל דיך לערנען די פיהרונג פונ'ם גלות דו זאָלסט זיך קענען דורכלעבען. פון יעצט אָן וועל איך דיר צונעהמען צו מיין געזינד און וואוהין איך וועל געהן, וועסט־דו אויך געהן ביז וואַנען מיר וועלען אויסגעפינען אַיין אָרט וואו זיך צו בעזעטצען און אויסצורוהען אונזערע צובראָכענע ביינער. נאָר שטאַרק זיך מיין פריינד! נעהם אָן פאַר גוט די יודישע יסורים און פערגעס נישט וואָס איך לעהרען דיך.

— און פון דער צייט אָן ווען ער האָט אָנגעהויבען מיט אונז צוזאַמען וואַנדערען און איז אַרונטער אונטער מיין שוטץ, לעהרען איך איהם דעם שלחן־ערוך פון מיין אָרעמקייט און די גאַנצע לעקציע האָב איך איהם איבערגעגעבען אין אַ טראַגעדיע פון דעם ענגען יודישען לעבען. איך האָב איהם אויסגעלערענט לאָזען זיך בעגניגען מיט וויינינגער עסען און טרינקען, נישט איינגאַנצען נאָכגעבען דעם

מאָגען און זיינע טענות אַז ער איז הונגעריג, און פאַר אַ צופיעל אָפּעגעם מויל בעשטראָפען אָפּט מיט אַ תענית און אַיינטריקענען איהם אַביסעל ער זאָל קלענער ווערען. איך האָב איהם אויך מגלה געווען דעם סוד פונ'ם געהן איבער די הייזער און איבערצוטראָגען קאַלטבלוטיג יעדע בעליידיגונג, עס זאָל איהם קיין זאַך אין וועג נישט שטעהן אום צו קריגען די נויטהיגסטע מיטלען צו דערהאַלטען דעם לעבען. אַזוינס און נאָך אַזעלכעס האָב איך איהם אַלעס געלערענט, און געלויבט איז דער אויבערשטער, מיין פראַצע איז נישט געווען אומזיסט! אָנפאַנגס איז איהם שווער געווען זיך צוגעוועהנען צו אַזאַ סאָרט לעבען און נישט איינמאָהל האָט ער געוואָלט מאַכען אַ סוף צו זיין לעבען מיט די צרות צוזאַמען; אָבער ביסלעכווייז האָט ער זיך צוגעוועהנט און מאַכט פאָרשריטע אין זיין לעהרע און ער האָט שוין דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון קאַרגקייט, ליידען אונטערטהעניגקייט, אויך פייניגען דעם זינדיגען גוף זיינעם ווי אַיין אמת'ר יוד און היינט איז ער שוין דערצו ווי געבוירען און טראָגט גאַנץ רוהיג אַריבער די יסורים פון גלות מיט ליעבשאַפט. „אַזוי וואויל איז צו איהם," האָט רב משה געענדיגט זיין ערצעהלונג מיט אַנגלעכטער, „און אַזוי וואויל איז צו מיר זיין געטרייען רבי, וואָס איך האָב איהם זוכה געוועזן אַזוי צו זעהן"...

איך האָב אויפגעהויבען מיינע אויגען צום פּאָליאַק און זעה אַז ער שפּיעלט זיך מיט לייזערקען גלייך ווי נישט איהם מיינט מען און פלייסט זיך איהם צו פערשפּיעלען: ער קרעהט ווי אַ האָהן, מעקעט ווי אַ קוה, הירזשעט ווי אַ פערד, קוואַקעט ווי אַ זשאַבע און ברומט ווי אַ בער, און אַלעס לאַנגזאַם, רוהיג, שטיל און פאָרזיכטיג, דעם צווייטען נישט צו טומלען. די קינדער טאַנצען אַרום איהם גאַנץ פרעהליך, די אונשולדיגע נפשות'ליך ווייסען נעביך נישט פון זייערע צרות: יענקעלי פון דער רעכטער זייט שפּיעלט זיך, איציקעל פון דער לינקער זייט לאַכט, די טרויעריגע ברײנדעל האָט אויף אַ ווײלע פערגעסען איהר געליעבטען זעליג'ן און מיט אַ ליעבליכען געלעכטער האָט זי געעפענט איהרע ליפּען; און די מוטער חיה, די פערקלאָגטע נשמה, איז עפּעס אויך פרייליך געוואָרען און פרעהט זיך מיט איהרע קינדערליך; און משה קוקט דאָס צו און קוועלט אָן פון נחת און מיט אַ פרעהליכען פנים בעטראַכט ער אַלעס און לעגט צונויף די הענד אויף זיין בויך און זאָגט: „פרעהט זיך, מיינע געדערים, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זעהן יפת'ן אין די געצעלטען פון שם'ן ווי ער לערענט מיט גרויס

חשק די דינים פון גלות! שטאַרק זיך פּאַניע יפת און האָב אַ פּעולה אין דיין לערנען, פון דיין טובה וועגען און פון דיין רבי'נס טובה וועגען, שטאַרק זיך! און לאָמיר זיך בּיידע שטאַרקען."

נאָך פיעל פראַגעס האָב איך נעהאַט צו פרעגען רב משה'ן, לײדער האָט מיר די צייט נישט ערלויבּט צו פערבּריינגען מיט איהם מעהר, דען דער צוג איז צוגעקומען צו אַ גרויסע סטאַנציע, וואו איך האָב געדאַרפט אַראָפּ־שטייגען. אַז איך בּין אַראָפּ פון'ם וואַגאָן מיט מיינע פּעק און מטלטלין, האָב איך בּעמערקט ווי דער אונגליקליכער פּאָליאַק שטעהט אין אַ ווינקעל און סוד'עט זיך מיט'ן קאָנדוקטאָר מיט גרויס הכנעה און מיט אַ צובּראָכענעם געמיטה און מיט אַ רחמנות פּנים'ל גיט ער איהם אַ זילבּערנע מטבּעה. איך האָב בּאַלד פערשטאַנען דעם פּירוש פון זיינע רייד מיט דעם קאָנדוקטאָר, דעם סוד פון דער מטבּעה, און וואָס דער תּלמיד פון רב משה'ן דעם שניידער פערלאַנגט. איך האָב אויפגעהויבּען די אויגען צום הימעל און פון טיעפען האַרצען האָב איך געזאָגט: „רבּונו־של־עולם! עס זאָל זיין דער ווילען פון פאַר דיר גאָט, מיין גאָט, עס זאָל נאָך זיין פיעל, פיעל תּלמידים אַזעלכע און שם מיט יפת'ן זאָלען זיין בּרידער און דענסטמאָלט איז צו האָפען אויף פריעדען, אויף בּעסערע, פיעל גליקליכערע צייטען פאַר אַלע פעלקער און די קינדער ישראל, אָמן!"

אין יענער צייט.

אַז אַ יוד קומט פון'ם וועג, מוז ער האָבּען צובּראָכענע זייטען און פיהלען אַ וועהטאָג אין דער פּלייצע פון דעם זיטצען אין ענגשאַפט — זיעבּען פאַרשוין אויף איין אָרט. ווי דער יוד געהט נאָר אַריין אין וואָגען, איז ער מפקיר זיינע בּיינער און זיין לייבּ און לעבּען. נאָר לא עליכם, רבּותי, איהר זאָלט נישט וויסען פון דעם וועהטאָג, וואָס איך האָבּ געפיהלט אין אַלע מיינע בּיינער, אַז איך בּין, נאָך אַלערליי מיני יסורים און וואָגלענישען, אָנגעקומען קיין אָדעס. אַלע מיינע בּיינער האָבּען דענסטמאָלט געפיהלט, ווי אמת עס זענען אונזערע חכמים זכרונם לברכה'ס רייד, וואָס זאָגען אויפ'ן פּסוק „נשיתי טובה" איך האָבּ פערגעסען גוטעס) מיינט מען אַ מרחץ, היינו פראָסט אַ מרחץ, מיט אַלע פּיטשעווקעס: מיט די בּרייטע בּיינק און די לאַנגע דראָנגעס אויפצוהיינגען אויף זיי פלידערען מיט זאָקען און אַלערליי מאַנסבּילשע בּגדים; מיט אַ רופא אַ מומחה, וואָס זיטצט אין אַ ווינקעל און אַ ליכט בּרענט פאַר איהם, גאָלט און צאַפּט דאָס בּלוט, אַזוי ווי ס'פּאַסט פאַר אחינו בּני ישראל. דאָס „גוטס" האָבּ איך דאַן זעהר בּעדאַרפט האָבּען און ס'איז אַ גרויסער שאָד, וואָס אָט דאָס „גוטס" און די אַלע איבּעריגע גוטע מתּנות, מיט וואָס עס ריהמען זיך די קליינע שטעדטעלעך אין אונזערע געגענדען, זענען גאָר נישטאָ אין דעם גרויסען אָדעס, און דערפאַר אַליין איז שווער אונזערע כּתריליווקער און קאַבּצאַנסקער יודען צו וואָהנען אין די גרויסע שטעדט...

נאָר בּאַלד ווי איך האָבּ געזעהען אַז פון מיין וועלען וועט גאָרנישט אַרויסקומען, האָבּ איך געטהון, וואָס יעדער יוד מהוט בּשעת הדחק — איך האָבּ אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד אויף אַלע מיינע

וועהטאָגען און האָבּ זיי גאָר אינגאַנצען מבטל געווען. נאָך מעריבֿ־
דאַווענען בּין איך אַרויסגעגאַנגען פון מיין אַבסניא און גענומען געהן
וועגען געשעפטס־זאַכען, זעהען זיך מיט סוחרים און בּעקאַנטע.

פּלוצים האָט אָנגעיאָגט אַן אונגעוועהנליכער צפון־ווינד און האָט
אָנגעטריבּען אַ פינסטערע חמאַרע, און די מענשען האָבּען גענומען
לויפען, איילענדיג אַהין און אַהער. אין אונזערע ציימען איז דער
קלימאַט בּכלל אינגאַנצען פערענדערט געוואָרען, ווילד און משוגע איז
דער ווינד, אַזוי ווי דער קורס פון אַקציעס, וואָס דאָ שטייגט ער
און דאָ פאַלט ער אַלע מאָל אין די בּירזעס, און אַזוי ווי אונזער
גאַנצער דור, וואָס בּייט זיך נאָר און דרעהט זיך אַהין און אַהער. נאָר
אין סוף זומער איז געוואָרען אַ פערענדערונג אין דער לופט — וואָל־
קענס, קעלט און רעגען. פינסטער איז געוואָרען די זון, אַוועק איז
איהר שיין און איהר שעהנקייט, די גאַנצע וועלט איז וויסט און עפּעס
אַ פינסטערע אימה פאַלט אָן אויף איהר. שדים טאַנצען אין די
גערטנער און מאַכען אַ תּל פון דעם רעשט, וואָס איז נאָך געבּליעבּען;
ווי איין אָנשיקעניש פון גאָט קומען די חזירים און רייסען אויס מיט
זייערע צייהנער אַלע גראָזען בּיז'ן וואָרצעל און פערניכטען דעם מענ־
שענס פראַצע. די בּוימער האָבּען אויסגעטהון זייער פריהלינגס־ציהרונג
און שטעהן אָרעם, נאַקעט, ווי מלמדים, אָהן בּלעטער. זיי אַלע שאָק־
לען זיך און ציטערען, זיפצען און פּאַטשען מיט די צווייגען אויף זייע־
רע אָפּגעקראָכענע קעפּ, און מען דערקענט נישט, אַז זיי האָבּען אַמאָל
געבּליהט און עס איז אויף זיי געוואַקסען פּירות צום מענשענס פערגע־
ניגען. די חיה זוכט זיך אַ נאָרע אין דער ערד, די פליעג — אין
אַ שפּאַלט ערגעץ אין וואַנד. אַ סך מענשען פערלאַזען זייערע וואהנונ־
גען און וואַנדערען אַוועק אין ווייטע לענדער. טרויעריג איז די ערד
און אַן אומעט ליגט אויף אַלע בּעשעפעניש; אַלע זענען טרויעריג
און ציטערען. בּאַלד קומט דער ווינטער, דער אדון הגדול, און מאַכט
אַ תּל פון דער ערד... און אט זענען אַריבּער די ימים טובים און
דער ווינטער איז געקומען; אבער אהן רעש, אהן געטומעל: ער איז
נישט קיין שטאַרק־שלעכטער, אַ בּעל־רחמנות איז ער, בּעט איבּער די
ערד און די מענשען, וואס אויף איהר, מיט אַ שמייכלענדיגען פּנים,
דאס הארץ ווערט רוהיג און פיהלט אַ משונה'דיגען טעם פון אַ קוכען
געפּרעגעלט אין האניג מיט עסיג צוזאַמען... די פליעג קריכט אַרויס
און דרעהט זיך, ווי אַ שכּור טאַנצט אַ „קאזאַק” אויף עפּעס אַ פענס־
טער... מיקען געהען אַרויס פון זייערע נאָרעס מחנות־ווייז, מאַכ'ען

זיך לוסטיג, פרעהליך, זשוזשען און מאַכען זיך אַ יום־טוב אין די גאַסען.
און עפּעס אַ בּוים האָט צום מזל אָנגעהויבּען בּליהען, און ס'האָבּען
זיך אויף איהם געוויזען קנאָספּען. און דער מענש נאַרט זיך אַליין אָבּ,
ווי זיין שטייגער איז. און רעכענט, אַז נסים טרעפען זיך אויף דער
וועלט און האָפט, אַז עס וועט נאָך זיין גוט; — און קבּצנים פרעהען
זיך. מען קען האָפען אַז ס'זאָל זיין וואַרעם און די זון זאָל שיינען,
אַז גאָט וועט הייסען. און פּלוצים, אָך און וועה, קומט אָן דער
ווינטער מיט אַלע זיינע שרעקעניש, ער געהט און שטורעמט, אין
כּעס איז ער און שרייעט, ער לאָזט בּלאָזען דעם ווינד און הייסט געהן
דעם רעגען און דעם שניי, און פינסטער און בּלאָטיג ווערט די ערד.

דער ווינד שטורעמט און שטעכט מיר ווי מיט נאָדלען אין פלייש;
איך בּויג אָן דעם קאָפּ און האַלט צו די קאַפּאָטע, כּדי דער ווינד
זאָל מיר ניט פּאַטשען אין פּנים, און איינגעבּויגען געה איך מיר איינער
אַליין בּיי נאַכט צו שלמה ישראל'ס, מיינער אַן אַלטער בּעקאַנטער.

אָ־דער מענש, שלמה, האָט געוואָהנט אין כּתריליווקע, און
די כּתריליווקער פלעגען איהם שפּייזען בּכבוד. ניט זיי פלעגען אויף
איהם אויסגעבּען געלד — חס־ושלום! אפילו קיין איין פּרוטה האָבּען
זיי אויף איהם נישט אויסגעגעבּען, וואָרום די פּרוטה איז דעם כּתרי־
ליווקער טהייער ווי די נשמה, און ער לאָזט זי נישט געהן לאיבּוד
מיט זיין גוטען ווילען, — סיידען מען נויטה איהם און מען רייסט
איהם אויס די פּאות. דאָס ערשטע איז בּיי איהם די פּרוטה, זי מאַכט
איהם גרויס און דערהויבּט איהם, נור דורך איהר קען ער ווערען
אַזוי ווי אַ פוקס און אַזוי ווי אַ לייבּ אין זיין שטעדטיל, זיין אַיין עזות־
פּנים, פערנעהמען אַלערליי גבּאות און זיך מישען אומעטום, נאָר וואָס
דען? שלמה איז געווען אַ שרייבּער, און די כּתריליווקער האָבּען איהם
געדיענט אַלס שטאָף צום שרייבּען, עס הייסט ער פלעגט זיך אין
זיי גוט איינקוקען און אַכטונג געבּען אויף זייערע מעשים, אַזוי ווי
די נאַטור־פאָרשער, וואָס קוקען זיך צו, צו בּעשעפענישען און ריידען
וועגען בּהמות, פליעגען און אַלערליי בּרואים. און ווייל ער האָט זיך
גוט צוגעקוקט צו די כּתריליווקער און האָט געוואוסט אַלעס וואס בּיי
זיי טהוט זיך, זייער שטייגער, זייער זיטצען און זייער אויפשטעהן און
אַלע רגילות'ן פון די דאזיגע בּעשעפענישען. פלעגט ער זיי אויסמאה־
לען מיט אַ שרייבּ־פעדער, ווי זיי זענען, און פלעגט פון זיי דערצעהלען
וואונדערליכע זאַכען, וואס דערפרעהען דאס הארץ און דערלייכטען

די אויגען... און זיינע חבורים פלעגען געלייענט ווערען אין יודישע שטעדטלעך, און ער פלעגט דערפון האָבען זיין אויסקומעניש...

אין פלוג דאַכט זיך האָבען די כתריליוועקער גאָרנישט געקענט האָבען צו איהם: ער האָט הנאה און זיי פערליערען גאָרנישט, פון דעסטוועגען זענען די כתריליוועקער מיט דעם צופריעדען נישט געוועזען. פאַר וואָס? ווייסען מיר ביז היינט נאָך נישט, נאָר צוריק ריידענדיג איז איהם אַליין שוין אויך נמאס געוואָרען צו האָבען כסדר צוטהון מיט די כתריליוועקער, וואָרום אפילו האָניג אַז מען עסט צו פיעל, מייקענט מען אויך אויס; און שנית, יעדער זאַך האָט אַנ'עק, וועט ער דען אייביג האָבען שטאָף אויף זיינע מעשיות פון כתריליוועקער לעבען? און שלמה האָט געזעהן, אַז זיין קוואַל איז פער'עפוש'ט און פערשטונקען געוואָרען און פרוכפּערט אַלערליי בעשעפענישען, וואָס ס'איז נישט ווערט צו האָבען מיט זיי וואָס צו טהון, און געהערט האָט ער, אַז עפּעס נייע בעשעפענישען זענען צו אונז אָנגעקומען, אין תוך אַריין אויך כתריליוועקער, נאָר זיי זענען קלוג, האָבען אַלערליי געשטאַלטען און אַ מויל וואָס רעדט בּרייט און הויך, און זייערע מעשים זענען עפּעס מאָדנע, אַלע ווילען זיי קענען און וויסען, וואָס זיי זענען עפּעס אַזוינס, נאָר קיינער האָט זיי נאָך נישט גוט אויסגעמאָהלט, און זענען נאָך אויף פרישע ערד און וואַרטען אויף שרייבערס; — דערפאַר האָט שלמה מפקיר געווען זיינע כתריליוועקער און איז אַרויס ריין פון כתרי־ליוועקע. צו האָבען די קלוגע זיך מיט איהם געפרעהט און ער מיט זיי, וויפיעל ער האָט זיך בּיי זיי געזאָמט און וואָס ער האָט פון זיין אַרבּייט, וואָס ער האָט געאַרבּייט מיט זיין פעדער, געהאַט? — דאָס אַלעס ווייס איך נישט. ס'קען זיין, אַז זיי זענען איהם אויך לסוף נמאס געוואָרען, און ס'וואָלט איהם ליעבער געוועזען צו אָפּשינדען נבלות אין מאַרק איידער אַזוינע בּריות... איך ווייס נאר אַז ער איז איצט אין אדעס, לערענט ארימע קינדער תורה אין זיין אייגענער שוהלע, און וואהנט דארט.

אַז איך האָב זיך גוט אנגעמאַטערט צו זוכען און טאַפּען אין דער פינסטער, בּין איך מיט גאָטס הילף אַריינגעגאַנגען אין שטוב מיט פאַרזיכטיגקייט. ס'פערשטעהט זיך אַליין, אַז אַריינגעגאַנגען בּין איך דורך דער קיך, אַזוי ווי ס'פּאַסט פאַר אַ יודען, וואס ווייס דרך־ארץ... אַ יוד, ווי זיין שטייגער איז, קומט אַריין שטיל, אַיינגעבּויגען און מען הערט איהם גאר נישט. עפּעס אַזוי ווי פון דער ערד וואַקסט ער

אויס פאַר'ן בּעל־הבּית. ווי אַ בּער, וואָס לוגט צו זיין „פערצוקונג", דערטאַפּט ער איהם פּלוצים, כּדי ער זאָל זיך פון איהם נישט קענען פערבּאָרגען. דאָס איז אַ יודישער מנהג, אַ זכר צו אָרעמ־קייט אין גלות פון לאַנגע צייטען... אַז אָרעמע לייט און בּעטלערס האָבען בּיי יודען זיך געמעהרט, און נעהמערס זענען געוואָרען מעהר ווי געבּערס, האָבען די בּעטלערס זיך אויסגעלערענט אַלערליי קונצען און מיטלען פון יעגער און קומען שטילערהייט און אונערוואַרטעט, כּדי דער בּעל־הבּית זאָל זיך נישט קענען בּעהאַלטען און דער דאָ־זיגער — מין אַריינגאַנג, וויל ס'איז אַ ירושה פון די אָבות, האַלט ער זיך בּיי אונז עד היום...

איך שטעה שווייגענדיג אַ ווייַלע אין פאָרהויז, טאַפּ די קאַפּאָטע און די פּאות, נעהם אַראָפּ די היטעל פונ'ם קאָפּ און גלייך אויס די יאַרמעלקע, ווי ס'געהר צו זיין און קוק דערווייל אַריין אין צימער, וואָס מיר ענטקעגען. אַרום אַ לאַנגען טיש, וואָס איז בּאַדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך, זיטצען עטליכע פּאַרשוין, אַנ'אַלטער יוד זיטצט אויבען־אָן, דריי מאַנסבּילען פון זיין לינקע האַנד, אַ שעהנע יודינע און בּתולות פון זיין רעכטער האַנד. אויף אַ בּיינקעל נעבּען טיש שטעהט אַ זודיגער סאַמאָוואַר, און אַ פּאַרע, פון אַנ'אַש קאָליער, הויבּט זיך פון איהם אַרויף, ווערט רויט ווי אַ ריינער נעבּעל פון דער ליכט פונ'ם לאָמפּ, וואָס לאָזט זיך אַראָפּ פון דער סטעליע. ליכטיג און וואַ־רעם און מחיה'דיג איז אין צימער. מען טרינקט טהעע און מען רעדט היימליך.

אַז איך האָב זיך צורעכט געמאַכט אין פאָר־הויז, בּין איך אַריין אין צימער און געבּליעבּען שטעהן שווייגענדיג אויף דער שוועל.

— ווער איז דאָרט, ווער איז דאָרט? — האָט גערופען דער אַלטער און האָט זיך נישט גערירט פון זיין אָרט.

— קיינער נישט... אַ יוד... אַ גוטען אָבענד! — האָב איך שטיל געענטפערט און בּין געשטאַנען ווייטער אויף דעם שוועל.

— וואָס רעדט איהר דאָרט? — האָט דער אַלטער פערוואונדערט געפרעגט און איז צוגעגאַנגען צו מיר.

— וואָס ער רעדט?... גאָר נישט... אַ גוטען אָבענד, זאג איך.

— אַ גוטען אָבענד — דאָס איז זעהר שעהן, נאָר איך בעט אַייך, רב יוד, וואָס ווילט איהר?

— וואָס וויל איך? איך וויל גאָר נישט. גלאַט אַזוי זיך... איך בין גראָד געקומען אַהער, טראַכט איך מיר, ס'איז כדאי אַריינגעהן זעהן אַנ'אַלטען בעקאַנטען. וואָס מאַכט איהר, רב שלמה? אַ סך יאָהרען האָבען מיר זיך נישט געזעהן. שוין ביידע אַלט געוואָרען. איהר זענט גרוי געוואָרען, אָבער איהר האָט זיך קיין סך נישט איבערגעביטען. באַלד האָב איך אַייך דערקענט אָן ברייטען שטערען און אָן אַייער קורצזיכטיגקייט. די אייגענע פינקעלדיגע אויגען, די אייגענע ליפען, דער אייגענער, ביטערער שמייכעל, די זעלביגע אַלטע התלהבות און דאָס זעלביגע מאַכען מיט די הענד בשעת ריידען, אַזוי ווי אין דער יוגענד. אַ יונגער-אַלטער זייט איהר, איהר זאָלט מיר מוחל זיין! און מיך, מיך דערקענט איהר גאָר נישט? — האָב איך געענדיגט מיט אַ פריינדליכען שמייכעל, אויסציהענדיג זיך פאַר איהם און האַלטענדיג די באָרד.

— וואַרט נאָר, וואַרט נאָר אַביסעל — האָט רב שלמה געזאָגט און האָט מיך בעטראַכט — אַצונד ווייס איך. רב מענדעלי... דאָס זענט איהר, רב מענדעלי מוכר ספרים! ברוך הבא! וואָס זענט איהר אַזוי שטיל אַריינגעגאַנגען, דורך דער הינטערשטער טהיר? און וואָס שטעהט איהר אויף דעם שוועל ווי אַנ'אָרעמאַן? כעני בפסח?

— וואָס איז אַזוינס? מען דאַרף דען קלינגען אויף גלעקער און פויקען, אַז דער און דער געהט?! נאָר האָט נישט פאַראיבעל, וואָס איך בין אַריינגעפאַנגען מיט בלאָטיגע שיך און האָב פערשמוצט די פאָדלאָגע.

— ס'מאַכט נישט אויס. לייהם און בלאָטע איז ביי אונז אַ זכר צו יציאת מצרים — ענטפערט רבי שלמה, נעהמט מיך אָן ביי דער האַנד פריינדליך און שטעלט מיך פאַר פאַר זיין הויז-געזינד, רופט מיר די נעמען פון די דריי פאַרשוין און זאגט: דאס זענען יודישע שרייבער, מיינע גוטע פריינד.

— יודישע שרייבער און גוטע פריינד! — פערוואונדער איך זיך. קעץ אין איין זאַק בייסען זיך און רייסען זיך — איז מיר דערנטסמאַלט געקומען אויפ'ן געדאַנק, און איך האָב מאָדנע פערקרימט די נאָז.

איך האָב זיך געזעצט צום טיש, און מען האָט פאַר מיר גע־שטעלט אַ גלאָז טהעע. די פאַרשוינען האָבען שוין נישט גערעדט אַזוי פרעהליך און פריי ווי פריהער, און זענען באַלד אַנשוויגען געוואָרען. אַזאַ סאָרט שווייגען הערשט תמיד צווישען מענשען, ווען עס קומט אַריין אַ נייער פאַרשוין. אין דעם שווייגען הערט זיך אַ שטילעס בילען פון אַ שלעכטען הונט און בעדייטעט: חשד, פיינדשאַפט, נישט צופריע־דענהייט, אַ ווינק און אַ בקשה: אַנטלויף, פעטער, צו אל-די גוטע יאָהר או לאָז מיך צורוה!

גוטהערצעדיג בעגעגענען איינס דאָס אַנדערע נאָר בהמות. אַ בהמה שטעהט ביי דער קאָרעטע, קומט אַנ'אַנדערע אָן, שטעקט אויך אַריין דעם קאָפ, שטערט איהר נישט די ערשטע און ביידע עסען און זענען זאַט, און זאָל דיר אָט די מדה פון דער בהמה נישט וואונדע־רען, וואָרום דערפאַר איז זי דאָך אַ בהמה, אַ גראָבע און נידעריגע בעשעפעניש אָהן פערשטאַנד... נישט אַזוי זענען מענשען, זיי ווייזען אַרויס זייער שכל, וואָס גאָט האָט זיי געגעבען און בעגעגענען איינער דעם צווייטען אויף מענשען-אַרט. אַזאַ מין שווייגען איז זעהר נישט אַנגענעהם אַ נייעם פאַרשוין, דער מענש האָט דערנסטמאָלט נישט צו שאַפען אויף זיך אַליין, די בעוועגונגען פון זיינע הענד זענען עפעס ווי מעכאַניש אָהן אַ פריהערדיגען רצון, און וואוהין זיי קעהרען זיך נישט, זעהען זיי אויס, די הענד הייסט עס, משוגע'נערווייז. די נאָז הענגט אַראָפ ווי פערשעמט, און ווייסט נישט וואוהין צו קעהרען זיך, אין האַרצען איז אַ דריקעניש און די נשמה וואַרפט זיך אַ הין און אַ הער ווי אַ פויגעלע אין שטייגעל...

לאַנג לעבען זאָל רב שלמה, וואָס ער האָט אויף מיר רחמנות געהאַט און ריידענדיג געמאַכט די געסט. און זיי האָבען אַלע גענומען ריידען הויך אויפ'ן קול. דאָס איז ידוע, אַז מחברים זענען גרויסע פלוידער-זעק, ריידען מעהר ווי ווייבער. און אַז דאָס מויל עפענט זיך נאָר ביי זיי, שיטען זיך און שיטען זיך רייד, ווי פון אַ לעבערדיגען זאַק. איך האָב אויך געעפענט מיין מויל און האָב געוויזען וואָס איך קען, גערעדט אָהן אויפהער. דאָס איז זיי געפעלען געוואָרען, און מיר זענען געוואָרען באלד, ווי עס פיהרט זיך ביי יודען, אמת'ע „ידידים"...

— לאָמיר זיך אומקעהרען צו אונזער שמועס — האָט זיך רב שלמה אָנגערופען און געוואָלט ערוועקען זיינע קאָלעגען — פאַר רב מענדעלען איז זיך נישטאָ וואָס צו שעהמען — ער איז דערין זעהר

געניט, ער איז אַ בקי אין דעם דאָזיגען ענין... אדרבא זאָל ער הערען און זאָגען זיין מיינונג.

— וועגען וואָס האַמפּערט איהר זיך, רבותי, וואָס טהוט איהר דאָ אויף? האָב איך געפרעגט מיט אַ שיינענדיג־פּנים.

— וועגען וואָס האַמפּערען זיך מחברים? וועגען שרייבער און ביכער! — האָט רב שלמה געענטפערט. זאָגט רב מענדעלי, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין זאַך דאָס שרייבען? דאָס איז דער תוך וועגען וואָס מיר האָבען זיך דאָ פריהער געשפּאַרט.

— און וואָס האָבען „זיי" געזאָגט? האָב איך אָפּגעגעבען כבוד די געסט, זיי זאָלען זאָגען פריהער וועגען דעם.

— דאָס איז אַ געטליכער גייסט! האָט איינער פון די מחברים אַרויסגעזאָגט און אַ צווייטער האָט איהם צוגעבאַמקעט.

— און איך זאָג — האָט אַ דריטער אויפגעוויזען, אַז דאָס שרייבען איז אַ זאַך, וואָס מוז האָבען פאַרבערייטונג און קענטעניש. ווער עס האָט אַ מוח און בילדונג, יענער שרייבט.

— דאָס שרייבען — האָב איך מיין מיינונג אַרויסגעזאָגט און האָב אַ כונה געהאַט אַביסעל אַ קיטצעל צו טהון די געסט מיט אַ וויטצעלע — דאָס שרייבען איז נישט מעהר ווי אַ שגעון, אַ מין שלאַפקייט, אַזוי ווי למשל די תאוה ביי אַ סך יודען צו שטעלען זיך פאַר'ן עמוד און אַרויסווייזען פאַר'ן עולם די וואונדערליכע האַלז...

— רב מענדעלי וויל אַלץ מבטל זיין! האָט רב שלמה זיך גוטמוטהיג געבייזערט, אָוועקלייגענדיג זיין פינגער צו דער נאָז און זיס שמייכלענדיג דערביי — — —

איך מיש מיך נישט אַריין אין דעם ערשטען חלק פון דער שאלה, איבער וועלכער מיינע חברים האַמפּערען זיך, און זאָגען וואָס דאָס שרייבען איז אַזוינס; איך וועל נאָר זאָגען מיין דעה אויף דעם אַנדערען חלק פון דער ענין: צוליעב וואָס איז דאָס שרייבען? — דעם מענשענס פערשטאַנד איז דער מקור פון אַלע מחשבות, און די מחשבות ווערען נישט ענדעקט און געענדיגט אינגאַנצען, ביז וואַנען מען זאָגט זיי נישט אַרויס. ערשט דענסטמאָלט ציהט זיך אויף זיי אַרויף פלייש און הויט און זיי בעקומען זייער געהעריגע צורה און דעריבער בּעשטעהט

דאָס מענשענס מעלה אין דעם וואָס ער קען רײדען. און היות ווי דאָס רעדען מאָלט אַלערליי בילדער צו די געדאַנקען פון'ם גייסט, דעריבער דאַרף עס האָבען בעהעלפערס. און אַזאַ מין בעהעלפער איז דאָס שרייבען, אָדער דאָס געשפּראָך דורך שרייבען. דער שרייבער איז מעהר מקפּיד אויף זיין שפּראַך, קלייבט צו די נויטהיגע ווערטער און לייגט זיי גוט אויס, איז זיי מצרף איינס צום אַנדערען מיט ישוב הדעת, און האָט אַ כונה, אַז דער גייסט און זיין צורה זאָלען פּאַסען איינס צום אַנדערען, אַזוי ווי די נשמה מיט'ן גוף ביי די בעשעפעניששען, נישט מעהר און נישט ווייניגער ווי מען דאַרף. דערפון איז געדרונגען, אַז דורך דאָס שרייבען האָט זיך פערבעסערט דאָס רעדען, רייניגער איז די מחשבה געוואָרען און דער פערשטאַנד איז גרעסער געוואָרען...

— דאָס אַלעס איז לא עלינו געזאָגט געוואָרען, — האָט מקטרג געווען איינער פון דער חברה, — געהט זייט בודק אונזער איצטיגע ליטעראַטור, און איהר וועט אין איהר געפינען נאָר רעדען סתם, שטראָף און מוסר, עצות, פלפולים און סבראות, פוסטע רייד און גוזמאות, משונה'דיגע שבחים און גרויסע זידלערייען, אַלץ ווי ביי די בטלנים, וואָס אין בית־מדרש אונטערן אויבען, און דאָס ווייזט אויף אַ ליידיג האַרץ און אַ פוסטען מוח. נישט נאָר וואָס ער האָט קיין איין לעבעדיגע פאָרשטעלונג און קיין איין נייעם געדאַנק, נאָר ער ווייסט אַפילו נישט פון זיין חסרון, און דערפאַר מאַכט ער זיך אַליין פאַר אַ גדול, אַפילו דער קלענסטער צווישען די שרייבער, האַלט זיך קליגער פאַר אַלע און רעדט אַלץ: איך און איך; אַזוי און אַזוי זאָג א י ך, אַזוי אין אַזוי האַלט א י ך, און אַזוי און אַזוי עצה'ע א י ך... אַלע זענען זיי וואוילע, זעלטענע מוסר־זאָגער, געפינען משונה'דיגע המצאות אין די גרעסטע בעלי־עצות, מענשען מיט נעמען און געזעטצען געבער. יעדער קלייבט זיך אויס אַ באַרג סיני, ער זאָל לערנען דעם פאָלק געזעטצען און משפטים, מיט גאַנצע בערג רייד, וואָס ריידען זיך אָן און ענדיגען זיך מיט א י ך.

אַי, אַי, אַי! — בין איך אָנגעפאַלען אויפ'ן מקטרג שטאַרק אויפגערעגט. אין הארצען האָב איך אַפילו געוואוסט, אַז ער איז גערעכט, פונדעסטוועגען האָב איך זיך איינגע'עקשנ'ט און האָב זיך אָנגענומען פאַר אייער הייליגען גוטען נאָמען, איהר הייליג געזינדעל שרייבער.

— די שרייבערס ביי אונז, — האָט מקטרג געווען נאָך איינער

פון דער חברה, — שרייבען אליין נישט וועגען וויסענשאפט, וועגען
וועלט־זאכען, נאר זיי שרייבען עפעס קוקענדיג אויף דעם כלאחר־יד,
וועגען... און וועגען... זאגען מוסר אנדערע, דערוועקען און בע־
מערקען, אז מען וואלט זעהר געדארפט שרייבען וועגען דעם. און
אין דעם ענין וואס זיי זענען עוסק ווילען זיי נישט וויסען וואס אנ־
דערע האבען פריהער פאר זיי געזאגט, כדי זיי זאלען זיך מיט דעם
בענוטצען און אויפבויען א גאנצען בנין, נאר יעדער איז אדם הראשון
אין זיין צייט און הייבט אן פון אנהויב, און דער אלף־בית ווערט
אלע מאל אנגעהויבען. די פריהריגע געדענקט מען ביי אונז נישט,
און אויך די געשעהענישען פון אונזער צייט געהען איבער ווי א חלום
און ווערען פערגעסען; א סך זאכען פון אונזער צייט ווערען ביי
אונז נישט פערשריבען נאר דעפאר, ווייל מיר האבען א טעות און
גלויבען, אז דאס איז דעם היסטאריקערס געשעפט, אז ער וועט
דאס אלעם שפעטער אויספארשען און בעקלעהרען; נאר ביז אמאל
ווערען דערווייל א סך געשעהענישען פערפאלען און פערגעסען. און
אז ס׳וועט אויפשטעהן ביי אונז א היסטאריקער און וועט וועלען אויפ־
בויען א בנין פון די שטיינער — זכרונות, וועט איהם מעהר פעהלען
איידער ער וועט האבען, און דער בנין וועט קיין רעכטער נישט זיין.
סיידען מיר זאלען גלויבען, אז היסטאריקער זענען יודען נביאים און
אין חלום זעהען זיי וואס פריהער האט זיך געטהון און בעשאפען
געוועען כביכול, פון גארנישט. על־כל־פנים איז גענוג מען זאל זיי געבען
א לעבעל פון א נאדעל, אז זיי זאלען דעם עלפאנט אריינצו־
צילעווען אין לעביל אליין שוין בעשאפען.
נאר ווער ווייסט צו אזוינע וועלען זיין אין די קומענדע דורות?...
און דער היסטאריקער, וואס וועט שפעטער אויפשטעהן, און וועט
שרייבען מיט הארץ און מיט מענשליכען שכל, וועט בעשולדיגען די
יודישע שרייבער פון אונזער צייט און וועט זיי מאכען צו שאנד,
דערפאר וואס דאס לעבען פון פאלק האט זיי נישט געדינט פאר
א מאטעריאל צום שרייבען און האבען נישט אנגעגרייט גענוג מאטע־
ריאל פאר די, וואס וועלען נאך זיי קומען, און האבען זיך נאריש
געמאכט מיט מעשיות און זאכען, וואס זענען גאר קיינמאל נישט
א חוץ אין זייער מוח. און נאך מעהר וועלען בעשולדיגט ווערען די
שרייבער — האט ער ווייטער געזאגט, ווינקענדיג מיט די אויגען און
ווייזענדיג מיט׳ן פינגער אויף רב שלמה׳ן — די פון אונזערע שריי־
בערס, **וואס קענען נוט דאס פאלק און וויסען ווי ס׳פיהרען זיך אויף**

די קליינע מיט גרויסע צוזאמען און האבען זיך געפוילט אנצושרייבען
דעם אמת ווי עס איז.

— רבותי, רב מענדעלי האט מורא טאמיר וועט איהר איהם
פערברענען מיט אייערע פייערדיגע רייד! — האט געזאגט רב שלמה
מיט א שמייכעלדיגען פנים, זעהענדיג ווי איך בין צומישט און מיין
גאנצע צורה איז פערענדערט פון פערוואונדערונג און צומישונג —
נישקשה רב מענדעלי! מחברים, ווען זיי זיטצען און שמועסען, ברענט
א פייער ארום זיי, נאר עס פערברענט חלילה נישט, דאס זיעדט אין
זיי דאס בלוט, און אלע רייד ביי תלמידי חכמים, אפילו ביי פראסט
רעדען, זענען אזוי ווי פייערדיגע קויהלען. איך קען אייך מיינע חברים,
אז איהר זענט אין הארצען נישט אזוי שטרענג, ווי איהר רעדט מיט׳ן
מויל, און נישט אלע שרייבער, חס־ושלום, האט איהר געמיינט,
נאר עטליכע פון זיי. נאר אויב היינט זענט איהר שטרענגער ווי תמיד,
ווייס איך פון וואנען דאס קומט: ס׳איז היינט א צייט פון געוויטער
אויף דרויסען. דערפאר זענט איהר אויך מעהר אויפגערעגט. א ראיה
האב איך פון זיך, איך בין אויך דערשלאגען פון דעם רעש און די
שרעקען, איך בין אויך היינט צורודערט און אויפגערעגט. ס׳איז איצט
נישט קיין עת־רצון, ברידער! דאס ווייס איך אויך, אז צווישען די
וואס וועלען פעראנטווארטליך זיין, ווי אונזער חבר האט געזאגט,
דערפאר וואס זיי האבען זיך געפוילט בעשרייבען דאס לעבען אין
זייער צייט, מיינט מען מיך אויך, נאר אויך מיר קען מען מלמד־זכות
זיין דאס, וואס מיך האט געטראפען אזוי ווי מחמד׳ס ארון, וואס הייגנט
אין דער לופט, ווייל צוויי מאגנעטען ציהען איהם — איינער אהער
און איינער אהין, און דערפאר...

רב שלמה האט מפסיק געווען אין מיטען די רייד, איבער א
קאלטען שטראם ווינד, וואס האט פלוצלונג אריינגעבלאזען אין חדר
אריין און גענומען לעשען דעם לאמפ, און א קול פון ווערטער און
געטומעל האבען זיך געהערט פון הויז. רב שלמה׳ס ווייב און טעכ־
טער האבען געפיהלט באלד נאכ׳ן טהע טרינקען, אז זיי זענען איבריג
אין דער חברה מאנסבילען, וואס רעדען דברי תורה, און זענען אויפ־
געשטאנען און זענען ארויס פונ׳ם חדר. די ווייבער פון תלמידי חכמים
האבען אודאי א חלק לעולם הבא, ווייל דא, אויף דער וועלט, האבען
זיי גאר נישט ביי זייערע מענער, א סך זאכען וואס ס׳היט אפ א נאר
טהוט נישט דער תלמיד חכם: א נאר רעדט א סך מיט זיין ווייב,

א קל-וחומר מיט א בעקאנטענס ווייב און א תלמיד חכם אפילו מיט זיין אייגען ווייב רעדט אויך נישט. א נאר אז ער שפאציערט מיט'ן ווייב געהט ער נעבען איהר טריט ביי טריט און געהט אריין און ארויס נאך איהר, און א תלמיד חכם לויפט מיט גרויסע טריט פאר זיין ווייב און געהט אריין און ארויס פאר איהר, א נאר טהוט אן דעם ווייב איהר מאנטעל און בעדיענט זי, און א תלמיד חכם — בעדיענט דאס ווייב איהם. א נאר אז ער פארבעט געסט צו זיך כדי צו שפילען אין קארטען שפילט דאס ווייב אויך מיט זיי א גאנצע נאכט, און א תלמיד חכם אז ס'קומען צו איהם חברים גיסט דאס ווייב זיי אן טהע און בעדיענט זיי, און אז זי ענדיגט איהר ארבייט האט זי שוין נישט וואס צו טהון צווישען זיי. און אזוי איז געווען מיט רב שלמה'ס ווייב און טעכטער. מיר האבען עוסק געווען אין אונזערס, און אז מיר האבען זיך פער'שמועס'ט האבען מיר נישט אכטונג געגעבען ווען זיי זענען געזעסען, ווען זיי זענען אויפגעשטאנען און ווען זיי זענען ארויסגעגאנגען, ביז וואנען ס'האט זיך דערהערט זייער קול און דער שטראם ווינד האט אריינגעבלאזען מיט כעס און דאס סקריי-פען פון די טהירען אין דעם צימער — און מיר האבען זיך אויפגע-חאפט ווי פון שלאף. נאך א ווייל'ע, איז אריינגעקומען איינע פון די פון די מיידלעך און האט שטיל געזאגט דעם פאטער:

— טאטע, עפעס א בחור איז געקומען... נעכטיגען אין שוהלע וויל ער.

— וואס, א גאס בחור און נעכטיגען וויל ער! האט רב שלמה אויסגערופען פערוואונדערט און צארענדיג — דא איז עפעס נישט גלאט. וויפיעל גנבות ווערען אפגעמאכט דורך אזוינע שפיצליך — זאל ער אריינקומען!

אנ'ארעמער בחור, א דערשלאגענער, פון א יאהר זיעבעצעהן, האט זיך געוויזען אויפ'ן שוועל, אנגעטהון אין א געלאטעטען מאנטעל, וואס איז נאס געווען פון רעגען. ער איז געשטאנען אראפגעלאזען דעם קאפ.

— פון וואנענט קומט מען עס, בחור, און וואס דארפסט-דו דא אין האלבע נאכט?

— אנ'ארט צו נעכטיגען — האט שטיל געמורמעלט דער בחור — איך בין א פרעמדער.

— וואס, מיין שוהלע איז א קרעטשמע? — האט הויך געמאכט רב שלמה — פון וואנענט ווייסט-דו דאס? איך וויים די שטיקליך, גענוג געזונדטערהייט!

אזוי ווי דער בחור איז אריינגעקומען שטיל אזוי איז ער שטיל ארויס, דערשלאגען און גאר נישט זאגענדיג, נאר א קוק געטהון האט ער אויף אונז — און גאטעניו! וויפיעל מגלות פון צרות און יסורים, פון טרויער און וועהטאג, פון תחנונים און געבעט האט מען געקענט לייענען אין דעם קוק!...

ווי דער בחור איז ארויס איז רב שלמה'ס געזיכט בלייך געווא-רען, און ער איז געבליבען זיטצען פערזארגט, און שווייגענדיג, זיין געזיכט איז אזוי פערענדערט געווארען, אז איך האב גאר נישט דער-קענט דעם פריהערדיגען רב שלמה: פאר מיר איז געווען א צובראכענער זקן, דאס געזיכט צוקנייטשט פון אלטקייט און מיר אויף איהם קוקענדיג זענען עפעס אויך טרויעריג געווארען, איינער האט געגעניצט, א צווייטער האט געהוסט און רעדען רעדט קיינער נישט, אין גאס ברומט דער ווינד, קלאפט אויף די פענסטער און בלאזט דורך די שפאלטען, בלאזט און קלאגט אין די קוימענס און וויל אריין אין שטוב. מיר זענען אויפגעשטאנען און ארויס פערדראסענע און זענען זיך צוגאנגען.

אויף מארגען האבען מיר זיך ווייטער אויף דער נאכט פערזא-מעלט צו רב שלמה'ן אין שטוב און מיר האבען זיך דערוואוסט, אז די קאפ טהוט איהם וועה און ער איז א גאנצע טאג פון דער שטוב נישט ארויסגעגאנגען. פונדעסטוועגען איז אריינגעגאנגען צו איהם זיין ווייב, זאגען איהם, אז מיר זענען דא, און באלד האט ער אונז גע-בעטען צו זיך אין חדר. דער חדר איז נישט זעהר קיין גרויסער, נאר דערפאר איז אין איהם אנגענעהם, אין אלע ווינקעליך איז ריין און פון די וואנד, פון די מעבעל, פון די ספרים שראנקען דערקענט מען, אז אין דעם חדר וואהנט כסדר א תלמיד חכם, רב שלמה איז געזעסען אנגעלעהנט ביים שרייב-טיש פערטיעפט אין געדאנקען מיט פערמאכטע אויגען, נעבען איהם איז געלעגען בעשריעבען פאפיער, וואס איז אין א סך ערטער געווען געמעקט, און א פעדער, וואס איז נאך געווען פייכט פון טינט. אז מיר זענען אריינגעקומען האט ער לכתחלה נישט געהערט, דערנאך האט ער זיך אויפגעכאפט און

האָט אונז פריינדליך צוגענומען — דערוויל האָבען מיר מקיים געווען די מצוה פון בקור חולים, ווי דער יודישער מנהג איז, ביי יודען פיהרט זיך, אַז מען קומט מבקר חולה זיין עמיצען מאַכט מען גוטהערציג חוזק פון איהם און פון זיין קריינק, וואָס ווי זיי זאָגען, איז זי מעהר נישט ווי אַ דמיון, כדי עס זאָל דעם חולה גרינגער ווערען, און מען זאָגט איהם מוסר, יעדער נאָך זיין שטייגער נאָך. דער זאָגט: אַ קלוגער יוד ווי איהר וואָס טהוט איהר אַזאַ נאַרישקייט און לעגט זיך און ווערט קראַנק, סטייטש! און דער זאָגט: פערגעסט אין אַלע וועהטאָגען דאָס פּאַסט גאָר נישט פאַר אייך, דערמאָהנט זיך אין אייערע דערוואַקסענע מיידליך און סטאַרעט זיך איהר זאָלט קענען טאַנצען, אם־ירצה־השם אין גיכען אויף זייער חתונה. דערצו ברייגנט ער איהם ראיות פון זיך אַליין, פון זיין געדערים קריינק, פון דעם וועהטאָג אין פּאַטילניצע און פון זיינע מערידען, וואָס זיי דערקוטשען איהם אפילו און פונדעסטוועגען... גאָרנישט, ער לעבט, ברוך השם! — אין דער צייט ווען מיינע חברים האָבען זיך צושפּרייט מיט אַזוינע דבורים, און יעדער האָט דערוויל פאָרגעלעגט זיינע רפואות, וואָס ער ווייסט שוין גוט אין זיי, אַז ער איז פאַר זיי אַזש ערב, האָב איך נאָר ליעבליך געשטאַמעלט און געזאָגט בקצור: אַי, רב שלמה! כדי צו מקיים זיין אַ יודישען מנהג און יוצא ידי חובתי זיין. אין אַזוינע זאַכען, אין אַלערליי מיני טרייסטען ווינשען און דאָס גלייכען, בין איך איין אויסגעצייכענטער גראָבער יונג.

רב שלמה האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, געגאַנגען און האָט אַרויסגענומען פון אַ פושקעלע אַ קליין פּעקעלע, האָט איהם אויפגעבונדען און אַוועקגעלייגט פאַר אונז מיט אַזוינע דבורים:

— קוקט, רבותי, זעהט וואָס ליעגט פאַר אייך.

— קנעפּליך — זעהען מיר האָבען מיר אלע מיט איינמאָל געזאָגט — ווייסע ביינערנע קנעפּליך און מאי קא משמע לן?

— דאָס זענען די קנעפּ פון איינציגען מאַנטעל, וואָס איך האָב געהאַט אויף מיין לייב. ווען איך האָב אוועקגעוואָגעלט אין מיין יוגענד פון מיין היים אין דער ליטאָ, צוריק מיט אַ פערציג יאָהר — האָט רב שלמה געזאָגט שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ.

— אָבער וואָס קעהרען זיך אָן די קנעפּ מיט אייער נישט גע־

זונד זיין, און וואָס האָט איהר זיך עפּעס גראַד איצט דערמאָהנט אין זיי? — איז אונז געווען אַ גרויסע קשיא.

— אוי, ס'איז שייך און שייך און זיי קעהרען זיך זעהר אָן, און הלואי וואָלט איך זיי נישט געווען פערגעסען — האָט רב שלמה ביטער געזיפצט און האָט זיך צוריקגעזעצט אויף זיין ביינקעל, ער האָט פערמאַכט די אויגען און געשוויגען פערזונקען אין גדאַנקען, דערנאָך האָט ער אָפּגעשטעלט זיין בליק אויף אונז און האָט אָנגעפאַנגען צו ריידען:

— איך בין זיך מתודה פאַר אייך, רבותי, אַז איבער מיין היציגען מזג בין איך נעכטען נכשל געוואָרען אין אַן'האַרבע עברה און האָב אַרויסגעטריבען אַ אָרעם יונגעל, אַ פערלאָזטען און פערוואָגלטען, אַ נאַקעטען און אַ הונגעריגען, וואָס האָט ביי מיר געבעטען זיך איבערנעכטיגען, ביי מיר אין שוהלע, אין אַזאַ פינסטערער, רעגען־שנעענדיגער נאַכט. ניין רבותי, ער האָט נישט געהאַט דערביי קיין שום ערמה'לע, ער איז באמת אַ גר און אַ פערוואָגעלטער, און נאָך מעהר — ער איז פון די ישיבה־בחורים פון דער ליטאָ. דאָס אַלעס איז מיר קלאָהר געוואָרען באַלד ווי ער איז נאָר אַרויסגעגאַנגען — פון זיין שטעהן, זיין קליידונג, זיין בקשה גופא. מיט אַזאַ מין בקשה וועט נישט קומען אַ היגער און ס'וועט איהם דאָס גאָר נישט איינפאַלען, נאָר דוקא אַ וואַנדערער פון ערגעץ אַ ווינקעל אין דער ליטאָ, וואָס די בתי־מדרשים און ישיבות זענען דאָרטען פאַר אַכסניות פאַר די אָרעמע בחורים, און איך אַליין האָב דאָס אויסגעפּריווט נישט איינמאָהל אין מיינע יונגע יאָהרען. נעכטען ביי נאַכט האָב איך נישט געקענט שלאָפען און האָב געליטען יסורים פון גיהנם, ווייל דאָס האַרץ האָט מיר געשטראָפט און שרעקליכע געשטאַלטען האָבען זיך מיר פאָרגעשטעלט. דאָס געשטאַלט פון אַ דערשלאָגענעם בחור און מיין געשטאַלט, ווען איך בין נאָך געווען אַ יונגעל געקליידט ווי ער, האָבען פאַר מיר געשוועבט די גאַנצע נעכטיגע נאַכט און האָבען מיך שרעקליך געפּייניגט. אַ ציטערדיגער איז פאַר מיר געשטאַנען דער אומגליקליכער בחור, נאָר די אויגען זיינע האָבען דערצעהלט זיינע צרות, זיין שעהנער פנים האָט אויסגעדריקט זיין אינווענינגסטע געבעט: האָב רחמנות אויף אַ געפּייניגטען און אַ הונגעריגען, נעהם אַריין דעם נאַקעטען און זאָל ער מיט דיר נעכטיגען ערגעץ אין אַ ווינקעלע. — שטעהן — שטעהט ער מיט אַ צובראָכען

האַרץ און וואַרט אויף הילף — אָנשטאָט הילף שרייט מען גאָר אָן אויף איהם און מען טרייבט איהם אַרויס. שטיל און פערשעמט געהט ער אַרויס די פּלייצע געבויגען, ווי אַ שוואַכער בויגט אָן דעם קערפּער אַז דער שטאַרקער זאָל איהם שלאָגען. ווי דער איז אַרויס איז יענער געקומען, מיין געשטאַלט, און דערמאָהנט מיר: דערקען נאָר, רב שלמה, אַז דו האָסט דיך אויך געוואָגעלט פון דער ישיבה אין דיין יוגענד און אַזוי ביסט־דו אויך געקומען אַזוי ווי אַ פערוואָגעלט פויגעלע אין איינע פון די שטעדטליך וואָס אין דעם געגענד, אָנגעטהון אין אַ צעריסענעם מאַנטעל מיט ווייסע ביינערנע קנעפּ, און האָסט זיך געבעטען מען זאָל דיר אין בית־מדרש לאָזען אַ נידערלעגען די קאָפּ. און וואָס פאַר אַ פּאָדלעץ ביסט־דו היינט, ווען דו ביסט גרויס געוואָרען האָסט־דו דאָס אַלעס פערגעסען, ווען דיר איז יעצט, מיט דעם אויבערשטענס הילף, גוט האָסט־דו דערוויטערט אַ גר און אַ דערשלאָגענעם, וואָס דו ביסט אַמאָל אַליין געווען אין אַזאַ שטאַנד ווי ער. אויב אַריינעהמען צו זיך האָסט־דו אפשר נישט געקענט, פאַר וואָס האָסט־דו איהם נישט געגעבען געלד ער זאָל קענען געהן איבערנעכטיגען אין איין אכסניה, על־כל־פּנים וואָלסט־דו איהם געדאַרפט זאָגען אַ פּאָר טרייסט־ווערטער, און דו, נישט נאָר וואָס דו האָסט איהם אוועקגעלאָזט מיט גאָרנישט, נאָר דו האָסט איהם נאָך מיט שאַנד אַרויסגעטריבען. — לא עליכם, ברידער, אַזאַ וועהטאָג, וואָס איך האָב נעכטען און היינט געליטען איבער דעם וואָס איך בין אין אַזאַ זינד געשטרויכעלט געוואָרען.

— פונדעסטוועגן זאָלט איהר זיך נישט קיין סך מצער זיין — האָב איך געטרייסט רב שלמה'ן — אַזוינע מעשיות טרעפען זיך אַלע טאָג און קיינער טראַכט גאָר נישט וועגען דעם, געהט און זעהט די אַלע גרויסע סוחרים, בעוואוסטע באַנקירען, גבירים מופלגים ביי אונז, וואָס פייניגען די משרתים זייערע און אַרבייטען מיט זיי עבודת פרך — ווער זענען זיי אַליין געווען? כמעט אַלע זענען פריהער געווען משרתים און זענען גרויס געוואָרען, יונגערהייט האָבען זיי געדיענט אין קלייטען און אַכסניות און פלעגען הונדערט מאָל אַ טאָג הערען זידלערייען. אַזוי איז אויף דער וועלט פון זינד זי איז בעשאַפען געוואָרען, יעדערער פערגעסט עפּעס: דער וואָס האַלט דעם קאַנטשיק שמייסט און פערגעסט אַז מיט דעם אייגענעם קאַנטשיק איז ער נעכטען אַליין געשמיסען געוואָרען. אַ ברייטער בויך, עזות און געלט פערטרייבען דעם זכרון, און אויפ'ן פּעקעל שרצים וואָס היינגט ביים

גביר פון אונטען, פערדעקט דאָס געלט, און אַז אַ מויז ליעגט אויף די גילדענס — בוק זיך צו איהם.

— דיינע טרייסט־ווערטער זענען מיר נאָך קאַרג — האָט געענטפערט רב שלמה — דאָס שלעכטס הערט נישט אויף זיין שלעכטס דערפאַר ווייל ס'איז שטענדיג דאָ. גרינגער מאַכען די זינד מיט דעם וואָס זי איז זעהר געוועהנליך איז אַזוי ווי מיר זאָלען זאָגען, אַז נישט הערען, נישט רעדען און נישט זעהן איז קיין חסרון נישט, ווייל אויף דער וועלט איז דאָ אַ סך טויבע, שטומע און בלינדע. און אויב ס'איז אַזוי, מוזט־דו דאָך זאָגען אַז דער יצר־טוב מיט זיין גוטקייט און דער יצר הרע מיט זיין שלעכטקייט פליהען ביידע אַרום אין דער לופט און האָבען קיין גרונד נישט — ניין, רב מענדעלי, טרייסט מיך נישט אומזיסט, איך ווייס און פיהל אַז איך האָב געזינדיגט.

— אָט די מעשה איז אייך אַ שטראָף פון גאָט ווייל איהר פוילט זיך שרייבען אייער לעבענס־ערצעהלונג — האָט געזאָגט איינער פון דער חברה — וויפיעל מאָל האָבען מיר אייך דערמאָהנט און איהר האָט אונז אַלץ נישט געפאָלגט.

— אָט דעם בחור האָט אייך גאָט אַליין געשיקט, ער זאָל אייך דערמאָהנען די פערגאַנגענהייט — האָט אַ צווייטער אונטערגעהאָלפען דעם ערשטען — און איצט האָט איהר זיך בעל כרחך דערמאָהנט אין די אַלטע קנעפּ. יהי רצון, אַז איהר זאָלט זיך דערמאָהנען אין גאַנצען לעבען פון אונזער פאָלק אין יענער צייט כדי עס זאָל נישט פערגעסען ווערען.

— ווער האָט דאָס אייך אויסגעזאָגט דעם סוד פון מיין האַרצען! — האָט רב שלמה אויסגערופען מיט אַ פלאַמענדיגען געזיכט — ביי נאַכט אויף מיין געלעגער, אַז איך בין געלעגען מיט אָפענע אויגען און פערשיעדענע געשטאַלטען האָבען מיך געשראָקען, ווען שטיל איז געווען אין שטוב און אַ שטורם־ווינד אין דרויסען, איז מיר געקומען אַ געדאַנק, און געזאָגט: שרייב! צייטען זענען דאָ אין מענשענס לעבען, וועלכע נויטהען אפילו דעם עקשן, וואָס האַלט נישט פון השגחה ער זאָל גלויבען אין איין אונבעוואוסטען בעהאַלטענעם כח, וואָס אַלסדינג ווערט דורך איהם אָפּגעמאַכט און אַלסדינג קומט אין זיין צייט און אין אַזוינע אומשטענדען, וועלכע יענער כח האָט

אויסגעקליבען, ס'ווייזט אויס, אַז אַזאַ מזל האָב איך און אַזוי איז שוין אויף מיר נגזר געוואָרען, אַז מיין וועג אויף דער וועלט און אַלסדינג וואָס טרעפט מיך, זאָל זיין אין שטורם און ציטערניש. אַ ברויזענדער ים איז מיין לעבען, מיינע טעג און יאָהרען זענען ברומענדיגע חוואַליעס און מיין נשמה איז תמיד אַ וואַרפענדע שיף, — מיין ערשטע זעלבסט־ערקענונג איז מיר אויך געקומען אין שטורם. ס'איז דענטסמאָלט פריהלינג געווען, פלוצלונג איז טונקעל געוואָרען און אויף אַ סטעזשקע אין גאָרטען, צווישען פרישע גראָזען לויפט אַ יונגעל אַ נאַקעטער און אַ באָרוועסער, נאָר אַ לייקענדע העמדעל נעהט ער אויפ'ן לייב און די היטעל אויפ'ן קאָפּ. אַמאָל לויפט ער און אַמאָל שטעלט ער זיך אָפּ, זיין בליק בלאָנדזשעט אַרום און זיינע אויערען הערען זיך עפּעס איין און זענען אויפגעשטעלט ווי ביי אַיין האָז. אָט דאָס קינד בין איך געווען. דענסטמאָלט זענען מיינע אויגען אויפגעעפענט געוואָרען און איך האָב זיך אַליין ריכטיג דערזעהן — דערזעהן זיך און האָב זיך פערוואונדערט אויף דעם, וואָס איך זעה. איינער אַליין בין איך, קיין לעבעדיגער נפש איז אַרום מיר נישטאָ, אַ חוץ הימעל פון אויבען און ערד פון אונטען. און באַלד ווערט אַ רעש, אַ ברומעריי, דער קול קייקעלט זיך אַוועק אין דער ווייט און צושיט זיך דאָרטען אין אַ סך ווייטע קולות. פייערדיגע שלאַנגען און ברענענדיגע מלאָכים פליהען איבערן הימעל — דאָס איז דער רעש פון גאָט'ס רייטוואָגען, האָב איך ביי זיך געקלעהרט. גאָט דער הערשער רייט אויף די וואָלקען, שמייסט מיט דער רוט און שיט פייער, און אַ זייל פון שטויב, שטרוי מיט מעקענע צוזאַמען הויבט זיך אויף פון דער ערד, דרעהט זיך. לויפט אַרום אין לופט און באַלד גיט אַ גאָס אַ רעגען, אַ וואַרימער דערקוויקענדיגער רעגען. גרויסע טראָפּענס רעגען קלאַפּען אין די געוויקסען פון די גערטנער, די גראָזען, ציבעלעס און קנאָבעל בויגען אָן די קעפּליך און טוליען זיך אַזוי ווי די קינדער אויף זייער מוטערס שוים, און וואַשען זיך מיט פערגעניגען. ריטשקעס וואַסער לויפען, פון זייטען ערטער הויבען זיי אָן פליעסען און דערנאָך ווערט פון אַלע איין שטראָמענדיגע וואַסער, וואָס מורמעלט לויפענדיג מיט אַן אַנגענעהם רוישען. און אָט זעהט מען גאָטס ראָד, אַ גרויס שרעקליכע ראָד אויפ'ן הימעל, אָבער נאָר האַלב זעהט מען איהם אָן, אין דער געשטאַלט פון אַ בויגען וואָס אין וואָלקען, ווי שעהן עס איז, אַ מחיה! אין מעריב זייט איז בעלויכטען, די זון איז דאָרט פונ'ם נעביל אַרויס,

ווי אַ חתן פון אונטער דער חופּה, קוקט זי צו דער ערד — לייכט זי די ערד, ווינקט זי צו די וואָלקענס — ווערען זיי רויט... דאָס איז געווען מיין ערשטעס ערקענען זיך זעלבסט, גאָט און זיין וועלט. מיט דונערען און בליטצען האָט זיך מיר דאָס אַלעס בעוויזען צום ערשטען מאָל, און דער מענשליכער פערשטאַנד איז מיר געקומען פון דעם שטורעם. אויף דעם טאָוועל פון מיין האַרצען איז אויסגעקריצט זיין בילד, קיינמאָל וועל איך עס נישט פערגעסען. דאָס בילד אין דער נאַטורס שפּראַך האָב איך דענטסמאָלט פערשטאַנען און געפיהלט אין האַרצען ביי מיר — אין מיין קינדער־האַרץ. איך האָב געהערט דאָס רעדען פון די גראָזען און גערטנער געוויקסען, דעם שיר וואָס די פליעסענדע וואַסערען מורמלען, וואָס עס קוואַקעט דער פראש ליעגענדיג אַיינגעזונקען ביז האַלב אין בלאָטיגען זומפּ און גלאָצענדיג זיינע גרויסע אויגען — איך האָב דאָס גוט פערשטאַנען, ווייל איך האָב דעם פראש געענטפערט קוואַקענדיג ווי ער. און אַז איך בין געקומען צו אונז אין הויף אַריין איז אַרויס פון שטאַל די קאַלב און האָט זיך נעצויגען, אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און אויפגעהויבען דעם ווידעל און האָט געמעקעט, ס'איז אויך אַרויס די הוהן פון ערגעץ אַ ווינקעל און האָט גענומען מיט איהרע הינדעליך זוכען אין מיסט, און דער האָן געהט אויך האַלטענדיג דעם קאָפּ נאָך זיי נאָך, געהט און שפּרינגט צו, ווינקט מיט די אויגען און רייסט זיך אויפ'ן האַלז; אויך די קאַץ האָב איך געזעהען אַרויסגעהענדיג פון אונטערען דאַך, רייבט זיך אין דער וואַנד, שפּרינגט מיאַוקעט — און איך האָב געוואוסט וואָס זיי רעדען און האָב יעדערען געענטפערט אויף זיין לשון: געמעקעט, געמיאַוקעט און געפּיפּטשעט אויף אַ הויך קול. איך האָב גאָרנישט געוואוסט, וואָס עס בעדייט דער פּאַטש, וואָס דער טאַטע האָט מיר געגעבען אויפ'ן באַק און פאַר וואָס די מאַמע האָט אָנגעהויבען שרייען אויף מיר, אַז זי האָט מיר דערזעהן ביי דער טהיר אַ נאַסען פון רעגען. וואָס זיי האָבען געוואָלט און וואָס ס'האָט געוואָלט דערנאָך שפּעטער מיין מלמד און אַנדערע מענשען, האָב איך נישט געקענט פערשטעהן...

רב שלמה האָט זיך אָנגעלעהנט דעם קאָפּ אויפ'ן הענטיל פון שטוהל, פון זיין געזיכט און זיינע אויגען האָט מען געקענט דערקענען, אַז דאָס האַרץ אין איהם זיעדט און מיר האָבען געוואוסט פאַר וואָס. זיין לעבענס־וועג איז געווען פול מיט דערנער און שטיינער, ער האָט זיך גערדעהט און געפיהרט אַרויף צו די בערג־סקאַלעס און

אַראָבגעניזערט אין טיעפע אָבגרונדען. און אַצונד עפענענדיג די פּעקלעך אַלטע צרות און אָנריהרענדיג מיט'ן פינגער אין די מכות וואָס זענען נאָך נישט פערהיילט געוואָרען, טהוט דאָס האַרץ בעל-כּרחו וועה, שטאַרק וועה. און דערנאָך אַז ער האָט זיך בערוהיגט האָט ער אָנגעהויבען:

— איך וויל אייך איצט ענדיגען מיינע רייד, וואָס נעכטען זענען זיי אין מיטען איבערגעהאַקט געוואָרען. שוין לאַנג היינגט מיין געגנער צווישען צוויי פעדער אין מיין האַרצען פונקט ווי מחמד'ס אָרון היינגט, לויט ווי די לעגענדע דערצעהלט צווישען צוויי מאַגנעטען. אין דער צייט ווען איינער ציהט צו דעם וואָס איז שוין געווען, האַלט איהם דער אַנדערער אָפּ און ציהט איהם צו דעם וואָס קומט איצט פאָר. און אָט די צוויי דעות האַלטען אין מיר מלחמה, ווי צוויי קרעמער, וואָס שלעפּען איין קונה און יעדערער פון זיי שענדעט דעם אַנדערענס סחורה. די זאָגט: זאָל דיך גאָט היטען פון אָט דער נייער סחורה און פון די היינטיגע תכשיטין וואָס ביי יודען. וואָס דו זעהסט איז מעהר נישט ביקע, אַ שערבעל וואָס איז באַדעקט מיט זילבער, אַנ'אָנגעבלאָזענער ליידיגער ווענעל, פון דרויסען בעשמיערט און בעציערט און אינוועניג מיאוס און בלאָטיג. ס'איז נישטאָ קיין רעכטער געענדיגטער טיפּ וואָס זאָל האָבען זיין איינגענשאַפט, אַלץ איז ווי קינדער-שפּיעלכעליך, רעדען אַ סך, שרייען, קלאַפּען און רוישען, נישט וויל זיי דאַרפען עס, נאָר דורך אויסוויינגסטע סבות. לאָז זיי אָפּ און נעהם זיך בעסער פאַר דעם אַלטען, דאָס איז אַ טייערע כּלי וואָס די עלטערענס גייסט האַלט זיך נאָך אין איהר... און די אַנדערע שרייט און זאָגט: געה צו מיר! זעה מיין סחורה און האָב נישט אין זינען דאָס וואָס איז שוין לאַנג אַוועק, זאָלסט נישט זיין קיין כּישוף-מאַכער וואָס האָט צו טהון מיט מתים, און איבער דעם נאָך ליידען אַ סך. וואָס פיעלע פון יודען לאָזען אַוועק חיי שעה און האָבען אין זינען די פערגאַנגענהייט, געהען מיט'ן פּנים אויף צוריק, זעהען נישט דעם וועג, פאַלען און זייער וועג איז פאַר זיי פינסטער. אין אַלע זייערע מנהגים — אין דער היים, אין בית-מדרש און אין זייער ליטעראַטור זענען זיי ווי מתים, מתים בשעת זיי לעבען, און לעבען נאָכ'ן טוידט. דער יוד איז ערד און אַש בשעת ער לעבט אין זיין שטאָדט. און אַז ער שטאַרבט שטעלט מען איהם צו זיין כּבוד אַ שעהנע מצבה — און אַלע מתים זענען עהרליכע, גוטע און קלוגע; פון קליינע גרעזליך ווערען טעַנענבוימער, אַ קליין פישעלע

ווערט אַ לויתן אויפ'ן בית-עולם, ווי אַזוי דאָס איצטיגע איז נישט געענדיגט און נישט שעהן ווי מען דאַרף, אַם ענדע איז עס דאָך דער עיקר לעבען, און דער מענש וואָס עסט און טרינקט און פיהלט ווי אַלע לעבעדיגע, איז נישט פּטור פון דער מלאכה צו צורעכט מאַכען ווי וויט ער קען דאָס לעבען, עס זאָל פון זיינעט וועגען אויך פערבעסערט וועגען און בעל-כּרחו דאַרף ער אַרבייטען אין דרינען גלייך מיט אַלע.

— וואַרט אַביסעל — האָט געזאָגט רב שלמה, זעהענדיג אַז מיר ווילען איהם איבערשלאָגען — איך ווייס, אַז איהר ווילט מיר אַזאַ זאַך זאָגען: יעדערע פון די צוויי דעות בעזונדער האָט קיין רעכט נישט, ווייל יעדער פון ביידע, ווי אַלסדינג וואָס איז איינזייטיג דערווייטערט זיך צו איינעם פון די צוויי עקען, וואָס יעדער זאַך אויף דער וועלט האָט, און אַ קלוגער פיעלזייטיגער מענש מאַכט אַ פּשרה צווישען זיי. אָבער דאָס קען נאָר אַ גרויסער חכם און גרויסער גאון אָדער פערקעהרט: דאָס טהוט אויך דער וואָס האָט גאָר קיין שכל נישט, וואָס פיהלט גאָר נישט, אַ מענש וואָס טהוט אַלעס, ווי אַ טאָג אַרבייטער, און קלייבט גאָר נישט, איהם איז קיין חילוק נישט צו אַרבייטען מיט לעהם און ציעגעל אָדער קראַצען און זוכען אין מיסט, וואָס איז איהם דער חילוק: קאָרן אָדער שטרויה, צו אַ פּעקעל טיכלעך אָדער אַ פּעקעל ספרים? איהם איז אַלצאיינס, אַבי ער זאָל אַרבייטען און בעקומען געצאָהלט. איך בין אָבער פון די מיטעלסטע, וואָס נעהמען זיך צו דער ערשטער אַרבייט, וואָס קומט זיי צו דער האַנד, און אָט די אַרבייט, צו וועלכער זיי נעהמען זיך שוין, איז שוין זייער שטענדיגע אַרבייט, זיי פערנעהמען זיך שוין מיט איהר ביז זייער עלטער. אַחוץ דעם בין איך זיך מודה פאַר אייך — איך בין בטבע אַ פוילער, איך גיב מעהר אַכטונג און בעקוק איידער איך טהו עפּעס; איך טראַכט מעהר ווי איך אַרבייט און אַז ס'טרעפט עפּעס אַ עכּוב אין מיין אַרבייט בין איך זי מיט שמחה מפסיק. און דערפאַר אַז די דעות אין מיר זענען צוטהיילט און ביידע שלעפּען מיין פּען צו זיך, די זאָגט זי איז אינגאַנצען מיינע און די זאָגט זי איז אינגאַנצען מיינע, האָב איך גע'פּסק'נט די הלכה, אַזוי ווי דער מאַן-דאָמר, אַז ס'זאָל ליעגען ביז אליהו וועט קומען. און פּלוצים קומט דער... דער בחור אין שטורעם און האָט מיך אומגעקעהרט צו דער פערגאַנגענהייט, מיין גייסט שוועבט יעצט אין מיין יוגענד-וועלט. אַלט און זאַט מיט צרות,

מיט אַ האַרץ וואָס איז פערוואונדעט פון האַרמאַטען־קוילען אין לעבענס־מלחמה, מיט אַ שווערען נסיון בין איך צוריקגעקומען צו מיין יוגענד־וועלט, און דער דמיון ברייננט מיר אויף מיט כשוף — אַזוי ווי די כשוף־מאַכערין שאול המלך'ן — אַלערליי צורות און געשטאַלטען, בילדער און אַלערליי משונה'דיגע זאַכען און זיי געהען אויף און קוקען אויף מיר מיט כעס; ווייל זיי וויסען גוט וואָס איך קוק צו זיי איצט און אויף וואָס איך דאַרף זיי — זיי וויסען, אַז איך קום זיי נעהמען און אויסשטעלען זיי אַז יעדערער זאָל אין זיי קוקען. אָט די וועלט מיינע איז, אַז־אָך־און־וועה, זעהר אַ קליינינטשקע. דאָרטען בליהען נישט קיין מילגרוימען און קיין רויזען דאָרט איז קיין שמחה נישטאָ און מען הערט נישט קיין קול פון קיין פריד, ס'פליעסען דאָרט נישט קיין טייכען האָניג און פוטער. די מענשען זענען דאָרט פראָסטע יודען מיט בערד און פאות און לאַנגע קאַפּאָטעס, מאָגערע, דאַרע און אָרעמע, אַיינגעבויגענע און דערשלאָגענע, ציטערען, פלאַטערען און קיין ליכט איז ביי זיי נישטאָ. מיר איז זעהר וועה, רבותי, צו שלעפען אָט די אויסגעדאַרטע ביינער און מטריח זיין די בעגראָבענע, זיי זאָלען אַליין אַרויסגעהן אויף דער סצענע און ווער ווייסט צו זיי וועלען נאָך געפעלען ווערען? אַ סך פון אונזערע ברידער האָבען איצט שטאַרק צער איבער זייער נאָז, וואָס איז מכריז ומודיע: דאָס זענען יודישע קינדער! און ווען זיי זאָלען נאָר קענען וואָלטען זיי איהם פערביטען אויף אַנ'אַנדערען — און דאָ טראָגט אָן דער ווינד פון ערגיץ אַלטע יודען מיט אַלע פרטים מיט תרי"ג משונה'דיגע זאַכען, וואָס זענען שוין לאַנג פון דער מאָדע אַרויס, מען זאָל זיי בפרהסיא מביש זיין, ניין, ברידער! איך מאַך איצט קיין חוזק נישט, איך זאָג אייך אַ זאַך מיט אַ טעם, אַז פריהער פלעגען זיי מיך טרויעריג מאַכען און איבער זיי פלעג איך זיטצען פערזאָרגט און אַ סך טראַכטען, און אין דער אמת'ן וואָס קאָן איך דערצעהלען פונ'ם לעבען אין יענע דורות? גרויסע, נייע זאַכען, נישט איך און נישט מיינע עלטערען האָבען נישט פער'חדוש'ט די וועלט מיט אונזערע מעשים. דוכסען, גראַפען, קעמפפער זענען מיר נישט געווען; קיין ליעבעס מיט מיידלעך האָבען מיר נישט געפיהרט; שלאָגען זיך איינס מיט דעם אַנדערען ווי די צאַפּעס אָדער זעהען יענעמס בלוט אויף אַ דועל האָבען מיר נישט געפרובט; ווי אַזוי מען טאַנצט מיט בתולות אויף שמחות האָבען מיר נישט געוואוסט: אויף יאַגד זענען מיר אין פעלד און אין וואַלד נישט געגאַנגען, אין עק וועלט אַריין

זענען מיר נישט געפאָהרען און נייע אינזלען האָבען מיר נישט ענטדעקט, קיין אַקטיאָרען זענען מיר נישט געוועזען, אויף זינגערס און זינגערינס און אויף אַנדערע תענוגים האָבען מיר קיין געלד נישט אויסגעגעבען, קורץ אַלע בעפּוצונגען פון אַ מעשה, זי זאָל אינטערעסירען דעם לעזער, זענען ביי אונז נישטאָ, דערפאַר זענען ביי אונז דאָ חדרים מיט מלמדים און בעהעלפערס, שדכנים, חתנים און כלות, קינדער און ווייבער, יבמות און עגונות, אלמנות און יתומים, נשרפים און יורדים, אַלערליי וואָס געהען אַרום איבער די הייזער: אין יום־טובים, ראש־חדש'ן און אַלע טאָג, בטלנים און גבאים, מקבלים און פּושקעס פון צדקה, אַלערליי פּורעניות, אַלערליי דלות, עניות, אביונות און אַלערליי משונה'דיגע פּרנסות. דאָס איז אונזער לעבען, אַז־אָך־און־וועה! אַ פינסטער לעבען, וואָס אי קיין פערגעניגען אי קיין צרות זענען דרינען נישטאָ. אַ לעבען אָהן שיין און אָהן ליכט, אַ לעבען וואָס האָט אַ טעם ווי ברוט אָהן זאַלץ און אָהן צובייסעכטס.

— איהר האָט אַ טעות — האָבען מיר אַנטקעגען געטענה'ט — און זאָל טאַקי אפילו זיין אַזוי ווי איהר זאָגט, אַז דער יודישער לעבען איז אַ פּאַרעווער, דערפאַר האָט יעדערס אַ בעזונדער טעם. ס'איז דאָ אַ מין קעז, וואָס פיעלע מענשען קענען איהם נישט עסען, אָבער די וואָס האָבען אַ געפיהל אין עסען, זוכען איהם און עסען מיט גרויס אַפּעטיט. דאָס ביטערקייט פון אונזער לעבען איז טאַקי זיין שבח. און די וואָס פערשטעהען, געפעלט עס זיי בעסער איידער דאָס זיסקייט, וואָס ווערט אַמאָל אַזוי נמאָס, אַז ס'גלוסט זיך ברעכען. קאַרשען איז אַ געשמאַקער מאכל נאָר פאַר קינדער. דאָס יודישע לעבען חאָטש פון דרויסען וויזט ער אויס מיאוס, שוואַרץ ווי אַ שמאַטע, איז פון אינווענינג שעהן. אַ גרויסער גייסט איז אין אַזאַ לעבען, נאָט'ס גייסט בלאָזט תמיד אין איהם און הויבט אין איהם כוואַליעס, ער זאָל איהם ריין מאַכען פון מיאוסקייט און פערפוילטקייט. די שטורעמס און בליצען, וואָס קומען אָן צייטענווייז אויף יודען, מאַכען זיי ריין און בענייען זייער כח. — דאָס יודישע פאָלק צווישען די אומות־העולם איז ווי דער פאַרצייטיגער פילאָזאָף דיאָגענעס, דער קאָפּ זיינער איז אין הימעל, טראַכט וועגען גאָט, און ער אַליין וואָהנט אין אַ פאַס, וואָס איז די גרויס אינגאַנצען פיער איילען. אונטער אַ בערגעל מיסט אין חדר, אין ישיבות און בתי־מדרשים פלאַקערט דער פלאַם פון

תּורה, אין שיקט ליכט און וואַרעמקייט צווישן גאַנצען פאָלק, און אַלע אונזערע קינדער, די קליינע מיט די גרויסע, לערנען און קענען אין די קליינע **אותיות**. אַזאַ לעבען פאַסט טאַקי, עס זאָל בּעשריבּען ווערען.

— אָבּער זאָל זיין ווי איהר מיינט — האָט געענטפערט רבּ שלמה — דאָס איז אָבּער קענען דאָס לעבען פונ'ם גאַנצען פאָלק בּכלל, אָבּער וואָס איז מיין לעבען אַליין און וואָס פיר אַ נייעס איז אין איהם דאָ, ס'זאָל כּדאי זיין, מען זאָל עס בּעשרייבּען? וואָס מיט מיר האָט געטראָפען, האָט געטראָפען מיט טויזענדער און נאָך צעהנדליגע טויזענדער פון אונז, און די גאַנצע זאַך איז אַלט און געוועהנליך, איז דען דאָ נאָך איין אומה אויף דער וועלט, וואָס איהרע קינדער, זינד זיי ווערען געבּוירען ביז זיי שטאַרבּען, זאָל זייער לעבּען זיך ציהען, ווי בּיי אונז, אויף איין נוסח? דאָס אויסוואַקסען, ערציהונג און לערנען, דאָס דאַווענען און דער ניגון צו יעדער זמר, צו יעדער פיוט, צו יעדער סליחה, אַלעס האָט זיין געוויסען נוסח, און אַפילו עסען און טרינקען האָבּען איין נוסח. האָט זיך געטראָפען, צו ס'האָט זיך ווען ס'איז געהערט אַזאַ זאַך, אַז אין אַ געוויסער שעה, פרייטאָג־צו־נאַכטס, למשל, זאָלען אַלע עסען פיש, לאָקשען און צימעס? שבּת אין דער פריה רעטאַך און פעטשאַ, לעבּער און ציבּעלעס מיט אייער, פּערטריקענטע קאַשע מיט אַ גרויסען בּיין אין איהר. אין דעם טאָג קרעפּלעך, אין יענעם טאָג חלה מיט מאָהן און אין דעם טאָג געלע חלה מיט זאַפּערען. ווען איינער הויבּט אָן זאָגען „כל מקדש“ אָדער ער שרייט „חי וקים“ אין שפּאַניאָ, הערט זיך דער זעלבּער ניגון און דער זעלבּער קול אויך אין אַרגענטינע, וואָס אין עק וועלט. מיר זענען אַ ציבּור פון מילבּען, וואָס אַלע זענען גלייך. אין זאָאָלאָגיע איז דאָ אַ בּעזונדער פּרק וועגען דעם מין מילבּען בּכלל, אָבּער נישט וועגען יעדער בּעזונדער.

— אין פלוג איז דאָ עפּעס אַ ממש אין דיינע רייד — האָט די חברה געענטפערט — דער לעבּען פון יודען זעהט טאַקי אויס גלייך ווי ער האָט נאָר איין נוסח, אַזוי ווי דער מילבּען־נוסח. אָבּער אין אמת'ן איז צווישען זיי דאָ אַ גרויסער **חילוק: דער מילבּ הייסט מען און זי טהוט איהר חוב אַזוי ווי**

די איבּריגע מילבּען, זי געהט נישט אַוועק פון ציבּור אפילו אויף אַ האָר. בּיי מענשען קען דאָס אָבּער נישט זיין. אַיין מדה, וואָס ליעגט אין טבע פון אַ סך מענשען, בּעקומט אָבּער בּיי יעדערען פון זיי אַ גאַנץ אַנדער אויסזעהן, יעדערער איז זיי מקיים ווי איהם געפעלט, אַנדערש ווי דער צווייטער, יעדער מענשענס טבע דערקענט מען אין רעדען, אין שמייכעל, אין ווינקען מיט די אויגען, אין געהן, אין עסען און אין טרינקען, חאָטש די אַלע זאַכען האָט גאָט געגעבּען אַלע מענשען. און נאָך מעהר ווערט דער מענש דערקענט אין זיין סגנון: איין זאַך קומט בּיי איין שרייבּער אַרויס אַזוי און בּיים צווייטען — אַנדערש און מיט איין סגנון שרייבּען דאָס נישט אָן קיין צוויי שרייבּער... אומזיסט אַייער טענה'ן, רבּ שלמה! איהר מוזט שרייבּען אַייער לעבּענס־ערצעהלונג.

— איך מוז פאַר זיך אַליין, אָבּער נישט פאַר יענעם — האָט רבּ שלמה געוואָלט זיך ווי ס'איז אַרויסדרעהען — איך בּין מוסכּם שרייבּען פאַר זיך אַליין און דאָס געשריבּענע וועט ליעגען בּיי מיר, זיי זאָלען מיך דערמאָהנען אין מיין פערגאַנגענהייט.

— ניין, רבּ שלמה! — האָבּען מיר אַלע געשריגען — שרייבּען און דרוקען! — לאָמיר שוין ענדיגען דעם חשבּון — האָט רבּ שלמה געזאָגט מיט אַ פיינעם שמייכעל אויף די ליפען — געהט רעכענט אויס אַלע ל"ט מלאכות פון אַיין יודישען מחבּר: שרייבּען און צונויפנעהמען פּראַנומעראַנטען און הסכּמות; דרוקען און מגיה זיין און אויסלערנען דעם בּחור הזעטצער, מאַכען אַ לוח־הטעות גרויס ווי די צאָהל ווערטער אין בּוך; אַרומגעהן איבּער די הייזער און צוטהיילען די ספרים. ניעדעריג מאַכען זיך פאַר אַ קל שבּקלים און וויסען ווי אָפּצוענטפערען די קמצנים און בּעטען און בּוקען זיך צוליעבּ מעשענע פּרוטות, לכּבוד גאָט און לכבוד דער תּורה, צוליעבּ דעם הייליגען לשון און צוליעבּ די כּנסת ישראל; געבּען אַ סך כּרכים בּעקאַנטע און מוכרי ספרים אויף בּאָרג בּיז משיח וועט קומען; און נאָך אַלעמען פערקויפען די איבּערגעבּליבּענע פאַר פאַפּיער — פאַר פערציג פונט אַ קאָפּיקע. ניין, בּרידער, איך טויג נישט צו אַזוינע אַרבּייט!

— האָט איהר דען פערגעסען, אַז ס'איז דאָ אַ **מענדעלי מוכר ספרים אויף דער וועלט און לבטלה האָט גאָט נישט בּע־**

שאַפען! — האָב איז זיך אָנגערופען ווי אַ בר־סמכא. — און איהר, זייט מיר מוחל, האָט נאָך נישט גענענדיגט די צאָהל פון אַלע מלאכות. דעם חילוף האָט איהר פערגעסען, דאָס מיינט מען דעם גלגול, וואָס יודישע ספרים ליידען בעונותינו הרבים, עמע־צינס אַ ספר ווערט מגולגל אין אַ תחינה פון שרה־בת־טובים, די תחינה ווערט מגולגל אין אַ קינה, די קינה אין אַ מעשענע מנורה, די מנורה אין אַ שופר, דער שופר אין אַ סליחה און אַ מחזור, זיי אין אַ צאָהן פון אַ פוקס, אין אַ כל־בו און אַ טלית־קטן און אָט אַזוי ווערען זיי מגולגל אַ גלגול נאָך אַ גלגול ביז זיי ווע־רען צופליקט, צוריסען און ווערען שמאַטעס. ס'איז דאָ נאָך אַ מין חיבורים, וואָס פאַר זייער מחבר'ים זינד, ליעגען זיי ווי שטיי־נער רחמנא־לצלן און האָבען קיין שום תקנה נישט נאָר מען זאָל פון זיי מאַכען כלים צום שפייען. מען טאָר אָבער נישט שפיי־אויף שמות... נעהמט שרייבט, רב שלמה, און וואָס נאָכ'ן שריי־בען נעהם איך שוין אויף מיר, דער גאַנצער ענין איז באמת מן השמים. זעהט, אַז איך בין אויך אַריין צו אייך מיט אַ שטורעם.

רב שלמה האָט געשוויגען און האָט מיר פריינדליך געדריקט די האַנד: ווי איינער זאָגט: איך מוז שוין טהון וואָס איהר ווילט!

אויף אסיפות.

—**איך זאָג עס אקעגען דעם זאָג איך עס, אז וויא דיא מעשה איז, אַזוי** אָדער אזוי, לאָז מען שמועסען אזוי אָדער ווידער פאַרקעהרט, איז אַלץ גאָר נישט. דער שפּיץ איז, זאָג איך אייך, בע, נישטאָ ביי וואָס אָנצינעהמען.

— ריינע דבורים, רב יודעל! לאָז מען הערען ווערטער. ביי אייך, האָט קיין פאַראיבעל נישט, איז אַלץ עפּיס אין דער זייט, פאַפעריק, מעשה ליטוואַק, מחילה, אַלץ „אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַקעגען דעם זאָג איך עס". און וואָס? גנה, שטוים זיך אָן. גנה, זיי אַ נביא, טרעף וואָס „כלומר" איז דער טייטש. אי פע, כ'לעבען, האָט קיין פאַראיבעל נישט, רב יודעל!

— טאַקי באמת טאַקי, רב יודעל, האָט קיין פאַראיבעל נישט, רב יודעל! חסקיל אונזערער איז אפילו אַ שטיקעל דאָס... אויף חסידעש הייסט עס פשוט „שייגעץ", נאָר גערעכט איז ער דאָך פאָרט. נאָך אַ מאָל: מיר, יודען, נעהמען זיך דאָ צונויף וועגען אזאַ וויכטיגען ענין, וועגען כלל ישראל, וויא ראַטעוועט מען זיך און דאָס ביסעל יודישקייט, וואָס שטעהט אַזוי שמאָל. איטליכער פון אונז דאָ לאָזט זיך הערען מיט זיינס אַ וואָרט, מיט איין עצה, מיט אַ סברא, וויא ווייט מעגליך, און אַז עס קומט צו אייך; שאַ! לאָז מען הערען, וואָס זאָגט עפּיס רב יודעל. זאָגט רב יודעל... וואָס? האַ, פאָרט וואָס? מען חלש'ט דאָך הערען רב יודעלס אַ וואָרט.

— דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען — יודישע קינדער זאָלען חלש'ן הערן אַ וואָרט! ריידען, מהיכא תיתי, ס'איז ביי זיי עפּיס אזאַ מין חולשה אַזוינע... איך זאָג עס אַקעגען דעם זאָג איך עס, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו זאָגען. „לאָז מען הערען, זאָגט איהר, וואָס זאָגט רב יודעל"? — אַ קאַטאָוועס עפּיס! לאָמיר זיך נישט נאַרען, מיינע ליעבע יודען, אַי זענט איהר קלוגעטשקע, אַי זענט איהר דורכגעטריבענע, וואָס מאַכט ביי אייך אויס אַזוינער וויא רב יודעל; משטיינס־געזאָגט, דער גאַנצער יודעל!...

— סטייטש, סטייטש, רב יודעל! נאט איז מיט אייך, איהר זאלט אזוינס זאגען, רב יודעל!

— נו, וועל איך נישט זאגען... און מען פארשפארט עס טאקי צו זאגען. אין גאנצען מיט אייערע גיינג, מיט אייער בענעהמען זאגט איהר עס טאקי אליין. אייער פאררייסען דיא נאז, אייער קוקעלע, עפים אזוי, פון אויבען אראב, אייער נישט דערהערענדיג זיך כלומרשט בשעת מען רעדט, אייער נישט וויסענדיג זיך מאכען, נישט צו־דערקענען זיך געבענדיג א מאל, שטייף, שטייף האלטענדיג דיא האנד אין דער קעשענע — דאס אלסדינג, האט קיין פאר־איבעל נישט, זאגט, ניש־קשה, זאגט און זאגט. איך זאג עס אקעגען דעם, פאר־שטעהט איהר מיך, זאג איך עס, אז...

— נאט אייך גאר פלוצלים. מאווע־מאווע מאסע!... נוט מארגען, נעלע, רעטיך טראג איך.

— ווער בענומען חאסקיל! ווערסט נישט אויפהערען מיט דיינע שטיקלעך? געה דיר, געה צו אלדע גוטע יאהר! — אמת טאקי, רב יודעל, חאסקיל אונזערער איז אפילו א שטיקעל דאס... א שיינעץ הייסט עס אויף חסידיש, אלעס איינס, וואס א ברענענדיגער חסיד, א מזיק, א ספירט, נאר גערעכט אבער איז ער דאך פארט. א פרעג א ביסעל: וועגען וואס?! סטייטש מי רעדט, רעדט אזא לאנגע נאכט. עס האט גערעדט רב איציק יענקיל, זאל געזונד זיין; רב ישראל חיים, זאל לעבען; רב הירש ליב; רב ליב הירש, נאך און נאך. מען האט גערעדט, געזאגט, געשריגען הידד! סטייטש, נישט געהערט?!

— הערען האב איך געהרט אז מען רעדט, נאר וועגען וואס, בין איך זיך מודה, ווייס איך נישט. גאנץ פשוט, רב איציק יענקל'ן האט פארשלאגען דיא רייד, רב ישראל חיים, רב ישראל חיים'לען האט פערהאלטען רב הירש ליב, רב הירש ליב'ן האט פערהאלטען רב ליב הירש און אזוי ווייטער, ווייטער. עפים א גאנצער חד־גדיא פארשלאגעניש, אבשלאגעניש, אוועקשלא־געניש ביז אנגסטענבעשלאגעניש, האט מיר קיין פאראיבעל נית. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז מחמת דעם פארשלאגעניש טרעפט זיך עס א מאל ביי יודען, אז מען זאל נישט וויסען וואס יענער זאגט, יא, מען זאל נישט וויסען אפילו אליין וואס מען זאגט. ביי יודען מיט גמרא־קעפליך, וואס דער עיקר איז ביי זיי „סלסלה" דאס גרייזלעניש דאס דרעהעלע דאס פאר־דרעהעלע און אויסדרעהעלע מאכט זיך עס א מאל, אז מען פארקריכט אין טיעפע חקירות עפים גאר נית צו דער זאך, פארפלאנטעט זיך, פארפליהט העט העט אזוי, אז עס כאפט אזש אן א שווינדעל, נישט צום פארשטעהען! — נאך א מאל, זאג איך, האט מיר קיין פאראיבעל נישט.

— אויף אייך, רב יודעל, פאראיבעל האבען, חלילה! מעגליך. ס'איז אייך נישט אריין אין קאפ, ווייל אייך איז דער קאפ פארשלאגען אצינד. א קאטאוועס עפים זענט איהר ביי אייך דארט אין שטאדט דעם היינטיגען נאך פסח אויסגעשטאנען, רב יודעל! דערצעהלט כאטש עפים, איהר מיט אייער מויל, רב יודעל, וואס איז אזוינס געשעהן. הא, וואס?

— צרות! מיינע ליעבע יודען. איך זאג אקעגען דעם זאג איך עס, אז ס'איז נישטא וואס צו זאגען. נעהמט אונזערע „קינות", אונזערע יענע טרויעריגע „סליחות", דיא אלע מעשיות און מעשטיינס־געזאגט אונזערע „געשיכטעס" פון גאנץ אלטע צייטען, פון אלטע, פון מיטעלע און ווייטערדיגע צייטען ווערט איהר אייך האבען סך־הכל דאס אייגענע וואס היינט ביי אונז. דיא אייגענע צרות, דיא אייגענע פורעניות, דיא אייגענע געברענטע־געבראטענע לייד, צו־וואס זיי איבעררעכנען, איבערזאגען? א חשק א ביסעל אויפדעקען דאס צוקאטעוועטע לייב, מחילה, און ארויסשטעלען דער וועלט — נאט, קוקט דיא וואונדען! וואס איז, א כבוד א גרויסער איז עס, א שיינקייט, א פארגניגען?...

מען מוז דאך טאקע עפים טהון, רב יודעל, זיך ראטעווען. און גיכער טאקע, און איטליכער טאקע, אהן א שום אונטערשייד.

— אט דאס איז טאקע דיא גרעסטע צרה, וואס גיכער און איטליכער אהן אונטערשייד. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, ברידער, וואס איך אליין, נישט פאר אייך גערעכט, האב ערשט ניטש לאנג דערפון מיאוס געליטען. בדיל־הדל בין איך געווארען צוליעב דיא שיינע ראטונקעס. איך זאג עס אקעגען דעם, אז דאס היטצען זיך, דאס פילדערען איז נישט אויף גוטס. פון היטצען זיך און פילדערען איז נאך נישט גערדרונגען, אז מען איז פארטיג טאקע אין־רעכטען־אמת צו טהון. פון אנגעצונדענע פייערווערק האט מען נאר רויך און טשאד. אוי, ברידער, ס'איז א וועהטיג צו דערצעהלען, אזוי האב איך געליטען.

— מען דארף איהם ריידעווודיג מאכען דורך דעם „וויענער געטרייבקעל".

— וויין, מיינסט־דו, חאסקיל? שווערליך, וויין טרינקט נישט רב יודעל.

— א טפש ביסט־דו, נימפעל. אבער קידוש מאכט רב יודעל? נו, וועט ער מאכען קידוש. וואס מאכט עס דען אויס, קידוש הייסט דען נישט געטרונקען? פארקעהרט, נאך א רוב כוס, א כוס פון א רביעית. עס וועט איהם זיך עפנען דאס מויל, ניש־קשה. אי, וועט ער ריידען! איך קען בעסער רב יודלען, דו טפש איינער, ביי איהם איז קיין זאך נישט מיט א מאס. שוויגט

ער איז געשוויגען, רעדט ער איז גערעדט, אהן איין אויפהער. — רב מענדיל, א, רב מענדיל! רופט זיך אב, טויב זענט איהר היינט צו וואס? מען אזל עס הערען פון אייך היינט א ווארט. עפיס נאר וויא געמאכט א האסלע אינאיינעם מיט רב יודלען, אז אלע מעגען זיך ריידען צוזעצטערהייט און זיי זאלען שווייגען.

— יא, חאסקילע מיינער, טאקי אזוי: שווייגען ווען אלע ריידען, נאר אבער ריידען ווען אלע שווייגען.

— נו, ריהרט זיך־זשע, רב מענדיל. נעהמט א כוס און מאכט לחיים צו רב יודלען, פאר׳כוס׳עט איהם אזוי, אז ער זאל ווערען לעבעדיג און ריידען. עס וועט שוין זיין שטיל, אלע וועלען שווייגען, ניש־קשה.

דאס „כרמל־געטריינקעל“ איז הפנים א גוט מיטעל, וויא איך הייס גימפעל! איהר זעהט, עולם, וויא רב יודעל איז איצט בגילופין, לעבעדיג, אויפגערייםט. ער איז קאפאבעל „אדם יסודו מעפר“ אפילו אבצושפיעלען, וויא איין אדעסער שניידער, מיט א מארש. צו איהם טוינ טאקי איין רב מענדיל. שא עולם, אט עפענט רב יודעל א מויל און הויבט אן צו דערצעהלען.

שא, שא, שא!

— דאס גאנצע ביסעל גוטס מיינס האט אין דעם קאסטען זיך געפונען, א קאסטען איין אלטפעטערישער, בירושה פונ׳ם עלטערזיידען, אין שטוב האט זיך געפונען נאך אזעלכעס, וואס ווערט געברויכט אין דעם בעל־הבתישקייט, וואס איז נייטיג אין לעבען אריין. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז פאר א יודען בלייבט איין מיטעל — דיא תבה, ער מוז שטענדיג זיין גרייט, געפאקט אין דער תבה מאלע וואס עס קען זיך מאכען: א בייזע מהומה, איין איבערפאלעניש, איין אנשיקעניש, א כאפעניש־לאפעניש, צעשטערעניש, בעהיט זאל מען ווערען. דיא אלע אנדערע זאכען, וואס זענען א חוץ דער תבה — איז פו! איך זאג עס אקעגען דעם וויא נארעש, שטארק נארע׳ש ס׳איז אויסברייננגען זיך, ציהען פון זיך דיא קליי, פארקויפען זיך, אוועקגעבען דיא נשמה, א שטיק געזונד, וואס איז? כדי ארויסשטעלען זיך פאר דער וועלט מיט דעם פוטץ, מיט דער פאמפע — נאט, קוקט וואס ביי מיר געפינט זיך! דיא שעה זאל נישט זיין, איין בלאז פון ערגיץ, פון דיא, פון יענע, ווערט דערפון אין גאנצען א שפה. ביז וואנען דו וועסט זיך בעטראכטען, זיך צונויפנעהמען ווערט פון דיר תל. אריין, זאג איך, אריין, יוד, האק און פאק אין דער תבה! פארשלים זיא, שטעל איהר אונטער רעדליך, אין א נויטפאל זאל זיא געהן וויא א פוטער. און דו אליין זיי א העזעלע, גוט צוהארכענדיג זיך, סיי ביים וואכען סיי ביים שלאפען, מיט אויפגעשטעלטע אויערליך, קוים עפיס א פייף: טרו—טו—טו! כאפ. וויא מען זאגט, „סקרינקע—פע־ינע“,

דיא פיס אויף דיא פלייצעס — און ויברח: אויף א בוידעם, אין א קעלער און וואו ס׳איז ערגיץ עפיס א לאך, וואס דער שומר ישראל, „דער וואס טהוט אבהיטען זיין פאלק ישראל“ שיקט דיר צו. אט אויף אזא אופן, זאג איך עס, קען דער יוד נאך האבען א קיום. לאז זיך אייך דאכטען לופט, ער איז למשל לופט אין איין אנגעבלאזענעם פאפירעל, גיט מען איהם א קוועטש דא, איז ער דארט, א קוועטש דארט, איז ער דא. אפשר ווילט איהר, איז ער א קוועק־זילבער, ד א וו א ו ס׳א י ז ק א ל ט, זינקט ער, פאלט ער אראב. א ר א ב. און דארט, וו א ו ס׳א י ז וו א ר ע ם, איז ער געהויבען, שטייגט ער ארויף, ארויף. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, וויא מען בעדארף זיין תמיד גרייט בארעכענט, נישט געכאפט, נישט געיאגט וויא דער שטייגער איז בשעת א צרה גאר אומגעריכט. מילא, הערט־זשע ברידער, בשעת דעם איבערפאלעניש היינטיגס יאהר, נישט־דא־געדאכט, איז מיר אבגעגאלטען, אבגעלאפען מיט חסד. איטליכער ביי אונז איז געווען פארנומען מיט זיך. דער משחית איז נישט איבערגעשפרונגען קיין איין יודיש הויז. נישט ווארטענדיג אויף כבוד ביז ער, דער משחית הייסט עס, וועט קומען צו מיר, לאז איך דעם קאסטען א פאהר־טהון אויף דיא רעדליך, שטופ, שטופ דיא תבה פאר מיר, דאס ווייב מיט דיא קינדער הינטער מיר, און מיר שטופען זיך מיט דעם אויבערשטענס הילף אריין אין קעלער — א מערת המכפלה אזוינע, דאס הייסט א לאך אין א לאך, וואס חוץ א יודען וועט קיין בן־אדם פון יענע לייט נישט זוכה זיין א פוס אהין ארייצושטעלען. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, אז א קאפ אויף דורכשטופען זיך אין דער וועלט, אנשפארען אין אלע לעכער, האט נאר טאקי א יוד, ער איז משֵשת ימי בראשית בעשאפען געווארען טאקי צו זיין אין גלות.

— קיין קאנטראקט פון דעסטוועגען מיט דעם רבונו של עולם, אז מען זאל מחויב זיין אין גלות, האט דער יוד נישט געמאכט. גענוג, איבערגענוג! לאז זיך דער רבונו של עולם זוכען אנדערע אויף גלות אבריכטען אנשטאט דעם יודען זיינעם. דער יוד וועט זיי מוחל זיין דעם שארפען קאפ מיט דיא אלע שפיצלעך, אלע אבשניצליך און אויבער־הסברות זיינע, וועלכע מען דארף צום גלות נייטיג האבען. אי וואס, וואס וועלען טהון יודען אהן גלות? פאר ווען ווען זיי זינגען „מה יפית“, ביי וועמען וועלען זיי זיין תקיפים און וועמען וועלען זיי אין אויער איינריימען — דאס וועט מען צייט האבען צו בעטראכטען אם ירצה השם שפעטער, דערווייל לאמיר נעהמען צו־ביסליך „כרמל“. מאכט ברכה, רב יודעל! אט אזוי, אזוי, א רוב כוס, וויא על פי דין. אצינד פאהרט, זייט מוחל, ווייטער, רב יודעל! שטעהט, הייסט עס, דיא תבה אין לאך.

—שטעהען מיר, הייסט עס, אין לאך, זאג איך אייך, אזוי לאנג אזוי ברייט ביז ס׳איז שוין אהן סכנות, מען מעג שוין א קוק טהון אויף דער ליכטיגע

וועלט. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס „דיא ליכטיגע וועלט“ וויא פאר וועמען. פאר אנדערע איז זיא ליכטיג, פאר אונז איז דאס אייגענע וואס דער לאך. דיא זון שיינט, נישט אבער פאר אונז, דיא לבנה לויכט פאר יענע, וואס שפאצירען ארום מיט זייערע ליעבע אין דיא פרייע ערטער, פאר אונז איז זיא דא נאר דארויף, זיא מקדש צו זיין, נישט מעהר. פון בוימער, פון בלומען, פון רויזען האבען מיר נאר גרינע ציבעלעס, פון שפיעלפייגעלעך — גרילען; א שפור פון'ם זומער אין שטוב — פליגען און פלעה — כחול הים. ברוך השם איבערגעקומען, אוים לאך און וויעדער אין שטוב, וויעדער א בעל הבית וויא געוועזן, שא, רוהיג, שטיל, נישט מעהר וואס דער קאפ דארט וועגן דער פרנסה, וואס דאס הארץ טיאכקעט פון א מינדסטען שארך. אט אזוי האט זיך עס געלעבט, נישט צו פארזינדיגען, גאנץ געוועהנטליך, וויא דער שטייגער איז. בעדארף, מעשה שטן, זיך פון דער העלער הויט מאכען א שרפה, עס נעצט א שרעק. און וואו נעצט? נישט ווייט פון מיר, אין מיין געסיל. איך אליין האב מיך גראד ארומגעדרעהט אין מארק, דערהערט: עס נעצט, לויף איך דאך מסתמא גאר אין איין אטהעם און פאל פון דיא פיס לויפענדיג. ביז גאט האט מיך געבראכט אהיים, איז מיר שיער דיא נשמה נישט ארויס. הע־הע, וואס עס טהוט זיך! דיא שטוב מיינע איז בעפאלען, נישט פון שלעק, משחיתים, חלילה, נאר פון יודען, גוטע ברידער, וואס זענען איך צונויפגעלאפען פאר רחמנות צו ראטעווען, און וואס טהוען זיי? זיי געוואלדעווען, שטרעקען הענט, טייטען מיט דיא פינגער, אלע אין איין קול: געוואלד, ראטעוועט! פאר גרויס איילעניש און אימפעט כאפט מען, דער א לאקשענברעטיל, א ווייקשעפטיל, א טשאלענט־טעפיל, יענער א ריבאייזען, א פלעקיל, א מילכדיג־לעפעל און יאגען זיך האסטיג, העגדום־פענדום, מיט דער דאזיגער סחורה גלייך וויא מיט עפים רעכטס, מיינענדיג, זיי ראטעווען, ארבייטען מעשים. — וואס טויג מיר, שריי איך, דיא שמאכטעס, דיא קליינינג־קייטען, נארעשקייטען, געוואלד דער קאסטען, מיין קאסטען! דארט געפינט זיך מיין גאנץ פערמעגען, מיי מיה, מיין אלץ־מיט־איינאנדער פון אזוי פיעל יאהרען. — איהר פארשטעהט, יודישע קינדער, זיי כאפען זיך צו אזעלכעס, וואס אבי געזונט, אבי גאט העלפט, מען איז א בעל הבית, קומען שוין דיא אלע דאזיגע זאכען ממילא פון זיך אליין, גאר אומבעמערקט. איך זאג עס אקעגען דעם זאג איך עס, וואס הייסט אזוינס, אז מען איז צוטראגען. אצינד, לאחר המעשה, לאכען יענע אליין פון זיך, וואס פאר א נאראנים זיי זענען געוועזן, איבער וואס זיי האבען זיך אזוי געהיצט, אנמאכענדיג א טאראראם, א רעש, א געפילדער, אליין גאר נישט געטהאן און אנדערע נאך אין זייער ארבייט געשטערט. איינער האט אנגעהויבען, געפיהרט דאס רעדיל, און דיא איבעריגע שוטים נאך איהם. — צום קאסטען איז שווער צוצוקומען, יודען

באברען זיך, שטופען זיך ארום איהם, וואס זיי ווילען, איז נישט צו פערשטעהן. איך דערשטופ מיך פארט צום קאסטען, טהו איהם א שטופ — ער ריהרט זיך נישט וויא א שטיין, שטופ איהם און שטופ — נישט פון'ם ארט. איך טהו א קוק — א־א, נישטא דיא רעדליך! יודען אין כאפעניש, שטופעניש, האבען צעבראכען דיא רעדליך. רוקען אזא משא איז שווער וויא א מויער צו ריהרען. דאס פייער דערווייל שווייגט נישט, עס קומט צו נעהענטער, פונקען פליהען, דער הימעל רויט און זיילען רויך טראגען זיך הויך אין דער לופט, יודען זענען צודולט,ווארפען זיך אהין אהער להבדיל וויא דיא פאר'סם'טע מייז, פלאנטען זיך איינער דעם אנדערען פאר דיא פיס — און הילף, נישט אויף קיין האר. כאפ איך, טהו א שטעק דעם שליסעל אין שלאס ארזיי, כאטש איינציגוויז מציל זיין פון'ם קאסטען מיינע זאכען. אבער נאר־וואס איך וויל טהון א דרעה, טהוען זיך א לאז צום שלאס הענד, דער א דרעה, יענער א דרעה, נישט צו וויסען אין וועלכער זייט, אהער אדער אהין, גלאט א דרעה אין דער וועלט אריין, אבי געדרעהט, איטליכער מיינט, אז ער קען העלפען מיט זיין דרעה. קיין גוטס, זעה איך ארויס, קען פון דיא דרעהענישען נישט ארויסקומען, מען טאר אזוי נישט לאזען. נו אז מיינער נעהמט זיך צונויף מיט אלע קרעפטען, כאפט זיך צום שלאס, וויל דרעהרען — עס געהט נישט, איך גיב א קוק, שלעכט! און טהו א היק אויף דעם עולם, אבער וואס א היק הגדול והנורא: אט זעהט, יודען, וואס איהר האט מיט אייער איילעניש, כאפעניש אנגעמאכט — דער שלאס וויל זיך ניט עפענען! עס פעהלט דערצו איין קליינינגקייט, עס פעהלט — דאס הערצעל! צעבראכען אינעווייניג איז דאס הערצעל, אהן א הערצעל וועט אייך נישט העלפען קיין שום חכמות, אלע אייערע דרעהעניעשען... און באלד טאקי טרעט צו דאס פייער, עס קנאקען דעכער, עס קראכען פענסטער, שויבען פלאטצען, פייערדיגע צונגען, מלאכי־חבלה'ם רייסען זיך אריין אין הויז גאנץ פריי, ברעכען, צערשטערען אומבע'רחמנות. מיינע יודען טהוען זיך א כאפ־אויף וויא פון'ם שלאף, רוקען זיך אב ווייט און בלייבען פארגאפט.

אוי, מיין קאסטען! — — —

פריה מארגען אין גלופסק.

— איינגעזונקען זאָל עס נאָר ווערען אַט דאָס פערשאָלטענע גלופסק! טאָג וויא נאַכט איז הו־האַ; קלינג־קלאַנג, שרפות! האין־האַץ, חתונות! אוי — געוואַלד, גנבים!... נישט איין מינוט מנוחה, נאָר דול צו ווערען!

אַט דיא ווערטער האָט רפאל אויסגעשריגען נישט מיט זיין קול, אויפכאַפּענדיג זיך דערשראָקען וויא אַ פערדולטער, באַלד טאַקי וויא ער איז אַ ביסעל איינגעדרעמעלט נאָך אַ נאַכט אין צרות, אין טראַכטען וועגען שטילע וועהטיגען, וואָס האָבען זיך געלאָזט פיהלען אין זיינע געשעפטען...

צו דיא אויערען איז איהם פון דער גאַס געקומען אַ שפּיעלען פון אַ פידעלע, אַ רייסען זיך פון אַ פלייט און אַ געקלאַפּעריי פון אַ קעסעלפּויק; דאָס גוטע נגון׳דיל, מיט וועלכען מען פיהרט געוועהנליך אַ היים מחותנים נאָך דער חופּה־וועטשערע.

רפאל שפּרינגט אַראָב פון׳ם געלעגער, עפענט אַ פענסטער און שטעלט זיך אַרויסקוקען אויף דער גאַס.

אַ פּריש מאָרגען־ווינטעל האָט איהם אַ בלאָז געטהאָן גלייך אין פּנים אַריין, איהם געגלעט, געקושט דיא באַקען, דיא אויגען, געשפּיעלט זיך מיט דיא האָר און האָט אָבגעפרישט דעם קאָפּ. אין דרויסען איז טונקעל. דער הימעל אין מזרח־זייט איז רויטליך פערפאַרבט; ווייטער אַ ביסעל שימערט אויף איהם עפּיס אַ בלאַסער פלעק, אַ סימן פון דער לבנה. ס׳איז איין אויס־מישעניש פון טאָג און נאַכט. מען שפּירט, אַז דיא זון איז שוין נישט ווייט. אַט־אָט קומט זיא אָן. דאָס זאָגען דיא שוועלבעליך, וואָס זענען, קוים געעפענט די איינגעליך, אַרויס פון דיא נעסטען און שוועבען, דרעהען זיך מיט אַ שירה אין דער לופט.

עס געהט זיך פּאַמעליכין אַ דאַר בלייך יודעל פון יענע מיני יודלעך, וואָס וואוינען צעהן אין איין שטיבעל דאָרט ערגיץ אין אַ הינטער־געסיל. אויף

זייער פּנים ליעגט תמיד אַ באַרג מרה־שחורה און ציטערן פריי אויפצוהעבען דעם קאָפּ. אַצינד געהט זיך אַט דאָס יודעל האָפּערדיג, קוממיות, אָנגעטהאָן שבת׳דיג, דאָס קעפּעל פעררייסען, דיא הענטליך פערלייגט אהינטער און לאָזט זיך אָנטהון כבוד. דיא כלי־זמר אַרבייטען געשמאַק אויף דיא כלים, יונגעליך אין ספּענצערס, הינטען מיט אַרויסגעשטעקטע העמדליך, לויפען פאַר־אויס. אַ יודענע אין אַ יופּע, אויף איין אַרבעל פערשטעקט דאָס פאַרטוך, דיא עקען פון׳ם קאָפּענטיכעל צעלאָזט, העצקעט זיך לעבעדיג, פרעהליך.

אַזוי פיהרט מען אָב אַהיים מיט אַ מאַרש דורך אַלע הויפּטגאַסען צוויי פיינע מחותנים. זאָל דער עולם נישט קענען שלאָפען, זאָל גאַנץ גלופּסק טאַקי וויסען!...

רפאל פערקרומט דיא נאָז. ער איז הפּנים מיט דעם טאַראַראַם נישט צופריעדען. פון זיינעטוועגען וואָלט גאָר נישט געווען קיין אומגליק, אַז יענע מחותנים׳לאַך וואָלטען אַהיים געגאַנגען אָהן אַ קאַפּעליע....

אַ קלאַפּ אין פאָדער־חדר ברענגט רפאל׳ן אַרויס פון זיינע געדאַנקען. ער האָרכט זיך צו מיט איין אויער און טראַכט ביי זיך: אַ, הערשעלע!

הערשעלע איז אַ קאַבצאַנסקער אָרים־בחור׳ל, אַ יתום, פאַר רחמנות האָט איהם רפאל אריינגענומען צו זיך אין שטוב, ער זאָל נעביך האָבען כאָטש וואו דעם קאָפּ אַנידערצולייגען, דערביי זאָל ער טהון וויא ווייט מעגליך, אויף איהם האָבען השגחה, צו מאַכען איהם פאַר אַ שטיקעל מענש. נאָר פון דעם שטענדיגען פאַרטראָגען־זיין אין דיא געשעפטען, האָט ער, וויא עס פיהרט זיך געוועהנליך, אין איהם גאָר פערגעסען. אַצינד האָט דער דאָזיגער קלאַפּ פון׳ם פאָדער־חדר, וואו הערשעלע איז געשלאָפען, זיך אָבגערופען ביי איהם אין האַרצען, ער האָט זיך אָן איהם דערמאָנט און האָט זיך געפיהלט שולדיג אַקעגען דעם אָרימען קינד.

און וויא רפאל טראַכט אַזוי וועגען הערשעלע, הערט זיך ווידער אַ קלאַפּ, שוין אַ גרעסערער, אַ שטאַרקערער, וויא ביים עפענען אַ פענסטער מיט אימפּעט. דערביי לאָזט זיך הערען הערשעלעס אַ געשריי גאָר אין איין אָטהעם:

— זיא!... ס׳איז זיא, זיא!...

אַז רפאל איז, נישט־טויט נישט־לעבעדיג, אַריין אין פאָדער־חדר, איז שוין הערשעלע דאָרט ניט געווען. ער איז דורך דעם פענסטער אַרויסגעשפּרונגען ראַפּטום אויף דער גאַס. דרויסען האָט ער זיך געלאָזט יאָגען נאָך דיא מחותנים דאָרט און פערשוואונדען באַלד מיט זיי אין אַ געסיל.

— וואו־אהין קען ער זיך אזוי יאגען הענדום־פענדום, ארויסשפרינגענדיג דא דורך דעם פענסטער, און אזוי פריה? — האט רפאל ביי זיך געטראכט, ארויסקוקענדיג פונ׳ם אפענעם פענסטער אויף דער גאס, שטארק פערוואונדערט וויא הערשעלע לויפט דארט משוגענערווייז — ס׳איז עפּיס נישט גלאט.

ער מאכט נישט לאנג קיין שהיות, טהוט זיך באלד אן און לאזט זיך אין עטליכע מינוט ארום געהען געוואויר ווערען, וואס עס בעטייט עפּיס אזוינס דארט.

פון אייביג אן איז שוין אין גלופּסק אזוי געשטעלט: זאל נאר איינער זיך ריהרען ריהרט זיך מיט איהם כסדר איינער נאך דעם אנדערן, א גאנצע עדה יודען. איין יוד אליין פאר זיך איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהן דארט אויפ׳ן צעהנדליג, מנינים־ווייז אין־איינעם. יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אנדערער פעסט, וויא הערינג ענג צונויפגעקניפּט אין א פעסיל, שווער זיך אבצורייסען. טהוט עפּיס איינער, טראגט עס אונטער באלד דעם אנדערען; עפענט נאר אימיצער דאס מויל צום רעדען, שלאגט איהם שוין יענער איבער; וויל גרונעם טהון א טריט, פלאנטעט זיך איהם גימפעל פאר דיא פיס, און לאז זיך איינער וועלען בעהאלטען אין א ווינקעל, וואקסט דארט באלד, וויא פון דער ערד ארויס, א צווייטער...

וויא רפאל האט זיך געלאזט געהן דא אויף דער גאס, זענען איהם שוין עטליכע פארשווינליך פערלאפען דעם וועג, יאגענדיג עפּיס גאר אהן א נשמה, נאך נישט רעכט אנגעטהון. איינער אין דיא שטעק־שיך, אהן זאקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג דיא האנד אין ארבעל פון דער קאפּאטע; דער צווייטער האט אין איילעניש צו טהון מיט דיא קנעפּליך פון דיא פּלודערן, מחילה, וואס ווילען אויף צו־להכעיס גראד נישט זיין צוגעשפּילעט; דער דריטער, נישט צו פערגינען זיך איין מינוט אויף אבצושטעלען זיך, האלט צווישען דיא פינגער דיא נאז גרייט, זיא אויסצושנייצען ביי דער ערשטער געלעגענהייט; דער פערטער פערטשעפּעט זיך אין גרויס יאגעניש אין איין אנדערן יוד, ביידע פאלען און ציהען זיך נעביך אויס.

גלופּסק ריהרט זיך.

רב־יוד, רב־יוד! וואס איז אזוינס אויף אייך דאס לויפעניש? — שרייט א יוד פון דער־ווייטענס, אנקומענדיג פון א זייט, און לאזט זיך טאקי באלד אויך מיטלויפען.

— רב־יוד, רב־יוד! וואס יאגט איהר? — שרייט רפאל דא צו דעם, דא צו יענעם, ער ווערט שוין טאקי גוט אומרוהיג. ער בעקומט אבער נישט קיין ענטפער. מען ווייזט איהם נאר אלץ מיט דיא הענד: אהין, אהין אין געסיל.

איינער נאר ענטפערט קורץ און שארף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אריינגעהן אין געסיל שלאגט זיך עפּיס א יודענע אן מיט רפאל׳ן. זיא איז שטארק צוטראגען, פעראומערט, ברעכט דיא הענד און טענה׳ט אליין צו זיך אויף א וויינענדיג־זינגענדיג קול, וויא מען בעוויינט א טויטען:

— וועה איז מיר!... א וועהטיג האט אונז געטראפען. וועה איז מיר!...

— וואס איז געשעהען? — פרעגט רפאל, אויסער זיך פאר שרעק — וואס האט געטראפען? וועמען האט געטראפען?...

— איך ווייס? עפּיס לויפט מען אזוי! — ענטפערט דיא יודענע א מאך־געבענדיג מיט דיא אקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן׳ס, אהן קאפּאטקעס, אין יארמולקעס מיט פעדערן, האלב פערשלאפען, נאך נישט פארטיגע שטעהען ביי זיך אין דיא טהירען, דיא קעפּ מיט דיא שפּיצעכדיגע בערדליך פעררריסען, איין האנד איבער דיא אויגען און קוקען, קוקען. פון דיא פענסטער אויף ביידע זייטען גאס שטעקען ארויס ווייבערישע קעפּליך, אויסגעפריעטע פּנים׳ליך, ערשט פון אונטער דיא איבערבעטען, שרייען זיך איבער צווישען זיך, כארכלענ־דיג פון א צונעלעגערטער ברוסט. איין עולם יודען, אהן עין־הרע, דרעהט זיך, דיא אהין, יענע שוין צוריק. ס׳איז א גערעדעריי, א האנדמאכעריי, א ווערטיל־זאגעריי, איינער ווייסט נישט פונ׳ם אנדערן, איטליכער קומט מיט זיינס.

— שכורים האבען זיך געשלאגען. ס׳איז געפלויגען פּעטש וויא האלץ, וויא שמחת תורה אין שול צו דיא הקפות...

— א בייטעל־שניידער האט גע׳לקח׳ט... האט מען איהם געגעבען, ווי־פיעל ס׳איז אין איהם אריין!

— דיא כלי־זמר האבען זיך אין דער מיט אבגעשטעלט, נישט געוואלט מעהר אבפיהרען דיא מחותנים, זיי האבען נעביך געפאדערט „שבת“... דיא שיינע מחותנים, עפּיס קבצנים, האבען נישט געוואלט געבען קיין גראשען „שבת“!

— מען מאכט איהם שוין דארט, דעם שיינעם בחור, א גוטע לויה... דיא מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען!

פון דיא אלע זאגענישען האט רפאל ארויסגענומען, אז דא מוז זיין א צרה. הערשעלע, נישט אנדערש, שטעהט אצינד אין איין אומגליק — און

ער האט זיך א לאז געטהאן צום אנדערן עק געסיל, דארט אהין וואו ס׳איז געווען א געטומעל, א צונויפלויפעניש, א רעדיל מענשען. ער שטופט זיך דורך צווישן דעם עולם, פליהט אין דער מיט רעדיל אריין וויא א באמבע — און עס קומט איהם צו דיא אויגען א מיאוסע מעשה. הערשעלע צו׳הרג׳עט, צושלאגען, מיט א בייל אויף דעם שטערין האלט פעסט ביי דיא פאלעס מיטביידע הענד א יודענע אין א שבת׳דיגער יופע און א פאליצייסקי שלעפט איהם ביים קאלנער, דערלאנגענדיג איהם הינטערוויילינכס אין קארק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שווערט זיך אויף א ביטער געוויין,, און דיא יודענע, יענע מחותנת׳טע, וואס איז ערשט ניט לאנג געגאנגען מיט כלי־זמר און האט זיך געהעצקעט דארט אויף דער גאס — פלוכט, שעלט מיט א פיסק אויף שרויפען, ווארפענדיג דיא הענד אין אלע זייטען.

— וואס הייסט דאס, הא?! — מאכט רפאל שטארק צוקאכט, א שטעל געבענדיג זיך הערשעלען גלייך אקעגען.

— אי, רב־רפאל! — טהוט הערשעלע א געשריי נישט מיט זיין קול, און א נייער קוואל טרערען לאזט זיך איהם פון דיא אויגען.

— וואס הערט איהר דעם גנב! — צולאזט זיך דיא יודענע אויף א קוויטשיג קול׳כען, ווענדענדיג זיך דא צו רפאל׳ן, דא צום פאליצייסקי, דא צום עולם און מאהלט אויסגעמישט האלב יודיש האלב גויש, וויא עס קומט איהר אויס צום עסק. — חאראבי יעמו, רבונו של עולם! פון דער קעשענע ביי מיר האט ער ארויסגעשלעפט, ניחיי יעמו מכה טאקי וויא גרויס דאס בייטעלע איז. יא בידנע קאביטע, וועה איז מיר!... וואס שווייגסט דו, שמענדריק? — טרייבט זיא אונטער דעם מאן, וואס שטעהט איהר ביי דער זייט, א זעץ־געבענדיג איהם מיט דעם עלענבויגען — טשויעטע, ניעך טען טשעלאויטשי קאזשע... רעד שוין, דו הונד! יאק ווין...

— וואס זאגסט דו, איך בעט דיך, צו זיין טאטען! — מאכט רייזע דיא בעל־אכסניא׳טע אויף איהר שטייגער, ארייננשטופענדיג זיך אין דער מיט צווישען עולם מיט א קויש אין דער האנד, אויף איינקויפען שפייז אין מארק — א שיין בחור׳ל, כ׳לעבען. הא, אזעלכע עסקים!...

— אוי דערבארמט איך! — קייכט הערשעלע, ווייזענדיג מיט א נעבעט אויף דער יודענע — דאס טראכט זיא נאר אזוי אויס... איך האב זיא דערקענט. לאז זיא אנווייזען, וואו־אהין זיא האט פערפיהרט יענע...

— איך זאל אנהייבען צו פערשטעהן! — וואונדערט זיך רפאל.

— אט יענע, רייזעניו! יענע, וואס איז געקומען פון מיין שטעדטיל, איהר גערענקט, יענע, וואס האט ביי איהר אנקומען איבערגעלאזט ביי אייך אין דער אכסניא דיא זאכען!..

— אוי, א דונער האט מיך נישט געטראפען! — מאכט רייזע פערווארפענדיג מיט דעם קאפ — איך שטויס מיך שוין, אהא! איך פערשטעה, פערשטעה, אצינד איז שוין רעכט. דאס איז דאך דיא גוטע האדיל, האדיל דיא מעקלערין... שווייגט נישט, רב־רפאל, איהר וועט שוין שפעטער וויסען, לאז מען זיא נאר דערווייל אבפיהרען אהין אין דער פאליציי..

דער פאליצייסקי, מיט וועלכען רפאל האט זיך איבערגעשמועסט, איז געבליבען א ווייל׳ע שטעהן. ער האט געגלאצט מיט דיא אויגען דא אויף הערשעלען, דא אויף דער יודענע, געקוקט צו דעם, געקוקט צו יענעם און געווארט...

— א יושר א ביסעל פון יודען, טאקי נאר וויא סדום! — מאהלט דיא יודענע גיך אין איין אטהעם אין אלע כלים — קאליא ברעשע, רבונו של עולם, וויא איך בין א יודישע טאכטער, ניחיי מעני יאזיק סאכנע! לאזען אט זאגען עדות... שמענדריק, א קריינק דיר אין דיא ביינער, וואס שטומסט דו?... טשויעטע פאנע! יא סעבי אידע יאק, וויא זאגט מען עפים, יאק מחותנת׳טע פא זשידאווסקי, באטשיטע, אט אוו מעני לעקיך. נאטי וואס לעקיך! אידע יא, ראבי סעבי האץ־האץ, א ווין, דער פיינער בחור...

— הע, א ביסעל א מאהלען! — פאלד רייזע דער יודענע אין דיא רייד אריין — וואס זאגט איהר, איך בעט אייך, צו איהר טאטען? מען קען זיא נעביך גאר נישט, ווער זיא איז.

— זייט איהם מטמא! — הערט זיך א קול פון צווישען עולם.

רפאל נעמט אוועק דעם פאליצייסקי ביי דער האנד און באלד טאקי האט מען דיא פיינע מחותנים אין איינעם מיט הערשעלע׳ן אוועקגעפיהרט אין דער פאליציי.

• • • • • • • • • • • • • • • • • •

צוויי מאל איז שוין האדיל׳ס עלטסטע טאכטער ציפע געווען א כלה און ביידע חתנים האבען אבגעלאזט דעם שדוך, איינער נאך דעם אנדערן, וויל זיא האט נעביך נישט געקענט מסלק זיין דעם נדן, וואס זיא האט צוגעזאגט. דער איצטיגער דריטער חתן האט זיך אויך איינגעשפארט און האט געוואלט איין

עק מאכען מיט דעם שדוך, אז מען וועט איהם נישט סלוק'ן דעם גאנצען נדן, קלינגען און קלאפען טאקי עד פרוטה אחרונה. האדיל'ס אלע תחבולות האבען אקעגען דעם חתן גאר נישט געהאלפען. ער האט נישט געוואלט בעשטעהן אויף קיין שום בעווארענישען אין דער וועלט. נישט אויף א „חרם־קוויטעל", אפילע נישט אויף א וועקסעל און אויף א „שטר חצי־זכר", אז איבער הונדערט יאהר נאך איהר טויט זאל ער נעהמען א חלק ירושה, דיא העלפט וויא א זכר; נאר ג ע ל ד מזומנים — און געלד האט האדיל נישט געהאט!

זיא פלעגט זיך ארומדרעהען ביי יענע שיינע לייט, וואס האנדלען מיט לעבדיגער סחורה. דאס איז געווען דיא איינציגע פרנסה איהרע, קוים־קוים צום לעבען. דער מאן איז געווען א לא־יצלח, געלעגען ביי איהר אונטער'ן פאנטאפעל און נישט פערדיענט א גראשען.

האדיל האט געהאט שטארק צער, אז אך און וועה איז צו איהרע יאהר, אט קען דער דריטער חתן אויך אבלאזען דעם שדוך און דיא טאכטער איהרע קען נאך חלילה בלייבען זיצען א מויד ביז אין גראען צאפ אריין. פאר גרויסע צרות פלעגט זיא אויסלאזען איהר כעס און איהר שווער ביטער געמיטה צו דעם מאן איהרען און צו זיין קאפ.. ער, טאקי נאר ער, אזא שוטה, שלים־שלימזל, איז שולדיג; נאר ער, אט אזא בהמה, אזא שוטה, אזא לעקיש! זיא האט זיך אויך נישט בעגניגט מיט דעם מויל, נאר זיא פלעגט איהם א מאל מכבד זיין מיט דער יד אויך. דער בעטריעבטער מאן נעביך פלעגט באין ברירה שווייגען און אלסדינג מקבל זיין באהבה. א מאל פלעגט זיא זיך גאר נעהמען אויס'טענה'ן מיט דעם רבונו של עולם אליין, איהם אויסווארפען, אז ער פיהרט נישט דאס וועלטיל זיינס מיט יושר; געלד געהט צום רייכען, עס דארט איהם נישט דער קאפ. דעם ארימאן געהט עס שלים־שלימזל, מיט דער פוטער אראב, און נאך דעסגלייכען אזוינע ווערטליך. און דענסטמאל האט זיך האדיל דיא מעקלערין שטארק פערעסען, נאר עפים טאקי א חיה רעה, וואס דיא קינדער איהרע הונגערן, און זיא האט זיך געלאזט מיט אלע כלים, מיט כל מיני הסברות אויפ'ן „געיעג", צו פאנגען וויא וויית מעגליך...

סוף כל סוף האט איהר דאס מזל צוגעשפיעלט. זיא האט דערטאפט איהר בעדערפעניש, אזוי וויא געוואונשען. צוויי מיידליך, שיינע, געראטענע, וואס זיינען ערשט אנגעקומען קיין גלופסק, האט זיא מיט איהרע פאלשע גענג פערשלייערט זיי אין איין חודש טאקי פאר צוויי פארשוינען פון דער גוטער חברה, וואס האנדלען מיט לעבעדיגער סחורה. דיא צוויי קונים האבען גענומען דיא דאזיגע סחורה און זענען באלד מיט איהר אוועק איבער דיא גרעניץ. שדכנות־געלד האט זיא בעקומען א שיינעם, טאקי א גראב שטיקעל. אצינד, האט זיא געהאלטען ביים אויספיהרען נאך א „שדוך" מיט א קאבצאנסקער

מיידיל, ביילע. מיט עטליכע חדשים צוריק האט זיא זיא פערפיהרט אין איין „ארענטליך הויז" אריין און געכאפט דערפאר א שיין פערדיענסטעל. היינט איז דא א בעלן אויף אבהאנדלען זיא אוועקצופיהרען, און אז גאט וועט העלפען, קען זיא דא אויך אבלעקען א פעט ביינדעל...

ביילע האט ביי איהר אנקומען אין גלופסק זיך באלד געטראפען מיט הערשעלע, וואס פלעגט זעהר אפט קומען צו רייזע'ן דער בעל־אכסניא'טע, וואו דיא קאבצאנסקע פלעגן געוועהנליך פארפאהרען. דיא ארימע קינדער, ביידע פון איין שטעדטיל, נאהנטע שכנים דארט, האבען ביים בעגעגעניש זיך שטארק דערפרייט. ביילע איז געקומען זיך שטעלען אויף איין ארט פאר א דיענסט־מיידעל און געבראכט הערשעלע'ן פון דער היים א פאר אלטע אונטערגענעהטע זאקען און א פערלאטעט העמד. הערשעלע האט זיא אבגעפיהרט צו דעם פלאץ, וואו עס שטעהען דיא ארימע, וואס זוכען ערטער אויף צו דיענען. כמעט דעם גאנצען טאג זענען זיי אבגעשטאנען דארט, ביז ס'איז אונטערגעקומען עפים א מעקלערין, גענומען ביילע'ן, זיא צו פיהרען אויף א נגידיש ארט און האט זיא גאר ערגיץ אנדערש אבגעפיהרט... הערשעלע איז ארומגעגאנגען וויא אהן א קאפ, נישט צו וויסען וואו ביילע איז אהינגעקומען. דיא זאכען האט זיא איבערגעלאזט אין דער אכסניא און איז נישט מעהר געקומען, נאר וויא אין וואסער אריינגעפאלען!

האדיל האט אין דיא גוטע פערדיענסטליך איהרע פון דער לעצטער צייט בעשיינפערליך געזעהן גרויסע נסים, אז נאר זכות־אבות האבען זיך געמיהט פאר איהר. זיא האט אויפגעהויבען דיא אויגען מיט א לויב און א דאנק צו זיין ליעבען נאמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאר זיינע גרויסע חסדים. דעם נדן האט זיא ברוך־השם גע'סילוק'ט כפי דיא תנאים, געמאכט דער כלה, נישט צו פערזינדיגען, א שיינע גארדעראבע, גלייך מיט אלע בעל־בתישע טעכטער; אויך האט זיא געמאכט צו דער חתונה זיך א נייע יופע און דעם מאן א נייע קאפאטע, און זוכה געווען צו פיהרען דיא טאכטער אונטער דער חופה. און מען האט געטאנצט, געלעבט א גאנצע נאכט!

. . . .

ווען הערשעלע זאל זיא נישט געווען נראד אצינד דערקענען און אנכאפען ביי דיא פאלעס מיט א געשריי, וואלט גלופסק פערשלאפען דיא גרויסע שמחה און וואלט זיך נישט צונויפגעלאפען אבגעבען כבוד אזא טהייערער מחותנת'טע...

איידיל.

...איהרע חבר'טעס ביי לוי בחור אין שטוב האבען זיא געהאלטען פאר זייער עלטסטע, נעהאט פאר איהר גרויס דרך ארץ און זיא נישט אנדערש גערופען וויא „דיא אפיציערקע".

איידיל איז געווען איהר נאמען.

געשטאמט האט זיא פון עפיס א שטעדטיל, ווייט ערגיץ אין פולין, דיא עלטערן איהרע, אבגעקומענע בעלי־בתים, זענען געווען פון שיינעם שטאנד, פון דיא פארנעהמסטע אין שטעטעל, געלעבט האבען זיי ארים, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאזט קיין וואוילטאג, דאך האט זיי דאס ארימקייט נישט ערנידריגט וויא אנדערע ארימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האט געהערשט פריעדען, ליעבשאפט, א ברכה פון גאט, איינער דעם אנדערן איז גרייט געווען אוועקצוגעבען דעם לעצטען ביסען פונ'ם מויל, וואס גאט ניט אבי אין איינעם. מיט דעם האבען זיי געמעגט פיעל רייכע לייט מקנא זיין. אזעלכע, וואס באדען זיך אין מילך און פוטער, און האבען ביי זיך אין הויז א צושטערט לעבען, איינער מיט דעם אנדערן קידער־ווידער.

דיא געליעבסטע ביים גאנצען הויזגעזינד איז געווען **איידיל**, דיא עלטסטע טאכטער. אלע האבען זיא געשעצט, איהרס א ווארט איז געווען ביי איטליכען טהייער, און איידיל האט עס טאקי מיט רעכט פערדיענט, ס'איז געווען וועמען ליעב צו האבען. שיין איז זיא געווען, עפיס טאקי נאר א בילד, דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, א מאהלער איינער אין דער וועלט, האט גענומען דיא פיינסטע מאטעריאלען פון זיינע אוצרות: דאס ווייסקייט פון דיא ליליען אזיף באקען, דאס רויטקייט פון קאראלען אויף ליפען, דאס בלויע פונ'ם הימעל אויף אויגען, דאס שווארצקייט פון ראבען צו דיא האר, צו דעם האט ער צוגעגעבען דעם זיבעטען טעם, חן, ליעבליכקייט און גוטקייט, אויסגעמישט דאס אלדינג אין איינעם, געטהאן א מאך, און עס איז ארויס א בילדשיינע איידיל. — גוט איז זיא געווען אהן א גאל, א בריה גאר א'ן אנטיק.

פון איהר בריה'שקיים האט געזונגען איטליכעס ווינקעלע אין שטוב, מען האט עס ארויסגעזעהען אין דיא שיינע פריש־שמעקענדיגע בלומענטעפעלעך, אין דיא גישטיקטע זילבער־קלארע פארהענגליך אויף דיא פענסטער, אויך אין דעם מעש און קופערווארג, וואס האט געשיינט, געפונקעלט, פערנומען דיא אויגען. זיא האט גענעהט, געשטיקט, געוואשען, געטהאן אלסדינג אין דעם בעל־בתיש־קייט און פארהים, דיא מאמע זאל זיך נישט קיין שווערען בייג געבען. אויסער־דעם האט זיא נאך מיט איהר נעהען און שטיקען פאר אנדערע צו ביסלעך פערדיענט אויך.

ויהי היום, האט זיך בעזעצט אין דעם שטעטעל א יונגער מאן, א פיינער, אנשטענדיג־לייטיש געקליידעט, מיט דעם נאמען **שמעריל**. געהייסען האט עס, אז ער איז פון גאנץ ווייט און האט מיט פריצים דא ארום געשעפטען. יודען פונ'ם שטעטעל, ליידיג־געהער, וואס געהען ארום גאנצע טעג שלינק־און־שלאנק און האבען נישט מעהר וואס צו טהון נאר צו רעדען, שמעקען, טאפען און אבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, האבען אין דעם דאזיגען פארשוין בעקומען א נייע עסק אויף צו רעדען, ארויסצואווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאג האט מען ארויסגעלאזט וועגען איהם אנדערע מיני פאטשטען, שמעריל איז א חשוב אין דיא הויכע פענסטער, שמעריל פערמאגט קרח'ס אוצרות, שמעריל איז אמאכער ביי דיא נרעסטע פריצים, שמעריל איז נישט קיין בעווייבטער! און אויב אזוי בעדארף מען דאך נישט שווייגען. — שיינע יודען רוקען זיך צו איהם, אבשטעקען א „שלום עליכם"; מקבלים שטעלען אויף דיא הענד, צו נעהמען ביי איהם א נדבה; שדכנים לויפען וויא פער־סם'ט, אויסזוכען פאר איהם א שידוך, שמעריל אבער איז א בחור, וואס קוקט נישט אויף געלד, נאר אויף שיינקייט, און איידיל געפעלט איהם בעסער וויא אלע מיידליך אין שטאדט. דיא שדכנים נעהמען דיא פאלעס פון דער קאפאטע אין דער האנד, דיא פיס אויף דיא פלייצעס און לויפען וויא משוגע צו איידיל'ס עלטערן און שיטען זיי אב מיט ניין מאס רייד, לויבען אין טאג אריין און זאגען, אז עס איז נאר נישטא קיין בעסערער שידוך פאר זייער טאכטער וויא שמעריל, וויא רבי שמעריל, וואס איז געלייטזעלינט מיט אלע מעלות. סטייטש שמעריל, עפיס א קאטאוועס רבי שמעריל, עפיס זאגט זיך עס אזוי גרינג שמעריל, רבי שמעריל, אז מען זאל אויסגעהן עק וועלט און זוכען מיט לעכט, וועט מען נישט געפינען זיינסגלייכען. דיא גאנצע מעשה פון אנהייב ביז צום סוף, וואס שמעריל איז דא אהער געקומען און האלט זיך דא אויף, איז עפיס נאר טאקי מעשה נסים, עס ווייזט בעשיינפערליך, אז עס איז טאקי נאר א זווג מן השמים. פערציג טאג איידער איידיל איז געבוירען געווארען, האט מען דאס שוין אויבען אין הימעל אויסגערופען. זאגען דעם רבונו של עולם דעות און שטעלען זיך אקעגען א זווג, איז א מיאוס'ע זאך, וואס פאסט נישט

פאר א יוד, און טענות מיט קשיות קענען דא טאקי גאר נישט העלפען. מען מוז זיך איבערדעם איילען, כאפען דיא מציאה מיט ביידע הענד, כדי איין אנדערער זאל זיא דערווייל חלילה אויסכאפען...

דער טאטע איז ביי זיך אין הארצען גרייט, מהיכא-תיתי, אך, פאר-וואס נישט? — נאר מיט'ן מויל מאכט ער: אי!... כלומר'שט וויל ער נאך האבען א ישוב, גלאט אזוי פון דרך ארץ וועגען. דיא וויעדער, א יודענע וויא אלע יודענעס, וואס האבען עפים א ברענענדיגען יצר הרע אויף חתונה מאכען קינדער, כאפט זיך באלד אן אין דעם שדוך מיט לייב און לעבען... און איידיל איז צו מזל א כלה געווארען!

דער חתן האט אפילו נישט פערלאנגט קיין נדן, דאך האבען זיך די מחותנים מתחייב געווען צו געבען דער טאכטער א נדן כפי זייער פערמעגליכקייט און איהר צו מאכען שבת'דיגע און יום'טוב'דיגע מלבושים גאנץ נגידישלאך. גלאט אזוי פטר'ן דאס עלטסטע געליעבטע קינד, איז זיי נישט אנגעשטאנען, לאז דער מאן איהר נישט האבען א מאל אויסצואווארפען: איך האב דיך פון א שטאל ארויסגענומען, פון דיין טאטענס הויז דעם אביון, נאקעט און בארפוס ביזט דו געווען, איך האב דיך ערשט בעקליידט און געמאכט אוים דיר א מענש לייטען גלייך.

באלד נאך דיא תנאים האט דער חתן געאיילט אבצושטעלען דיא חופה וויא צום גיכסטען. זיינע געשעפטען פאדערן עס אצינד, האט ער דערקלערט, ער זאל געשווינד אהיים קומען. און וויא שווער עס איז געווען דיא עלטערן דאס שיידען-זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגעבאקענער טאכטער, ארויס-צולאזען דאס שענסטע ציערונג פונ'ם הויז, האבען זיי זיך דאך געטרייסט דערמיט, וואס דיא טאכטער איז ברוך השם פערזארגט. זיי האבען זיך אנגעטהאן א כח, מסלק צו זיין דעם נדן, איינגעפאקט איהר דיא גארדעראבע און זיא ארויסבעגלייט מיט טרערען אין דיא אויגען און מיט א ביטער הארץ. דאס הויז איז געווארען עפים וויסט, עס האט אויסגעזעהן וויא א ליידיגע נעסט, וואס דיא טויב איז ארויסגעפלויגען פון איהר.

דאס יונגע פאר פאלק איז אוועקגעפאהרען און האט זיך אבגעשטעלט אין גלופסק. נישט ווייל מען האט בעדארפט דארט ארום צו פאהרען, נאר ווייל דיא געשעפטען האבען עס אזוי געפאדערט, לויט שמעריל האט געזאגט, אז זיי מוזען זיך ארבנעהמען פונ'ם גלייכען וועג און זיך אבשטעלען אויף א קורצע צייט אין גלופסק. און אזוי וויא עס איז געווען דער האניג-זיסער חודש נאך דער חתונה, האט זיך שמעריל געפלייסט, וויא א געטרייער ליעבער מאן, צו מאכען דעם ווייב פערגניגען און אויסגעזוכט אן אכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאדט, וואו עס קאכט, רוישט שטענדיג, נאר ערגיץ א ביסעל

אין דער זייט, וואו ס'איז רוהיג, שטיל, מען זעהט א גרעזעלע, א ביימעלע און מען הערט א מאל אויך א קול פון א שפיעל-פייגעלע. ער האט זיך נישט געקארגט און גענומען דארט דריי שיינע צימער, וויא איהם שטעהט אן. דער בעל-אכסניא, א יוד מיט א בייכעל און מיט א געלער באָרד, האט בעגעגענט שמערלין מיט א שיינעם „ברוך הבא", עפים וויא א גוטער אלטער בעקאנטער פון גאנץ לאנג. הגם דאס איז נישט אזא גרויסער בעוויז, ווייל איטליכער ווייסט, אז דיא בעלי-אכסניות זענען צום גרעסטען טהייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס-שמייכלענדיגע ליפעלעך, קוועלען, פרייען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש מיט דיא אורחים, גלייך וויא נאהנטע לייבליכע קרובים וואלטען צו זיין געקומען צו פאהרען. נאר וויא דיא מעשה איז, שמעריל איז געווען א זעהר אנגעלייגטער גאסט. דער בעל אכסניא האט, ארויפלייגענדיג דיא האנד אויפ'ן הארצען און א שאקעל-געבענדיג מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודישקייט, אז אלסדינג ניש-קשה וועט זיין אין ארדנונג. און אז ער האט געכאפט הינטערווייליכס א קוק אויף דעם שיינעם ווייבעל דא און האט זיך ממזר'יש דערוואוסט אין דעם שמועס, אז דאס איז שמעריל'ס ווייב, ערשט נאך דער חתונה, האב ער ביידע אבגעגעבען גאנץ יודישליך א „מזל טוב" מיט גנבה'שע אייגעלעך, מאהנענדיג דערביי „לעקיך" מיט א שמייכעלע.

איידיל האט זיך נאך דעם טאראראם אין דעם היים און אויף דעם וועג גוט אויסגעשלאפען און אויסגערוהט אויף דער אכסניא. קיינער האט זיא דארט נישט געשטערט. אנדערע אורחים האט מען דארט גראד דענסטמאל כמעט נישט געזעהן. ס'איז שא, שטיל, אלסדינג אין דער צייט וויא געהעריג, און איידיל איז צופריעדען!

אויף דער אכסניא פלעגט אפט אהין-קומען עפים א יודעל, א ריהרעוודיגס, א געשטיפעלטס, דאס רעכטע אויג זיינס מיט א בילמע, א ווייס פינטעלע, שטאק-בלינד, נאר אפען, נישט צוגעמאכט. דאס בלינדע אייגעל איז אבער קיינמאל נישט שטיל געשטאנען, עס האט אין אלסדינג נאכגעטהאן דעם זעהענ-דיגען, גלייך וויא עס וואלט איהם געדיענט פאר איין עדות. האט זיך דאס געזונטע אויג געווארפען, געקוקט בייז, האט זיך דאס בלינדע מיט דעם ווייסען פינטעלע אויך געווארפען און אנגענומען א בייזע מיענע. האט יענץ ממזר'יש געוווינקען, לייכטענדיג, פרעהליך, איז דאס בלינדע מיט דעם פינטעלע אויך נישט פויל געווען ארויסצואווייזען ווינקענדיג ממזריש שטיקלעך, גלייך וויא גערעדט: אדם א מענש, קאטשקע ריק זיך! — און דאס האט דעם פנים צוגעגעבען א ווילדען אויסדרוק, עפים חלשות'דיג, אז עס וואלט פיעל גלייכער געווען אי פאר'ן יודעל אי פאר דער וועלט, ווען דאס בלינדע אייגעל זאל איהם געווען אויסרינען, פערכאפט ווערען אין גאנצען...

איידיל האט דאס יודעל נישט געקענט ליידען. ער איז איהר געווען נמאס

ביי איטליכעס מאָל קומען אין שטוב. נאָר איהר מאַן צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פֿערברענגט מיט איהם גענוג צייט, מעהרסטענטיילס נישט אין דער היים, האָט זיא זיך געגייט, איהם יעדעס מאָל שוין אויפֿצונעהמען.

איינמאָל קומט שמעריל אַהיים צו לויפֿען ראַפּטום, גאָר אין איין אָטעם, און דאָס יודעל נאָך איהם עפּיס וויא שטאַרק פֿערטראָגען. ער נעמט דאָס ווייב אַוועק אין אַ ווינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אַריין עפּיס גאַנץ שטיל מיט אַ געבעט:

— איידילע, נשמה'ניו מיינע! אַ געשעפֿט... עס טרעפֿט זיך מיר אַ געשעפֿט, אַ גוט געשעפֿט... איך האָב אָבער וויינינג געלד... עס פֿעהלען מיר נאָך עטליכע הונדערטער.. וואָס טהוט מען דאָ?... דער יוד אָט־אָ וויל לייען, ס'איז אָבער געוועגדעט אַ ביסעל אין דיר... ער פֿערלאַנגט, פֿערשטעהסטו מיך, דעם ווייב'ס אונטערשריפט, דיין אונטערשריפֿט אויף דעם וועקסעל... העלף, נשמה מיינע!... גיכער, נישטאָ קיין צייט, אַ מינוט אַ רענדיל, נאַ, קעצעלע!...

און באַלד טאַקי אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פֿאַר איידל'ן אַ וועקסעלע, וועלכען זיא שרייבט אונטער, נישט צו רעדען אַ קרום וואָרט. פֿאַרקערט, עס טהוט איהר נאָך הנאה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען און וואָס זיא קען דעם מאַן ברענגען אַ נוצען. עס הייסט אַזוי פֿיעל וויא: עפּיס זענען מיר אויך ברוך השם שטיקליך מענשען. אונזער חתימה האָט אויך אַ ווערטה, מיר מאַכען אויך געשעפֿטען!...

דאָס יודעל נעמט דאָס וועקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונטערשריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענץ מיט דעם פֿינטעלע טהוט זיך אַ וואָרף און קוקט זיך בלומרשט אויך צו, דאָס זעהענדיגע אויג שיינט טהוט ממזריש אַ ווינק, און דאָס בלינדע אויך. ער לייגט דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בעהאַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקי פֿון דער שטוב אַרויס און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געוועזן אַ גוטער טאָג פֿאַר איידיל. זיא האָט איבער־געקלערט אַלעס, וואָס עס איז מיט איהר געשעהן אין דער לעצטער צייט, דיא גרויסע ענדערונג, וואָס איז געקומען אין איהר לעבען, און האָט אויפֿגעהויבען דיא הענד מיט אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, וואָס ער האָט איהר געגעבען אַזאַ טהייערן מאַן, אַזאַ גליק, וואָס איהר איז געקומען אומגעריכט. פֿאַר גרויס שמחה האָט זיא גענומען אַ פֿעדער און זיך געזעצט שרייבען אַ בריעף צו דיא עלטערן. זיא האָט זיך אָבער באַלד מישב געווען און אָבגעלייגט דאָס שרייבען אויף שפּעטער אַביסעל, ווען זיא וועט שוין קומען אויפ'ן אָרט מיט איהר מאַן בשלום און זיך אַרומקוקען, זעהען אַלסדינג דאָרט מיט איהרע אויגען, דאָס

גוטס און דאָס גרויסע גליק, וואָס זיא האָט געטראָפֿען, דערנאָכדעם וועט זיא אַהיים שרייבען איטליכעס פּיצעלע בעזונדער גאַנץ קלאָר, דערפֿרייען זיי מיט גוטע בשורות פֿון איהר גליק, דערצו וועט זיא נאָך שיקען איטליכען מתנות: דעם טאַטען, דער מאַמען און דעם איבריגען הויזגעזינד. און כפי עס זעהט אויס פֿונ'ם היינטיגען געשעפֿטיל, דאַכט זיך איהר, אַז דער מאַן האָט שוין דאָ אָבגעטהאָן אַלסדינג, זיי וועלען שוין באַלד קענען אַוועקפֿאָהרען און זיא וועט קומען אם ירצה השם אין גיכען אין איהר רוה אַריין...

ביי נאַכט איז שמעריל אַהיים געקומען לוסטיג, דאָס פּנים פֿערפֿלאַמט. ער האָט אַרומגעכאַפּט דאָס ווייב און אָנגעהויבען צו פּלאָנטען מיט דער צונג עפּיס האַלבע ווערטער וויא אַ שכור:

— געעקט!... בעשפּריצט מיט משקה און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... ס'וועט אויפֿגעהן וויא אַ גאָרטען... ס'וועט שפּראָצ...צען!...

— וואָס רעדסטו אַזוינס? וואָס איז דאָס פֿאַר אַ לשון? — רופֿט זיך אָן איידיל שטאַרק פֿערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פֿונ'ם מאַנ'ס הענד.

— אַי־אַי־אַי, שמייליג!... זעהסט נאָר דיא חסידית'טע דאָ... קוק מיך אָן, ריהר מיך נישט אָן... נישט צופֿריעדען? נו, אי'ז „אינה מקודשת", געסמאַהע דיר פֿאַרפּיל!... יבנה המקדש!... פֿאַרשטעהסט וואָס דאָס איז טייטש אויף יוניש, האַ? — טהוט שמעריל אַ זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז און לאָזט אויס מיט אַ פֿייף.

— נו גענוג, גענוג, געה שוין געה בעסער שלאָפֿען! — נעמט איידיל איין דעם מאַן מיט גוטע רייד, אַראָבשלינגענדיג זיינע מיאוסע ווערטער.

ער לאָזט זיך איינרעדען און זיא נעמט איהם אונטערן אָרם, לייגט איהם אַריין אין בעט, אָנזאָגענדיג איהם ער זאָל שלאָפֿען.

אַ גאַנצע נאַכט איז דערנאָך איידיל געלעגען ביי זיך אויף איהר געלעגער און האָט נישט געקענט איין אויג צומאַכען. דעם מאַנס אויפֿפֿיהרונג היינט האָט איהר געשלאָגען צום האַרצען. עפּיס אַזוי גראָב, אַזעלכע משונה'דיגע ווערטער האָט זיא נאָך קיינמאָל נישט געהערט. דער קאָפּ האָט זיך איהר געשפּאָלטען טראַכטענדיג און איבערטראַכטענדיג: ווייס איך וואו ער איז געוועזן? מיט וועמען איז ער דאָרט צונויפֿגעקומען? אַ מאַנסביל, אַ קשיא אויף אַ מאַנסביל!... פֿאַר גרויס פֿערדרוס זענען איהר דיא אויגען פֿערלאָפֿען מיט טרערען. — ניין, ניין, ווייטער וועט עס שוין ביי מיר נישט אַזוי זיין! פֿון היינט אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדאַרף איהם האַלטען אין דיא הענד... אָהן מיר, קיין טריט; אָהן מיר, נישט אויף אַ האָר!... אַ ווייב בעדאַרף אַלסדינג וויסען... אַזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, וויא זיך אויפֿצופֿיהרען מיט דעם מאַן אויף ווייטער, נעהמען איהם אין דיא הענד

אריין, צוליעב זייערביידענס טובה וועגען טאקי. דאס האט זיא א ביסעל בערוהיגט און זיא איז לסוף ענטשלאפען געווארען.

אויפגעשטאנען אויף מארגען איז איידיל שפעטליך און איז נאך געבליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, טראכטענדיג ביי זיך, געמאכט א פלאן, וויא אזוי מען נעמט עפים דעם מאן אין דיא הענד אריין, ער זאל פאר איהר מורא בעקומען. דאס איינציגע מיטעל, וואס זיא געפינט צו דעם, איז ברוגז־ווערען. ברוגז זיין איז ביי ווייבער איבערהויפט דאס בעסטע מיטעל אקעגען דיא מאנען, בשעת עפים נאר א מלחמה, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאך דער חתונה. דער שטארקסטער מאן אפילו קען זיך נישט האלטען פעסט אקעגען איין אנגע׳ברוגז׳ט ווייב מעהר וויא עטליכע טעג. דערנאך מוז ער בחרפה ובבושה אנידערלעגען דאס געוועהר און בעטען רחמים, ווערען א שטיל שעפעלע, ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל האט זיך צוגעגרייט אנצוהייבען איהר ארבייט נאך אין דעם זעלבען טאג. זיא האט אנגענומען, וויא אויף א פראבע, א בייזע מיענע, געמאכט זיך ברוגז׳דיג, פערקרומט דיא נאז, אנגעלאדען גרייט צו דער מלחמה און געווארט, קוים זאל זיך נאר דער מאן ווייזען מיט א „גוט מארגען“ — וועט זיא דעם רוגז באלד אויסשיסען. אומזיסט אבער איהר ווארטען, ער ווייזט זיך נישט. עס הייבט זיך שוין אן טאקי גוט צו פערדריסען, עס קאכט אין איהר וויא אין א קעסיל. זיא ווייסט שוין נישט, וואס זיא זאל טהון. ליעגען און ווארטען קען זיא נישט מעהר, ווייל ביז וויא לאנג קען זיא דען אזוי ליעגען? אין ברירה, מען מוז אויפשטעהן. נאר אריין צו איהם דארט אין דעם צווייטען חדר, דאס נישט, אויף קיין פאל נישט! אזוי דרעהט זיא זיך ארום אין צימער נאך נישט רעכט אנגעטהון, זיא פערטיעפט זיך אין איהרע געדאנקען, טראכט, איז ברוגז, פלאם־פייער; דערווייל הערט זיא זיך טאקי צו מיט איין אויער צו יענעם צימער, דארט איז שטיל, זיא ווערט ציקאווע און עפענט פאמעליכען א ביסעל דיא טהיר, קיין שארך! זיא האלט עס מעהר נישט אויס און עפענט שוין מיט א מאל דיא גאנצע טהיר, טהוט א קוק אריין — ער איז נישטא!... ס׳איז א צופוקעניש, א שרעק, צו האלטען א פערדרוס אין זיך, נישט אויסצור־גיסען. זיא טראכט מיט א פערקלעמט הארץ: א איין עק, דאס לעצטע מאל וועט עס איהם ביי מיר זיין! ער געהט זיך אהין ערגעץ צו זיינע דארט, פערברענגט זיך דיא צייט מיט ווייס איך וועמען, און אנדערען זאל עס איהם אנהייבען א ווייב.... א לשון א ביסעל נעכטען ביי נאכט אקעגען א ווייב! הא, זאל איך שווייגען? ניין... הא — וואס איז מיט מיר עפים אזוינס? וויא קומט צו מיר אזעלכע מיאוס׳ע געדאנקען, אזוינס גאר צו טראכטען? עפים איז ער אהער געקומען זיך דא שפיעלען, אזא מענש מיט געשעפטען. אוי, דאס הארץ, מיין הארץ... לאמיך זיך נאר אנטהון.

זיא טהוט א קוק אונטער דעם פאראוואן א־ז דעם צימער און גיט זיך אווארף צוריק טויט אהן א נשמה...

— וואס איז, מאדאם? נישטא אויף אייך, וועה איז מיר, עפים נישטא דאך קיין פנים. — טהוט דאס דיענסט־מיידעל פון דער אכסניא א פרעג, אריינ׳ קומענדיג צו איידלען אין שטוב מיט׳ן בעזים אין דער האנד.

— זאכען!... וואו דיא זאכען, מיינע זאכען? שרייט איידיל נישט מיט איהר קול, און עס ציטערן איהר אלע גליעדער.

— אהא, דיא זאכען? — מאכט דאס מיידיל אויף א מין זינגענדיג לשון מיט א געלעכטער׳ל, ציהענדיג דיא ווערטער — מעהר קיין צרות נישט!... שא, ניש־קשה, הי־הי־הי־, נאך גאנץ פריה, כלחוך השור, איידער דיא ציעג אונזערע איז ארויס מיט דער סטאדע אין פעלד אריין, האט אייער מאן אוועקגעפיהרט דיא זאכען, שא, ניש־קשה, און מיר געזאגט, הי־הי־הי, האט ער מיר געזאגט אי·ער מאן...

— נו, גיכער, גיכער, זאג שוין! — טרייבט איידיל דאס דיענסט־מיידעל

— וואס האט ער דיר געזאגט?

— וואס געזאגט? — מאכט דאס מיידעל מיט א ביסעל לעקיש־וואטע א־ן צוויי שורות ווייסע ציין ענטפלעקען זיך ביי איהר אין מויל — ווארט׳ס נאר אויס, לאמיך זיך כאטש דערמאנען, וואס האט ער מיר געזאגט, ער... הא, יא, טאקי אזוי: אין א שעה ארום, האט ער געזאגט, הי־הי־הי, וועט ער קומען און וועט אייך נעהמען דארט אהין.

— וואו־אהין?

— וואס הייסט וואו־אהין? — וואונדערט זיך דאס מיידעל, ציהענדיג מיט דיא אקסלען — אהין איז אהין. מסתמא ווייסט איהר דאך, וואו דאס איז אהין...

— וויא שפעט איז שוין אצינד? — פרעגט איידיל אויפגערעגט.

— וויא שפעט עס איז אצינד, ווילט איהר וויסען? — ענטפערט דאס מיידעל, פערקרומענדיג דערביי דאס פנים מיט חן — ס׳איז שוין לאנג האלבער טאג! צייט, הי־הי־הי, צו עסען שוין דאס אנדערע מאל. הונדערט מאל אודאי בין איך געקומען געוואהר ווערען צו אייך און איהר, אהן עין־הרע, האט געשמאק געשלאפען וויא נאך א באד. הי־הי. וואס זענט איהר עפים אזוי בלייך? אוי, זאל איך אפשר גיין אייך ברענגען אנצובייסען?

— ניין, ניין! — ענטפערט איידיל, א מאך־געבענדיג מיט דער האנד גערן געוועז ארויסצו׳פטר׳ן דאס דיענסטמיידעל און בלייבען אליין.

דעם גאנצען טאג האט איידיל צוגעבראכט אין צרות און אבגעגעבען זיך א רעכנונג פון אלסדינג, וואס מיט איהר איז געשעהן. דיא גאנצע מעשה מיט

שמערלין הייבט זיא אָן גוט צו בעטראַכטען, צוגליעדערן אין דיא געדאַנקען, און עס קומט איהר אויס משונה־ווילד, דער אָנהייב פון דער מעשה נאָך ווילדער וויא דער סוף...

פלוצים קומט ווי פון׳ם הימעל אראָבגעפאַלען א שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל, פון וואַניט שמעריל? דאָס גוייס קיינער נישט! גלאַט אזוי א שמעריל, א מאַנסביל, א יונגער־מאַן, און געגוג. — ס׳איז א חתונה, עס שפּיעלען כלי־זמר, מען טאַנצט און מען שפרינגט, א שמחה, א פרייד!... זיא, א יודישע טאָכטער, געהט אונטער דער חופה, ווייל זיא איז זיך סומך אויף דיא עלטערן, מסתמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. דיא עלטערן איהרע ווידער האָבען זיך סומך געווען אויף דיא שדכנים, גאַנץ עהרליכע יודען, וואָס קענען נישט זאָגען קיין ליגען חלילה, און דיא שדכנים זיינען זיך סומך אויף דעם, וואָס זיי האָבען געהערט פונ׳ם עולם; ס׳איז א קלאַנג אין שטאָדט, און אז עס קלינגט איז דאָך מסתמא אמת, תורת־לאָקשען.

אַצינד ערשט עפנען זיך איהר דיא אויגען און זיא זעהט וויא שענדליך דאָס איז, זיך צו פערבינדען מיט א מענש איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז, אַצינד ערשט גיט זיא זיך א כאַפּ: געוואַלד, וויא נאַריש מיר יודען זענען, וואָס לאָזען זיך איינרעדען, פערבלענדען אין שדוכים פון יענע ליגנערס, וואָס בעדיענען זיך מיט דעם ווערטעל „זווג מן השמים“, ווייל עס טויג זיי צו דער פרנסה. אויף אַלסדינג ביי א שדוך האָבען זיי נאָר דאָס איינע ווערטעל, דיא איינע תשובה אויף אַלע טענות. יענע אַלע טענות, א שטייגער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, ס׳איז עפּיס נישט רעכט יענץ, א ביסעל קרום, א ביסעל א מום, אָט דאָס טאַקי גופא דיענט ערשט פאַר א בעוויַיז, אַז ס׳איז פונ׳ם אייבערשטען און מען טאָר נישט איבערדענקען, נאָכקלערען וועגען דעם. נאַראָנים גלויבען און עס פאַלט זיי גאָר נישט איין צו פרעגען: וויא אזוי ווייסען עס אָט יענע ליגנערס, וואָס גאָט וויל? האָט ער עס אפשר זיי דערציילט? און אויב יא אזוי, וויא דאָזיגע ליגנערס זאָגען, אַז זיי זיינען שליחים פון גאָט, וואָלטען דאָך אַלע שדוכים, וואָס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדאַרפט האָבען א האפט, א קיום אויף אייביג. היינט פאַר וואָס זעהען מיר אזוי פיעל אונגליקליכע פאַר פאַלקען, אזוי פיעל געוויין און טרערען, שנאה און קריעג, גרושות און עגונות צווישען אונזערע יודען?...

אוי, ס׳איז א שווינדעל. דיא גאַנצע זאַך מיט דיא זווגים, איז נישט מעהר וויא נאַרישקייט און בעטריעגעריי. דאָס זעהט זיא שוין ביי זיך אַליין. וואו איז אָבער פריהער געווען איהר שכל, וואו איז געווען דער שכל פון דיא עלטערן? רבונו של עולם, מענשען א חוץ וואָס זיי זענען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּיס דערצו אויך מענשען מיט א נשמה, מיט מענשליכקייט,

מיט געפיהלען — און עס בעדאַרף דאָך ביי זיי אַנדערש זיין וויא ביי בהמות...
צוליעב כאַפּעניש און איילעניש אָהן בערעכנונג, איז זיא מיאוס אריינגעפאַלען, גאָט ווייסט וועמען אין דיא הענד אריין, און איז אַצינד אין א גרויסער צרה. זיא איז נאַקעט, בלויז, נאָר אין איין סיטצען קליידעל אויף איהר לייב, אָהן א גראָשען אין קעשענע און עלענד וויא א שטיין אין דער פרעמד. וואָס וועט איהר סוף זיין דאָ, און דער סוף פון איהרע עלטערן דאָרט, אז זיי וועלען בעקומען דיא בשורה וועגען זייער אומגליקליכער טאָכטער? אזא אומגליק, אזא שאַנדע, ס׳איז א בושה אין פנים און א ווייטאָג אין הארץ.

דאַכט זיך געגוג ביטער, געגוג פינסטער. און פלוצלינג — געה טרעף א מענשענס הארץ, — גיט איהר שוין א שטיקעל האָפנונג: ניין, אונמעגליך, לאָמיך נישט זינדיגען מיט דיא רייד, אומזיסט איהם חושד זיין, עס קען זיך אויסלאָזען גאָר נישט... מען בעדאַרף וואַרטען, האָבען געדולד, לאָז דערווייל זיין שאַ. — גוט וואָס דער בעל הבית פון דער אכסניא איז גראָד אַצינד אוועקגעפאָהרען אויף א פאָר טעג. לאָז ער נישט וויסען. לאָז דערווייל זיין שאַ...

זיא שטעלט זיך קוקען אין פענסטער, זיא קוקט און נעמט זיך דיא אויגען ארויס קוקענדיג — נישטאָ.

אזוי איז איר פערגאַנגען דער טאָג אין לייד, אין אַנגסטען, אין טרערען, נישט צו נעהמען אין מויל אריין עפּיס עסען. ביי נאַכט איז זיא אַנידערגעפאַלען אויף איהר געלעגער וויא א דער׳הרג׳עטע.

אויף מאָרגען פריה קומט אריין דאָס יודעל מיט דעם בלינדען אויגעל. איידיל ווערט עפּיס וויא לעבעדיג, דערזעהענדיג פאַר זיך א בעקאַנטען מענש. הגם ער איז פריהער נישט געווען ביי איהר אזא חשוב, און זיא טהוט זיך א לאָז איהם אַקעגען.

— אוי, א זעהר אָנגעלייגטער גאַסט, כ׳לעבען, ווען איך זאָל געוועי: ווייסען וואו איהר וואוינט, וואָלט איך נאָך נעכטען געקומען צו אייך אהיים... איהר האָט געהערט?... זאָגט, אפשר ווייסט איהר עפּיס... אפשר ווייסט איהר וואו ער איז? — טהוט איידיל א פרעג, ווארגענדיג זיך מיט טרערען און נעמט נישט פונ׳ם יודעל קיין אויג אראָב.

— איך האָב געהערט. ער זאָל אזוי וויסען פון זיין לעבען צו זאָגען, דער ממזר, דער גזלן, וויא איך ווייס פון זיין געביין. געגוג געלד, געגוג צייט קאָסט ער מיך, אָט דער כל־בו׳ניק. פגר׳ן זאָל ער וואו ער איז, קיין גוטס זאָל איהם נישט זיין, אזוי לאַנג וויא ער וועט לעבען, פאַר מיין געלד. אי, איך זאָל וויסען וואו ער איז ערגיץ, הע־הע־הע. וואָלט איהש שוין ניש־קשה א רוח אין זיין טאַטענס טאַטען אריין, — רופט זיך אָן דאָס יודעל שטאַרק בייז, מאַכענדיג דערביי מיט דעם גראָבען פינגער אהין און אהער.

— אוי אומגליקליך, אזוי אומגליקליך... איך בין נעקוילעט, געבליבען אזוי וויא איהר קוקט מיך דא אן, איך האב נישט מעהר אין מיין פערמעגען וויא דאס איינציג קליידעל, וואס אויף מיר. וואס קען איך אצינד טהון, וואו זאל איך אצינד נעהן? — וויינט איידיל און בעדעקט זיך דאס פנים מיטביידע הענד.

קיין תשובה.

איידיל כליפעט, און דאס יודעל בעטראכט זיא שווייגענדיג, מעסט זיא אוים מיט דעם געזונטען אויג פון קאפ ביז פיס, און יענץ מיט דעם ווייסען פינטעלע ארבייט אויך, ווארפענדיג זיך בלינדערהייט ארויף און אראב.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, א שאד אייערע אויגען, וויא איך בין א יוד, —טארעט זיא פלוצלינג דאס יודעל ביים אקסעל, מאכענדיג עפים מיט א קול פון געבעט, גלייך וויא עס רייסט איהם שטארק דאס הארץ— נו, גענוג! האט'ס רחמנות אויף אייערע יונגע יאהרען און הערט אויף צו וויינען.... לאמיר זיך נישט נארען און בעטראכטען דיא זאך געלאסען, אזוי וויא זיא איז. אין אמת'ן האט איהר דאך דא גאר נישט פערלוירען. אדרבה, אין דער ערד אריין מיט אזא כלב שבכלבים; איהר מעגט נאך אויפהייבען דיא הענד צו זיין ליעבען נאמען און מאכען א ברכה „ברוך שפטרני“... און וואס איז אזוינס דא, איך בעט אייך, דאס וויינען? איהר זענט דאך צווישען יודען, נישט ערגיץ אין א וואלד צווישען גזלנים אדער אין א מדבר צווישען חיות רעות, חלילה.

— אי, ס'איז דאך אבער שלעכט, אצינד איז מיר זעהר ביטער, —קלאגט זיך איידיל וויא פאר איין איינענעם— נישטא צום לעבען קיין גראשען אין קעשענע און איך בין נאך שולדיג אנדערע. ער איז אוועק און האט מיך דא איבערגעלאזט פאר א משכון. אויף דער אכסניא קומט, מען האט שוין אריינגעשיקט צו מיר מאהנען; היינט קומט דאך אייך אויך, איהר האט דאך אויף מיר א וועקסעל...

— נו, וואס איז? אז עס קומט, זאלט איהר זיך צערייסען, זיך נעהמען אזוי צום הארצען און חלילה־וחס מיר־נישט דיר־נישט. גאנץ שכל'דיג כ'לעבען, אדרבה, וועגען דעם טעם אליין טאקי, וואס איהר זענט שולדיג אנדערע, ליעגט אויף אייך א חיוב אקעגען זיך אליין, איהר זאלט אבהיטען אייער געזונד, טהייער האלטען אייערע שיינע אויגען און אייער לייב, איהר זאלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, ארבייטען און פערדיענען אויף פרנסה, און דערנאך זיך ארומצאהלען מיט אייערע בעלי חובות. עס האט זיך שוין ביי יודען אזעלכע זאכען געטראפען... איך פון מיין זייט, אך, בין גרייט צו ווארטען. נו, וואס־זשע איז דא פאר אזא אומגליק? אי דיא מורא, וואס איהר בלייבט אייז עגונה, עט!.. טאקי נאך א מאל עט, נארישקייטען כ'לעבען! מיר וועלען

שוין מיט דעם אייבערשטענס הילף אויף דעם אויך געפינען א תחבולה, גיש־קשה!...

איידיל בלייבט שטעהן זעהר געריהרט פון אזעלכע גוטע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט וויא צו דאנקען דעם יודעל פאר זיין גוטקייט, וואס ער שטעהט איהר ביי אין דער נויט.

— אט ווייסט איהר וואס — ווענדט זיך דאס יודעל צו איידלען גאר פריינדליך — קומט, זייט מוחל, דערווייל צו מיר אהיים אויף קוואטיר. ביי מיין ווייב וועט עס שטארק אנגעליינגט זיין, וויא איך בין א יוד! איך זאל אזוי לעבען, וויא איהר וועט דערמיט מיין ווייב מאכען א פערגניגען. זיא איז זעהר א גוט מענש, איטליכער איז איהר ליעב. לאזט זיך נישט כ'לעבען לאנג בעטען. פערדיענען וועט איהר, איך וועל שוין אם ירצה השם טראכטען, אז איהר זאלט פערדיענען. עט, גאר־נישט, מיר וועלען זיך נאך אברעכנען, אבי געזונד... אט געה איך בעצאהלען פאר אייך אויף דער אכסניא.

— א יודישע נשמה קען מען טאקי נישט שאצען! — טראכט זיך איידיל נאכדעם וויא דאס יודעל איז ארויסגעגאנגען — אויפ'ן אנבליק איז ער, דאכט זיך, עפים נישט אזוי און וואס פאר א גוט הארץ ער האט! א יוד בלייבט טאקי א יוד. וויא מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אזוי שיין, אזוי ריין איז ער אינוועייניג. גאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא זינד, איך האב עס פריהער אין איהם גאר נישט ארויסגעזעהען און האב איהם נישט געקענט ליידען...

בשעת איידיל טראכט דא אזוי און האט שטארק חרטה דארויף, וואס זיא האט אין הארצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאט אזא כשר'ע נשמה, קומט דאס יודעל אריין צוריק, נעמט איידלען ארוים פון דער אכסניא און פיהרט זיא צו זיך אהיים — צו זיין ווייב ש י י נ צ ע.

שיינצע איז א בעלייבטע, א בייכיגע, א דיקע, קורצגעוואקסענע יודענע, שוין א בעטאגטע, אין דיא עלטערע יאהרען. דאס פנים אונטען־צו מגושם־שוין ברייט פון דיא פעטע אראבהענגענדיגע פאר באקען מיט געלע פלאמעס, צווישען וועלכע עס שלענגלען זיך רויטע דינע עדערליך. אויבען־צו איז עס צוגעשפיצט מיט א קליין שמאל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פערטיעפט צוויי גרויע קליינע פייכטע אייגעליך מיט א גלאנץ עפים וויא פון גלאז. דיא גאנצע געשטאלט פון איהר גוף איבערהויפט, אט אזוי וויא ער געהט פון אונטען ברייט און דערנאך שמעלער־שמעלער ביז ארויף, זעהט אוים נאר טאקי עפים וויא א היטעל צוקער. דער מלאך דארט האט זיך ביי איהר געבוירען־ווערען הפנים געפלייסט, וויא א בריה א משרת, איינגעפאקט איהר נשמה'לע און ארויסגעלאזט אויף דער וועלט אזא סחורה אין א שקארמיץ... אויף דער וועלט

האָט דיא דאָזיגע סחורה געהאַט אַ גאַנג און שטאַרק געגאָלטען אונטער דעם נאָמען „דיא מוהמע שיינצע“.

אין דער יוגענד איז שיינצע געוועזן דאָס, וואָס מען טאָר נישט זאָגען... מוידוויין האָט זיא זיך אויפגעהאַלטען אין איינע פון יענע הייזער, וואָס מען טאָר אויך נישט זאָגען — און ניש־קשה געלעבט. נאָר פּליצלינג, שוין אַ ביסעל אין דיא יאָהרען, נעמט זיא און האָט חתונה, שטעלט זיך פאַר אַ ווייב ביי לוי בחור..

שיינצע'ן איז דאָס מזל געגאַנגען. זיא עפענט אַ הייזעל און איז מיט דער צייט געוואָרען אַ בעל־הבית'טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. שיינצע האָט שטאַרק אָבגעהיט דאָס יודישקייט, איז געוואָרענט געווען אין דיא ווייבערשע מצוות, געגאַנגען שבת אין שוהל אריין מיט אַ גרויסען גראָבען „קרבן־מנחה“, און געוויינט ביי דיא תחינות, געגאָסען טייכען טרערען. אויפ'ן קאָפּ האָט זיא געטראָגען אַ זיידען טיכעל, נישט קיין היטעלע, חלילה, טאַקי גוט־גוט אראָבגערוקט, עס זאָל איהר קיין האָר נישט ארויסקוקען. אָט דאָס טיכעלע איז ביי איהר געווען גאָר קיין קאַטאָוועס, איהר גאַנצער שטאָלץ: דאָס טיכעלע האָט דאָך פערדעקט דיא חרפּה און געוויזען דער וועלט, אַז זיא איז אַ ווייבעל. צו איהר גליק איז איהר נישט מעהר אָבגעגאַנגען וויא קינדער. נאָר קינדער אָבער האָט זיא נישט געהאַט און דאָס האָט איהר פאַראומערט דאָס לעבען. „געה פרעג גאָט אַ קשיא“, איז דער שטייגער איהרער געווען זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך ביים קאָפּ, „שוין אַ צוגעדעקטער קאָפּ“, ברוך השם, שוין מיט אַ טיכעל, און פאָרט גאָר־נישט, אַלץ טאַקי וואָס פריהער, מסתמא איז אזוי רעכט!...

שיינצע און לוי זענען געווען אַ גלייך פּאָר פּאָלק, טאַקי אַ זווג מן השמים. ביידע האָבען געאַרבייט אין דער פּרנסה, ארויסווייזענדיג זיין בריה'שאַפט, איטליכער נאָך זיין גאַנג. און ווען שיינצע האָט ביי דער וועלט פערדיענט דעם נאָמען „מוהמע“, האָט לוי פון זיין זייט כשר פערדיענט דעם נאָמען „בחור“. וויא בלינד ער איז געווען אויף איין אייגעל, איז קיינער צווישען זיין חברה נישט געווען אזא מבין אויף „סחורה“ וויא ער, מען בעדאַרף נישט פערגעסען ווער דיא חברה־לייט, וואָס האַנדלען ביי יודען מיט „לעבדיגער סחורה“, ווער אַזוינס זיי זענען. אַלע דאָרכגעטריבענע, קלוגע ממזרים, יאָלדען מיט ביינער. עפּיס אַ שפּאַס, וואָס זיי טהוען איבער, קעהרען וועלטען, דרעהען און פערדעהען ביי יענע דיא קעפּ, בלענדען און פערפיהרען הונדערטער נפשות מיט אַלערליי המצאות. ס'איז דאָ צווישען זיי אַלע מיני פּאָקוסניקעס, קאָמעדיאַנטען, וואָס מאַכען דיא שפּיעל, פערשטעלען זיך, כדי יענע צו פערפיהרען, פאַר חתנים, פאַר מענשען מיט געשעפטען, פאַר אגענטען, פאַר גלאַט גוטע שיינע כשרע יודען, וכדומה נאָך אַנדערע אַזעלכע פּאָקוסען,

וויא עס פּאַסט צום ענין. היינט אַז אַזוינע לייט האָבען תרבית פאַר לוי'ן, האַלטען פון איהם וויא פון אַ רבי'ן און פרעגען איהם אַ מאָל אַ שאלה אין אַ האַרב שטיקעל אַרבייט, איז מסתמא לוי אַ בחור, טאַקי וואָס אַ בחור הייסט!

אָט אין דער דאָזיגער גאַנצער מעשה מיט איידלען איז שמעריל, דער מאַן כלומרשט, און לוי בחור, דאָס יורעל מיט דעם בלינדען אייגעל, געווען יד אחת. דער בעל אכסניא, אַ געוועזענער משרת, אַ פאַקטער, וואָס פערשטעהט איין עסק, האָט אויך ביי זיי געטאַנצט אין קאָהן. דיא דאָזיגע פּאַרשוינען האָבען דאָ געמאַכט דיא שפּיעל נאָר וויא אין אַ טהעאַטער. איטליכער האָט געשפּיעלט זיין ראָלע וויא אַ מייסטער.

דאָ ביי לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאַר איידלען אַ נייע וועלט מיט נייע צרות... דיא פריהערדיגע זענען נישט מעהר געווען וויא אַ הקדמה צו דער מעשה, וואָס הייבט זיך ערשט דאָ מיט איהר אָן... דיא מעשה אַליין איז זעהר אַ שרעקליכע, אָבער אַ גאַנץ געוויינליכע; אַ מעשה, וואָס טרעפט זיך כמעט יעדען טאָג מיט נאָך אַ סך אַנדערע יודישע טעכטער, אַזעלכע אומגליקליכע נפשות וויא איידיל. אַ מעשה, וואָס איז בעקאַנט און מען פערשפּאָרט אַ סך צו רעדען וועגען איהר... עס הייבט זיך אָן מיט גוטען, דערנאָך געהט עס מיט בייזען. עס האָט אין זיך אַלערליי טעמים, זויער און ביטער. פון איין זייט: דאָס פיהלען דעם חיוב אָבצוהיטען זיין ווערטה, זיין מענשליכען כבוד און אָרענטליכקייט. פון דער אַנדערער זייט: נויט, עלענד, הונגער, פּיין, צוואַנג, וועקסלען, בעלי־חובות, עזות־פּנימער, אַלע מיני שלעק און אָנשיקענישען... ס'איז אינווייניג אין זיך אַ קאָכעניש, אַ שטאָרם, אַ מלחמה, און דער מענש איז נישט מעהר וויא אַ זינדיגער מענש, פלייש און בלוט — און פאַלט!...

. . . .

איידיל נעביך איז טאַקי אויך געפאַלען, אָבער טיעף געזונקען איז זיא נישט אמת, ס'איז אויף איהר אויסגעגאָסען געוואָרען דער צאָרן, מען האָט איהר אָנגעטהאָן געבראָטענע לייד, געפּייניגט, צוגענומען ביי איהר דאָס געזונד; — אָבער דיא נשמה, דעם גייסט, אַ מתנה פון גאָט, דאָס צונעהמען ביי איהר, האָט מען נישט געקענט. אויך דיא אייגענע מעשה טאַקי, וואָס מיט דעם שטן און איוב'ן: ביי דיר, וועלט, אין דער האַנד איז יענעמס לייב, נאָר נישט זיין נפש.. און דאָס איז איינס פון דעם אייבערשטענס גרויסע נסים, זאָנסט וואָלטען דיא מענשען מיט זייערע חפצות שוין לאַנג נעמאַכט איינער פון אַנדערן ווילדע חיות.

אין איידל'ן האָט זיך נאָך געקלאַפּט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון גוטקייט און רחמנות. זיא האָט געפיהלט דאָס ביטערע האַרץ פון פיעל

אומגליקליכע נפשות נעביך, וואָס זענען מיט איהר דאָרט געווען און מיט וועלכע עס האָט זיך אויך אזעלכע טרויעריגע מעשיות פערלאָפען. זיא איז זיי בייגעשטאַנען אין דיא נויטען, געווען פאַר זיי א גוטע מליצה און בשעת א מאָל א כעס, א רוגזא, פלעגט זיא זיך ארויסשטעלען פאַר זיי אַקעגען לוי'ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דארויף, וואָס זיא פלעגט אָפט דורכדעם האָבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

לוי בחור — דעם שבת מוז מען איהם אָבגעבען — פלעגט זיך זעהר נעטריי בעשעפטיגען מיט דער ערציהונג פון זיינע „לערנמיידליך", וויא זיי האָבען ביי איהם געהייסען, געקנעלט מיט זיי וויא א גוטער מלמד און אָנגעווענדט אַלע מיטעל, ארויסצוטרייבען פון זיי דאָס קליינשטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס שעהמען זיך פאַר לייט, דאָס נארישע שמייליגע עקשנות, און לערנען זיי דרך־ארץ, צו זיין פאַרטיגע מענשען... „דרך־ארץ איז פריהער פאַר אַלע זאכען"! אזוי איז דער שטייגער זיינער געווען צו זאָגען, „א מיידעלע בעדאַרף זיין א שטילעטשקע, א גוטעטשקע, ליעב האָבען מענשען און אויפנעהמען איטליכען פריינדליך מיט א זיס־שמייכעלדיג פנים"... און אז עס האָט נישט געהאָלפען קיין רייד, פלעגט ער שוין נעברויכען דיא הענד, א שטעקען און א ריעמען אויך. נאָר עפּיס נישט אזוי, זענען געפלויגען פּעטש, קלעפּ, וויפיל ס'איז נאָר אריין. א מאָל איז מען אויך געזעסען ביי איהם פערשפּאַרט אין א קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען, און דאָרט האָט דיא גרעסטע עקשן'טע אפילו תשובה געטהאָן אויף איהרע זינד, ארויסגעשלאָגען זיך פונ'ם קאָפּ דיא נארישקייט, דיא קליינשעדטילדיגע מיאוסע געננ, וויא בושה, שמייליגקייט וכדומה אזעלכע ווילדע זאכען..

דער טייפעל, דער מלאך־חבלה, וואָס איז פול און פול מיט אויגען, מאַכט נישט אָן אזא מורא וויא לוי בחור מיט דעם בלינדען אייגעל. אין איהם שטעקט אפשר א צעהנדליג טייפעל. און דאָס בלינדע אייגעל זיינס, וואָס וואַרפט זיך איהם אין אַלע זייטען, איז עפּיס נאָר טאַקי וויא א מת, וואָס האָט נישט קיין רוה אין קבר און בלאָנקעט זיך ארום נאָכ'ן טויט אויף דעם עולם התועה. זעהר פיעל מיני נפשות אזוינע זענען דאָ אויף גאָט'ס וועלטעל, וואָס האָבען דאַכט זיך א מענשליך געשטאַלט, עסען און טרינקען וויא מענשען, און באמת זענען זיי גאָר רוחות, טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט לצים, טייפעל שבטייפעל, דעזערטירען, וואָס האָבען זיך דאָרט אין גיהנום אָבגעריסען פון דער קייט, אריבער דיא גרעניץ בגנבה און געקומען אהער, צו פערפיהרען דעם עולם מיט האָקוס־פּאָקוס, אָנצוטהון דער וועלט גרויסע צרות, און עס איז נישט פון זיי פּטור צו ווערען, נישט דאָרף א שפּרוך, נישט דאָרף אויס־רויכערן מיט ווייררויך און אויך נישט דאָרף ט י נ ט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאַנצער קאָמפּאַניע ציטערן דערפאַר. דיא גיהנום־פּאָליציי מיט איהרע

רוחות יאָגען נישט נאָך אזעלכע מיאוסע דעזערטירען, אויסוואַרפען, צו כאַפּען זיי און צו שליידערן צו אַלדע שווארצע יאהר צוריק אין דער ערד אריין; אדרבה, עס טהוט זיי הנאה, וואָס זיי זיינען פּטור אזעלכע פערשטונקענע רוחות, מחילה!....

היינט ווער שמועסט דיא מוהמע שיינצע, זיא האָט געוועלטיגט גאָר א שרעק. געוואָלט אז חוץ איהר זאָל קיינער אין שטוב ניט טאָרען אויפהויבען דעם קאָפּ, האָבען עפּעס א ווילען. זיא פלעגט זיך אַלץ קלאָגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען:

—— אָט אזוי האָט מען עס היינט פון זיי, פון מיינע יפהפיות דאָ, מיין איך! מען וואשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידעט זיי. און אז עס כאַפּט דיא זעט, ווערט עס פּריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט. אוי צייטען, היינטיגע צייטען!...

איז איינע געווען זעהר שיין, פלעגט עס זיא אין הארצען שטארק פער־דריסען. פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פערהערען און דערצעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען:

— אָט אזוי, טאָכטער, בין איך שיין געווען, נאָך אפשר צעהן מאָל מעהר, מען האָט זיך פּשוט אויף מיר געהאנגען. נעם זיך גאָר נישט איבער, דו נארעלע! אודאי הייסט עס אצינד איך בין אַלט, נאָר וויא דו קוקסט מיך אָן אָט־אָ — דערביי האָט זיא געמאַכט א פריקרע־זיס שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך וויא גרויס זיא איז, דאָס קעפּעלע פערוואָרפען אהינטער, דאָס בייכעל אויסגעפּוצט פאָרענט־צו, נעמענדיג זיך מיטביידע הענד ביי דיא זייטען — אָט וויא דו קוקסט מיך אָן־אָ, איז נאָך שיינצע גאָר ניש־קשה'דיג... מאַך נאָר נישט קיין חן, דו!

האָט זיך איינע אמאָל איינגעשפּאַרט אין עפּיס א זאַך, נישט געטהאָן באַלד וואָס זיא הייסט, האָט זיך דיא מוהמע שיינצע צעשריגען און דינע רויטע עדערליך זענען איהר ארויסגעטרעטען אויף דיא פּעטע מיט שמאַלץ אָבגעגאָסענע באַקען:

— אויך מיר א מענש!... זיא מיינט, זיא איז אויך עפּיס, זיא האָט אויך א ווילען!... דו ביזט נישט מעהר, חצופה איינע, וויא א גולם, א שטיק פלייש, א נבלה!...

א דם־שונא איז דיא מוהמע שיינצע געווען איידלען, אי פאַר איהר שיינקייט, אי פאַר איהר גוטקייט, וואָס זיא שטעהט אזוי פאַר דיא חבר'טעס איהרע, און דאָרכדעם זיי ארויסגעבראַכט אויס דער העזה.... אונטער דיא אויגען פלעגט זיא זיך אַלץ בעקלאָגען אויף איידלין:

— אָט האָסטו דיר דעם דאַנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבען איהר געטהאָן! דער מאַן מיינער איז איהר בייגעשטאַנען אין דעם אומגליק, בשעת

זיא איז געבליבען אַ וויסטע עגונה, עלענד וויא אַ שטיין. נישט גענוג, וואָס ער האָט זיא נישט געמאַהנט זיין אייגען געלד, וואָס קומט פון איהר, האָט ער נאָך אַנדערע אויסגעצאָהלט חובות פאַר איהר. מיר האָבען זיא אַריינגענומען אין הויז צו זיך, זיא עסט אונזער זאַלץ און ברויט, טראָגט אונזערע קליידער און טהוט זיך אָן וואוילטאָג פון אונזער גוטס. ווען נישט מיר, וואָלט זיא דאָך, דיא עגונה, גע׳פגר׳ט פאַר הונגער, און היינט... היינט...

דיא מוהמע שיינצע איז, נאָך איהר שטייגער דענקען, אפשר טאַקי פאַר זיך נישט אומגערעכט געווען. באמת, האָט דאָך אייד׳ל מיט איהרע גוטע רייד, מיט איהר גאַנצער בענעהמונג איינגעגעבען איהרע חבר׳טעם שכל, זיי געלערנט נישט צו פערליערען אין גאַנצען דאָס מענשליכקייט, האָבען אַליין פאַר זיך אויך אַ שטיקעל ווילען; פונקט פערקעהרט פון דער מוהמע שיינצע׳ס תורה. „מען איז טאַקי“, פלעגט זיא זאָגען, „ביים טייפעל אין דיא הענד; ער האַלט פעסט מיט ביידע לאַפּעס, שלעכט, מען איז געפאַנגען. נאָר דער גוף וויא דער גוף, גאָט׳ס נשמה אבער מוז מען אָבהיטען, זיא האַלטען ריין וויא ווייט מעגליך. גרויסע צדיקות׳ן, שטעהט געשריבען אין ספרים, זענען אמאָל אויך געווען געפאַנגען און דער גוטער גאָט האָט זיי מוחל געווען דיא זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערע“...

דיא חבר׳טעם האָט דאָס האַרץ געצויגען צו איהר. זיא איז ביי זיי געווען דער קאָפּ. מ אַ ל וו י נ ק ע, אַ יאָדערדיג מיידעל, אַ קלוגס, אַ לעבעדיגס, אַ פרייליכס, מיט אַ ברייט פנים און אַ פעררייסען נעזיל, האָט אייד׳לען געקריינט מיט דעם נאָמען „אָפּיציערקע“, און אַזוי האָט זיא געהייסען ביי איטליכען. דיא „טערקינע“ אפילו, וואָס פריהער איז זיא געווען דיא עלטסטע, האָט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאָכט געוואָרען צו אייד׳לין, זיא האָט אין איהר געקלעבט נאָך פיעל מעהר פון אַלע אַנדערע. — דיא דאָזיגע טערקינע, ג י ט ל מיט׳ן נאָמען, האָט געשטאַמט פון אַ קליין שטעדטיל ערגיץ, דלפוניווקא, וואָס דיא איינוואָהנער דאָרט זענען עהרליכע יודען, ביטערע קבצנים. עפּיס איינער, דער גוטער יאָהר ווייסט איהם ווער ער איז, איז אַ מאָל געקומען אַהין אין שטעדטיל און געלאָזט מעלדען: הנה זייט וויסען, ווער פון דיא יונגע מיידלאך וויל מאַכען אַ גוט לעבען, פערדיענען גאָלד פון האַנד־ארבייט, זאָל פאָהרען מיט איהם אַהיים אַהין קיין סטאַמבול... דער גאַנצער עולם יודען פון׳ם שטעדטיל האָט זיך באַלד טאַקי אַ לאָז געטהאָן צו איהם, איטליכער וויינט, בעט: גוואַלט, האָט רחמנות און נעמט מיין טאָכטער! ער האָט זיך דערבאַרעמט און אויסגעקליבען דריי מיידליך, דיא שענסטע אין שטעדטיל, און גיטל איז אַריין אין דעם צעטעל פון דיא דאָזיגע „גליקליכע“. דער שפּיץ פון דער זאַך איז געווען, אַז נאָך פיעל פאָהרעניש איז גיטל מגולגל געוואָרען צו לוי בחור אין הויז און איז דאָרט למזל געוואָרען אַ ט ע ר ק י נ ע, נישט אָנצוקוקען דיא טערקישע שטאָדט סטאַמבול אפילו אין דיא אויגען.

אייד׳לין האָט אין דער מיאוסער לאַגע איהרער צוגעגעבען קראַפט אויסצוהאַלטען איהרע צרות נאָר דער גלויבען, דיא האָפנונג אויסגעלייזט צו ווערען פון׳ם טייפעל׳ס האַנד. זיא האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט — און לסוף...

דער סוף איהרער איז געווען וויא דער סוף פון אַלע אומגליקליכע איהרסגלייכען — אַ קרענק, אַ פּלאָג, וואָס האָט זיך איהר דערנאָך אַריינגעכאַפּט אין דיא ביינער. אַ היבשע צייט איז זיא אוועקגעלעגען אין שפּיטאָל, אין איין אָבגעזונדערט אָרט דאָרט, אָבגעריסען פון דער וועלט, פערוואָרפען, פערגעסען, וויא אַ פערדאַרטע בלום, אַ צעבראָכען כלי, אַ שאַרבען, וואָס ניצט נישט מעהר קיינעם, וואָס מען מיידט אויס און שייעט זיך עס אָנצוקוקען...

דיא מוהמע שיינצע איז דיא גאַנצע צייט אפילו איין מאָל נישט געקומען צו איהר געוואָהר ווערען, אויך פערבאָטען און שטאַרק אָבגעהיט, אַז דיא חבר׳טעם איהרע זאָלען צו איהר אַהין אפילו דיא נאָז נישט ווייזען. זעלטען פלעגט זיי נאָך פיעל מיה געראַטען, איבערשיקען איהר אַ ביסעל איינגעמאַכטס צום קוויקען זיך דורך מאַלווינקע׳ן, וואָס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה און אַריינכאַפּען זיך צו אייד׳לין מיט דער איבערגעפּעקעלטער טרפה סחורה.

אייד׳ל איז געלעגען אין שפּיטאָל ביז זיא איז אַרויס שלאַף, צעבראָכען, געל וויא וואַקס, אויסגעדאַרט, אויסגעטרוקענט; דיא האָר אויסגעקראָכען, אין איין אַלט אָבגעבלאַקעוועט קליידעל... און נישט צו האָבען קיין אָרט, וואו דעם קאָפּ אַנידערצולייגען, איז זיא כמעט נאַקעט, הונגעריג־פערשמאַכט צוגעקומען אַבענד־צייט צו לוי בחור׳ס הויז. דיא מוהמע שיינצע אַבער האָט זיא נישט געלאָזט אויף דער שוועל, פערשפּאַרט פאַר איהר דיא טהיר און זיא איז נעבעך געבליבען געפּלעווט, נישט צו וויסען וואו זיך אַהינצוטהון, וואו דיא נאַכט איבערצולעבען.

אויף דעם אַנדערן טאָג אין דער פריה האָט מען זיא געפונען ביי לוי בחור׳ס אין גאָרטען — הענגענדיג אויף אַ בוים. . . . .

. . . .

ווען מען איז אָנגעגאַנגען אַזאַ נפש, מישטיינס־געזאָגט, וויא איין אייד׳ל, אַז זיא האָט זיך געהאַנגען. איז דען אַזעלכע גאָר ווערטה פון איהר צו רעדען, זיא אויף דעם מויל צו ברענגען? עס פערשטעהט זיך אַז ניין, אַ שיינע ריינע כפרה!... אָנגעגאַנגען איז זיא נאָר איהרע חבר׳טעם. אַזעלכע נפשות מישטיינס־געזאָגט, אַזאַ סחורה וויא זיא אַליין. דער טאָג פון אייד׳ל׳ס טויט איז ביי זיי אַלע געווען אַ טרויער. איהר לעבען פון׳ם אָנהייב אָן און איהר וויסטער סוף האָט זיי געריהרט גוט ביי דער לעבער, שטאַרק אָנצוהערענעש נעגעבען וויא ווייט אומגליקליך דערנידריגט זיי זענען — און זיי האָבען זיך שטאַרק פערטראַכט.

נישט צו מאַכען קיין גרויסע צערעמאָניעס, האָט מען אייד׳לין, אַזוי וויא זיא איז, אַריינגעוואָרפען אין אַ מיסט־וועגעלע, [illegible]

זיא בעגראָבען וויא א הונד אונטער דעם פֿלויט דאָרטען.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאַנען דיא טערקינע און מאַלווינקא, אראָב־געלאָזט דיא קעפּ און דערביי ביטער געיאָמערט, געקלאָגט.

— ע — ע! צו וואָס זיך נעהמען אַזוי צום הארצען? — טהוט מאַלווינקא אַ זאָג, אויסווישענדיג זיך דיא אויגען און אַ מאַך־געבענדיג מיט דער האַנד.

— דו זעסט, מאַלווינקא, אָט דאָס, דאָס? — מאַכט דיא טערקינע, אויסשטעלענדיג א פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון הייסע בלוטיגע טרערען, און ווייזט איהר מיט אַ פינגער אויפ׳ן פֿלויט אין אַ ווינקעלע.

— שפּינען־געוועב זעה איך מיט הוילע הייטליך פון פליעגען!

— אָט, דאָס שוועסטער, ביזט דו,בין איך, זיינען די אונזעריגע אַלע; אָט אַזוי איז אונזער סוף! דיא שפּינען אונזערע נאָגען אונז געפאַנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען אויס,, געהען זיך דערנאָך ווייטער זייער וועג, און מיר הענגען, פוילען!... אוי, אַ צעזעצעניש! — לאָזט אויס דיא טערקינע אויף אַ וויינענדיג קול, אַנכאַפּענדיג זיך ביים הארצען — יענע וואָס פּייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זיינען עס דיא פיינע לייט, און דיא געפּייניגטע, פער־פיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס?... יענע האָבען דאָ אויפ׳ן בית־עולם, זעה נאָר זעה, דעם אויבען־אָן, מצבות מיט לאַנגע שבחים, און איידיל, דיא גוטע, דיא טהייערע, וואָס מען האָט פערוויסט איהר וועלט, פערגיפט איהר לעבען, זיא איז דאָ בעגראָבען וויא אַ הונד אונטער׳ן פֿלויט! טאַטע־מאַמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט וואו זיי זענען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען דיא האָפנונג, זיך אַ מאָל אויסצו־וויינען אויף זייער טאָכטער׳ס קבר. אוי, מיין אומגליקליכע איידיל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראַכט!... אוי, וואו ביזט דו אל מלא רחמים, גוטער דערבאַרעמדיגער גאָט!..

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אז ס׳איז גאָר נישט צו מאַכען? שאַ, שאַ, גענוג! — נעמט מאַלווינקא איין מיט רייד דיא טערקינע, בעט אז זיא זאָל נישט וויינען, און צעוויינט זיך אַליין.

— איך בין אויך געוועזן אַ קינד, אַ געליעבט ציטערדיג קינד — צעגיעסט זיך דיא טערקינע אין אַנייעם קוואַל טרערען — דיא מאַמע האָט געהאַט מיט מיר גענוג מיה, נעכטווייז איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען, ביז זיא האָט דערלעבט צו זעהען איהר קינד אויסגעוואַקסען וויא אַ בליהענדיגע רויז; פּליצלינג קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן הארץ, אָהן רחמנות, און האָבען דיא רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרעטען... לאָמיך־זשע כאָטש אַצינד מיך אויסוויינען, לאָז אין דעם דאָזיגען פרישען קבר אַהין פאַלען צו איהר מיינע בלוטיגע טרערען, זיא זאָל וויסען, אז עס בעקלאָגט אין בעוויינט זיא איהר געטרייע אומגליקליכע שוועסטער.. . . .

. . . .

ישראליק.

..... לצים לאכען, נישטגוטע שפעטען. עס איז א נעשפעטעריי, א גערייידעריי נאר פערריקט צו ווערען. דער קאפ איז דול.... דיא פיס, אוי, פיהלען נישט קיין אנהאלטעניש אונטער זיך — און איך הייננ, דאכט זיך, גאר אין דער לופטען!.... דער רוח, דער אשמדאי טהוט עס מיך א נעהם און הויבט זיך מיט מיר אויף גאנץ הויך. ער האט מיך געטראגען וויא א רוח א מלמד און זעהר גיך מיט מיר געפלויגען.

נאך אונז זיינען נאכגעפלויגען גאנצע מחנות רוחות. א טהייל זיינען געפאהרען רייטענדיג אויף עפעס מיני פלעדערמייז, וואס הייסען וואמפירען, א טהייל אויף דראקאנען, אזעלכע מיני בייזע שלאנגען מיט פליגעל, אנדערע אויף סאוועס און נאך אנדערע אויף יאשטשירקעס. צווישען האבען זיך גערדעהט אויך מכשפים, טאשענשפיעלער, פאקוסניקעס, שפרעכער פון אלערליי נאציעס, איינאיינעם מיט רוסאלקעס. אלטע מכשפה'טעס, קארטענווארפערענס, ציגאנערקעס פון איטליכער נאמנה האבען זיך אויפגעהויבען גאנץ הויך, רייטענדיג אויף מעטלעס, עפעס אויף מיני דראבעס, קאכלעפעל, אויף קאטשערעס און לאפעטעס. ס'איז געווען א פחד אנצוקוקען דאס שרעקליך פעקיל, וואס האט א גאנץ וועג זיך גערדעהט, פונקט וויא שטויב דרעהט זיך פונ'ם ווינד אין א רעדיל; וואס האט געטאנצט, געשטיפט, געפייפט, געברומט, נעפישטשעט, געשווישטשעט, נישט גערוהט קיין רגע.

דער אשמדאי האט מיך געהאלטען אין זיין האנד, וויא א פייגעלע, זיך געהיט מיר חלילה קיין קוועטש נישט צו טהון, צייטענווייס זיך מיט מיר אונטערגעשפיעלט און געמאכט קוצעניו־מוצעניו.

— ישראליק! — האט ער איינמאל צו מיר זיך אנגערופען, בשעת מיר זיינען געפלויגען העט־העט הויך — קוק, זיי מוחל, אראב אונטען וועסט דוא עפעס זעהען און הערען.

— איך זעה — ענטפער איך, אראבקוקענדיג אונטען — איך זעה עפעס זעהר א שרעקליכען טומאן. קוים־קוים וואס איך זעה ארומקריכענדיג דארט עפעס מיני בישעפעניש, ווילדע ברואים. זיי ווארפען זיך, צאפלען זיך עפיס משונה, קריכען איינער אויף דעם אנדערען, עפענען דאס מויל, אזוי וויא זיי שרייען דאכט זיך, מיט קולות. נישט אנדערש דאס איז דער גיהנם, מען מאטערט זיך דארט און מען לײדט שווערע, ביטערע יסורים. איך זעה אבער נישט און הער נישט ריכטיג וויא געהעריג

— באלד, באלד, ישראליק, וועסט דוא זעהען און הערען ריכטיג אלסדינג — זאגט דער אשמדאי און טהוט מיר אן שארפע ברילען וויא שפאקטיוועס — אנו, וואס זעהסט דוא אצינד?

— ערד, ערד! טהו איך א געשריי, נישט מיט יענעם פרעהליכען קול, וואס קאלומבוס האט א מאל א געשריי געגעבען בשעת ער האט נאך א לאנגער רייזע אויף דעם ים פלוצלים דערזעהן דיא ערד פון אמעריקא; נאר מיט אזא קול, וואס איינער לאזט ארויס ווען ער דערשרעקט זיך פאר עפעס א ווילדע זאך. איך האב דערקענט אונזער ערד מיט איהרע דערפער, מיט איהרע שטעדט און מיט אלע איהרע מיני פארשוינדליך. איך האב געזעהען וואס דארט געהט־פיר און בין פערציטערט געווארען.

— ציטער נישט אזוי, ישראליק! — בעט דער אשמדאי מיך מיט א שמייבעלע — נישקשה איך האלט דיך גוט אין דיא הענד. קוק בעסער און גיב מיר איבער ריכטיג וואס עס טהוט זיך דארט אזוינס.

איך זעה אויף פעלדער וויט ארום און ארום ליגען אויסגעשטרעקט טויטע קערפער פון מענשען אינאיינעם מיט נבלות, געפיינגערטע פערד. ביי א טהייל זיינען אבגעריסען דיא הענד. ביי א טהייל דיא פיס. וויעדער ביי אנדערע קריכען ארויס דיא געדערעם. צווישען זיי קרימען זיך, צאפלען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, עפעס מענשליכע געשטאלטען, מישטעהנס־געזאגט. פון וואונדען רינט זיי בלוט, דיא מיילער אפען, דיא אייגען פערזאטען און דיא ליפען פערברענט פערשמאכט פון דארשט. העט דארט טראגען הינט גאנצע קעפ, ראבען און אנדערע מיני רויב־פייגעל בעפאלען דיא טויטע, פיקען פיקען זיי דיא אויגען און רייסען זיי אויס שטיקער פלייש.... אוי, בלוט! עס געסט זיך, רינט בלוט גאנצע טייכען, פון וועלכע עס זעצט ארויס א הייסע פארע, וואס געהט ארויף ביז צו דיא וואלקענס.

— נישקשה נארעלע! — פאלט ארייין דער אשמדאי מיר אין דער מיט רייד מיט זיינס א ווארט — פון דיא וואלקענס, נארעלע, וועט עס פערשטעהסט דוא מיך, ארונטערפאלען אין גרויסע טראפענס, אנצוטרינקען זאט דיא פעלדער מיט זייערע תבואות, און דיא שיינע וויינגערטנער, וואס זייער וויין וועט דורכדעם געראטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער... נישקשה, תכשיט מיינער. קוק וויטער! הא, וואס?

— הינט, זעה איך, לעקען בלוט — און מענשען... אוי, מענשען, מענשען עפעס אזוינע בעפאלען וויא דיא הינט דארט זייערע טויטע ברידער, בעזוכען זיי,

בע'גנב'נען און בערייסען זיי, אהן א פיצעל געפיהל פון מענשליכקייט, פון רחמנות. איינער דארט, זעה איך, א פערוואונדעטער, קוים וואס ער זיפעט, עפענט דאס מויל, שטרעקט אויס דיא האנד, לעכצענדיג נעביך נאך וואסער, און יענע פארשוינען שלעפען איהם, בעטאפען איהם און נעהמען צו אלסדינג, וואס געפינט זיך ביי איהם, און אויף איהם מיט א קאלטע לעבער.... ניין, איך קען נישט קוקען שרעקליך, שרעקליך!

— עט! — מאכט דער אשמדאי מיט א קנייטשעלע, שפעטענדיג אויס מיר — גאנץ געוועהנטליכע זאכען... מלחמות! וויא דען אנדערש? א שעהנע משא־ומתן וואלט, חלעבען, געווען פאר מיר, ווען מענשען חס ושלום וואלטען זינט דיא וועלט שטעהט ביז אצינד איינער דעם אנדערען נישט געמאכט דעם טויט. דאס איינציגע שטיקעל נחת, דאס איינציגע שטיקעל נוטצען, וואס איך, טייפעל, האב פון אייך, שעהנע, פיינע מענשעליך. שעהן איז נור דאס א: זיי פערדארבען, פערטיליגען, טהוען אן גרויס שאד, און אויף מיר גיסט מען אויס דאס גאנצע באד. זיי שעכטען און מיך מאכט מען צום שלעכטען. צבועקעס! אין דעם חומש'ל, אין דעם תנ"כ'ל, נישקשה, איז איהם גאנץ רעכט דיא מלחמות און דיא הריגות דארט. יענער, וואס איך טאר זיין נאמען נישט דערמאנען, הייסט ביי זיי דארט איש מלחמה, א פעלדמארשאל אין א רויטען מונדיר מיט שפארען. דארט איז רעכט, נישקשה, און דא איז איהם שרעקליך, שרעקליך!... מאך נישט קיין חן, ישראליק. קוק!

— איך קען נישט, אסור! — שווער איך ביי מיין יודישקייט — עס ליגט מיר נישט בטבע אזוינע זאכען. פע, וויא איך בין א יוד!.... טראג מיך, רוח'ל, טראג מיך וויטער וויטער!

דער רוח טהוט א פליה וויטער, בלייבט באלד שטעהען שוועבעסדיג אויף איין ארט און הייסט מיר אראבקוקען אונטען.

פאר מיינע אויגען וואקסט אויס עפעס א שטאדט. איך זעה מחנות מענשען לויפען משוגענערווייז, פאלען אן וויא דיא היישרעקען אויף הייזער, ברעכען פענסטער מיט שטיינער, זעטצען אויס טהירען, האקען, בראקען, רייסען, צופען שלאגען מיט אכזריות, ערגער נאך פון ווילדע חיות, יונג און אלט גאר אהן רחמנות. און דאס אלסדינג, אוי־וועה, פאר גאט און פאר לייט, אין דער מיט שטאדט!...

— געוואלד! — שריי איך מיט א פערקלעמטע הארץ — וואו זייגען מיר.... וואו זיינען מיר עס אצינד?

— אָט האָט איהר אייך דעם חכם ! — לאכט דער אשמדאי איבערווינקענ־דיג זיך מיט דעם גאנצען פּעקיל לצים — דיא בעסטע יונגע יאָהרען פאַרעט מען זיך ביי זיי דאָרט אוועק מיט געאָגראַפיע, וויא עס הייסט ביי זיי, מישטעהנס געזאָגט, מען פאָהרט איבער דער לאנד־קארטע מיט פינף פינגער טאקי, אָנטיי־טענדיג איטליכעס ווינקעלע, איטליכעס טייכעלע. דיא גאנצע ערד, דאכט זיך, איז אין זייערע הענד. א קאטאָוועס עפּעס אזוינע קעפּ, אזוינע אָנגעשטאָפּטע לומדים ! און אז עס קומט אויס א מאָל עפּעס וואָס אין דעם לעבען איז מען בהמות, גרויסע עמי־הארצים, ווייסט מען נישט פון דאנען ביז אהין, זעהט מען נישט ווייטער פון דער נאָז.... בהמה ! איבער רומעניען פליהען מיר אצינד. קוק, שוטה איינער, קוק !

— אי־אי ! — שריי איך קולות וויא א קינד איבער דער גאס ביים בעהעל־פער אויף דיא פּלייצעס, נישט וועלענדיג אָנקוקען דעם פינסטערען חדר, ויק ארויף דיא ברילען אויף דעם שטערען און פערמאך דיא אויגען.

— שאָ, שאָ, טהייערע נשמה ! — נעהמט מיך איין דער אשמדאי, צמאָקענ־דיג צו מיר מיט דיא ליפּען, א גלעט געבענדיג מיך אין בעקעלע און לייגט מיר צו באלד טאקי צום אייער עפּעס א רעהריל — אויב דיר נשמה׳ניו איז שווערליך מיט א מאָל צו קוקען, טאָ האָרך־זשע דערווייל א ביסיל. נו, וואָס ?

— איך הער א געשריי, א געבעט פון אומגליקליכע נעביך, איך הער א קרעכ־צען, א גוסען, א חאָרחלען.... אוי ! — בעט איך רחמים — ווייעדער דאָס אייגענע. געוואלד, לאָז זיין אוים מלחמות, האָב רחמנות, גענוג מלחמות !

— שטילער, נארעלע, שאָ ! דאָס איז נישט קיין מלחמות. דאָס איז גלאט אזוי זיך א מין שפּיעל, א ניימאָדנע שפּיעל. מענשעליך נעביך צופיהרען זיך אביסיל דיא הענד. א מין פּאָלעוואני, נארעלע, איז דאָס. מען שלאָגט און מען לאכט.

— וועד וועמען ?

— האָסט דען נישט דערקענט אין דיא הענד ווער ? ! האָסט דען נישט דערקענט אין דעם קול וועמען ? הקול קול....

— יעקב, אי־אי ! — שריי איך, אָנחאפּענדיג זיך ביים קאָפּ — געוואלד, פאר וואָס, פאר וואָס ?

— חי־חי־חא ! — צולאכט זיך דער אשמדאי, טרעסענדיג מיט דעם ציגען בערדיל — ער פרעגט פאר וואָס ? ! וואָס מאכט עס אוים ? יאָ פאר וואָס, נישט פאר וואָס, אבי מען שלאָגט ! דערויף איז דאָך עס א שפּיעל, א מין שפּיעל,

הי־הא־הא ! א זון מיט א רעגען, א געוויין מיט א געלעכטער אינאיינעם, אָט נייג דיין אויער, ישראליק, און הער !

— ניין, ניין ! — מאך איך, פערוואָרפענדיג מיט דעם קאָפּ, און שטופּ דאָס רעהריל אָב פון׳ם אויער — איך קען נישט, אָסור חזיר, איך קען ניט, קען נישט הערען !

—טרוס ! — טהוט דער אשמדאי אויף מיר א היק מיט שפּאָט — ער קען נישט ! קען נישט קוקען, קען נישט הערען ! און לייענען דיא אָנגעמאכטע גע־שיכטעס אייערע, וויא הייסט עס ביי אייך עפּעס היסטאָריעס־ מיסטאָריעס, קענסט דוא ? אויף אָנצושרייבען א צעטעל פון פיין רדיפות, צרות, געברענטע־געבראָטענע לייד, און אלע מיני פורעניות; א צעטיל פון פער־טריבענע, פערוואָגעלטע, געשלאָגענע, געפּאטשטע, געמאטערטע, אומגעקומענע —דארויף נישקשה זייגען זיי בריות. חלילה, אזוינס צו פערגעסען. אדרבה, לאָז עס בלייבען, ליגען אין טעם קינד־קינדס־קינדער. עס איז מסוגל דעם פּאָלק צו דער נשמה, שעהן, פיין גאָר א מחיה.... קראצט מען ערגיץ אוים, העט אין דיא פריהערדיגע דורות, נאָך איין אויסגעפּאטשטען האפּט מען איהם אויף וויא וויא אן אבן טוב, נאָך א געשמיסענעם — פוטץ אהער אויסגעשטעלט אין צעטיל.... נא, קוק, לאָז דיא וועלט קוקען, וויסען אונזערע גבורות !... סאיז א כבוד א שעהנ־קייט, מען שעפּט דערפון נחת, מען פיהלט זיך עפּעס פרישער, לעבעדיגער, מיש־טעהנס־געזאָגט, מיט א מענשליך פּנים—און לאָז אָבער אויסקומען איינעם צו לייערן, אליין טאקי, עפּעס א מינדסט־קליינינקייט, אָדער צוצוזעהען עס מיט די אויגען, צוהערן עס מיט דיא אויערן, הא־הא ! צאפּעלט ער מיט די הענד, מיט פיס ער קען נישט ! א קאטאָוועס עפּעס ישראליק, אזא גיבור, אזא אָנגעלערענטער, אזא יחסן, גאָר א שרעק !—לאָזט ער אוים מיט א בייז געלעכטעריל, א קוועטש געבענדיג מיך דערביי אזוי, אז נישט ווילענדיג טהו איך א קוויטש.

אודאי איז מיר נישט ליעב געווען דער גאנצער עסק: נישט דער קוועטש נישט דיא שטעכווערטליך, אָנצוהערעניש אקעגען יענע, וויא ער זאָגט, יענע געשיכטעס. פע, גאָר ניט קיין גוטער משא ומתן ! נאָר וואָס קען מען אָבער טאָהן אז מען איז ביי יענעם אין דיא הענד, אז מען הייגגט אין דער לופטען, אָבהייגגענ־דיג אינגאנצען פון יענעמס ווילען, מישטעהענס געזאָגט. אָט וויל ער טהוט ער א מאך מיט דער האנד, ווארפט דיך ארוים — און עס ווערט פון דיר א תל ! וויא אין כעס מען זאָל נישט זיין מוז מען שווייגען, אראָבשלינגען אלסדינג, וויא עס זאָל נישט פארדריסען מוז מען זיך נישט וויסענדיג מאכען, יאָ, נאָך

מאכען א פרעהליכע מינע צו דער בייזער שפיל, כלומרשט: עט, גאר ניט. נאר אלס דינג איז גערעדט געווארען קעגען יענע — ביי זיי העלפט חכמניות, פערשטעלען זיך, טראכט אלס דאס בייז אבי א גוט פרום פנים'ל אבי א צינגעלע וויא צוקער. דער רוח אבער לאזט זיך נישט נארען, ער פערשטעהט זעהר גוט דיינע געדאנקען. אז מען זאגט: „קלוג וויא דער רוח" איז אפנים טאקי אמת.

— עפעס ביסטו מיר, ישראליק, גאר צודרעהט. הא, עפעס וויא שטארק נישט צופריעדען. אפשר איז דיר ענג דאס ארט דא ביי מיר אין האנד, מעגסט דו דיר ארויס, אה! —זאגט דער אשמדאי, שארף אנקוקענדיג מיך, און נישט צו מאכען מיט מיר גרויסע צערעבאניעס נעהמט ער און זעצט מיך ארויף באלד טאקי צו זיך אויף דעם שפיץ פונ'ם מינדעסטען פינגער.

איך שטעה אויף משקולת, ניט אהין, נישט אהער. פון א מינדסטען בלאז חלילה, קען איך פערשליידערט ווערען העט־העט, בלייבען א קדוש, מען זאל אפילו נישט וויסען וואו איז אהינגעקומען מיין געביין. עס גרוילט מיר פאר פחד דאס לייב.—אוי, זעהרא מיאוסע לאגע;....

— ישראליק, ביי דיר איז דיא ברירה — מאכט דער אשמדאי עפעס וויא אנגעברוגוז'ט — געה דיר געה, זיי מוחל, אויב דיר געפעהלט נישט דא ביי מיר!

— וואס הייסט עס געפעהלט נישט?! — מאך איך מיך תם, שטאמעל צו־דולט, מיט א חניפה־שמייכעלע, אנחאפענדיג זיך אין דעם רוח מיטביידע הענד —אדרבה, פאני אשמדאי, ס'איז גאר א מחיה. זעהר גוט, אהן עין־הרע! איך פאהר מיר אומזיסט, אהן א בילעט, וויא א פריץ. דיינע לצים מאכען זיך אפילו א מאהל ביסעל נאריש מיט מיר, נאר נישקשה, בין שוין געוועהנט מיט זיי. עט, גאר נישט!......

און איינרייד'ענדיג דעם אשמדאי אזוי, קריך איך מיר דערווייל בגנבה אדיך וויא א פלוי צו איהם אין דעם בוזעם און בעזעטץ מיך דארט, וואו מען טאר ניט......

— אוי, ביסט דוא א קלוגעטשקער, ישראליק! — מאכט מיט א בייז גע־לעכטעריל דער אשמדאי, אויסשטרעקענדיג דאביי דיא הענד און וויל מיך דער־טאפען.

ש'לעכט!.... נאר פלוצלים פאלט אן עפעס א בייזע מהומה די לצים ציטערן פלאטערן, דיא נישט גוטע בלייבען צומישט, געפלעווט. עס ווערט א קאכעניש, א פליהעניש וויא דיא פערסאמטע—און מען פערגעסט דערווייל אין מיר.

ערגעץ גאנץ ווייט, אין דיא אויבערשטע וועלטען, צו מזרח־זייט, שפאלט זיך דעם הימעל, און עס קוקען ארויס פייערוויטע קעפליך פון שיינע ליכטיגע

כרובים, שרפים ואפנים, דיא גאנצע הימלישע חיל שטעהען מיט גרויס דרך־ארץ אויבען דארט, רופען איינער צום אנדערן און זאגען: קדוש, קדוש, קדוש — הייליג, הייליג איז צבאות גאט דער הערשארען! און באלד לאזט זיך הערען פון כארען פון מלאכים א „הללויה", וואס צוגעהט זיך אויף א געטליכער סטרונע איבער דער גאנצער וועלט אין א זיסער, פיין־שטילער מעלאדיע, ריהרענדיג איטליכע נשמה, וועקענדיג אלע בעשעפענישען. אלע לויבען, דאנקען דעם אוי־בערשטען, פול איז דיא וועלט מיט זיין כבוד.

מיט דעם אשמדאי הויבט עס אן צו ווארפען וויא א קדחת. עס דרעהט איהם צונויף פריהער וויא א קנויל, דערנאך טהוט ער זיך א ראפטאם מיט א גריל־צענדיג פייף א ציה־אויס, אונטערשפרינגענדיג מיילענווייט אין דער לופט, טהוט זיך פלוצלים א שטעל פארריסען דעם קאפ ארויף, עפענט א מויל, זידט קאכט און רעדט מיט העזה, אויפהויבענדיג דעם קולאק אין דער הויך.

— אז אך און וועה צו אייך, צום געזאנג און לויב אייערן!.... איך קען אייך נישקשה. קנעכט זענט איהר, משרתים, אהן אפיצעל אייגענעם ווילען, נאראנים, בטלנים!.... איך קען נישקשה אויך יענעם דעם בעל־הבית אייערן, דעם גרויסען פריץ. יענעם איז ליעב חניפה, צו הערען שטענדיג קאמפלימענטען, לויב און דאנק פאר זיין גוטסקייט, דאס אלסדינג וואס ביי אנדערע וויל ער נישט ליידען, האלט עס פאר א מיאוסע עבירה. חלילה בעטען געצאהלט פאר א מצוה, א דאנק פאר א טובה! איהם אבער בענש, דאווען, דאווען, דאנק און לויב אהן א אויפהער פאר איטליכעם פיטצעלע—און איהר קארגט נישט, גיט איהם שבחים מיט דער פו־לער מאס. חנפים, באסאקעס זענט איהר, קריכערס, אונטערלעקערם!....

אזוי זידעלט זיך דער אשמדאי, קריצענדיג מיט דיא הינטעשע ציין און טרייבט אונטער דיא רוחות גיכער, גיכער צופליהען.

ברכה־זאגען, וואס איך האב אנגעהויבען וויא געוועהנטליך אין דער פריה, איז מיר געבליעבען שטעהן וויא א ביין אין האלז. געה דאווען, זיי מקיים יודיש־קייט ביים טייפעל דארט, נאך אזעלכע ווערטער, וואס א שרעק! אוי, איך בין צודרעהט.... ס'איז נישט גוט, שטארק נישט גוט!

מיט רעש, מיט אימפעט פליהען די רוחות איבער פלאנעטעס און שטערן, ווייט ווייט ערגיץ העט אין עק וועלט. עס ווערט מיט א מאהל שווארץ־טונקעל אין דיא אויגען. עס רוישט, שטורעמט ארום און ארום, עס בלאזט, קלאפט מיט שרעק. דאס האט פון גאט דער פארטריבענער, דער וויסטער פארצייטיגער „תהו־ובהו" זיך געריסען וויא א ווילדע חיה פונ'ם פערשלאסענעם געפיינגניש,

ארײַנצושפּרינגען אין דעם גבול פון ערד און צײַט. דאָס האָט דער אשמדאי געפּאַכט מיט זײַנע פליגעל, געקלאַפּט אין די טויערן פון דער אייביגער, אמאָלדי־גער פינסטערניש, געקראַצט, געזוכט עפּעס א שפּאַלט ווי א הינטענאַרום ארויסצו־לאָזען זי פריי און פערפינסטערן די וועלט. אי, ווי שרעקליך דאָס דאָזיגע אָרט איז גאָר א געוואַלד! דאָ איז די גרענעץ פון ליכט—„ווירקליכקייט"— און פון חשכות—„גאָרנישט" א תהום. עס איז א געוואַלדעניש, א שפּאַרעניש, א ראַנגלען זיך דאָ צווישען די געמאַרקען. עס הויבען זיך אויף שוואַרצע חמא־רעס ווי די בערג, אָט־אָט, דאַכט זיך, פערשלינגען זיי הימעל און ערד. פײַערדיגע מלאכים אָבער, וואָס שטעהען אויף דער וואַך ביט בלײַזע פלאַמענ־דיגע שווערדען, דונערן און בליטצען און שרײַען: „אָזאָס!... ביז דאַנען און ניט מעהר!"—עס ווערט א חאַפּעניש. א יאָגעניש, פּוטץ צוריק אין זײַער רוה אַרײַן.... פון איין זײַט דאָרט טאָגט וואָס ווײַטער אַלץ העלער און העלער. די הימלען פערשטעלען דעם כבוד פון גאָט, כיתות מלכים זאָגען שירה, איטליכע נשמה לויבט זײַן נאָמען הללויה! און פון דער אנדערער זײַט אקעגען איז שטאָק־פינס־טער—נאַכט!... עס ווידמען זיך דאָרט מיני שלעה, שווינבלען און גרײַבלען די אַלע ווילדע נפשות, בײַזע רוחות שרײַען ווי די לעמפּערטען, ווילען פער־ציקען, צערשעטערן — אלסדינג צו אלדי שוואַרצע יאָהר!

יונה הנביא. איהם איז ניט אזוי שלעכט געווען צוליגען אין בויך בײַם פיש ווי מיר בײַם אשמדאי אין בוזעם. אונז בײַדען, אמת טאַקי, איז געווען גע־נוג פינסטער און ביטער. אז־אַך און וועה צו אונזער בײַדענס מזל, צו ליעגען אין דער קלעהם,אין אזא שכנות מישטעהענס געזאָגט. דאָ איז פּאָרט א גרויסער הילוק. ער, יונה, האָט ווענ־כטענס געקענט האָטש שרײַען. תפלה טאָהן צום אויבערשטען, זיך בעטען אהיים—און איך האָב געמוזט האַלטען מויל, נישט געטאָרט אפילו א פּיפּס טאָהן, שא! די לצים זאָלען עס חלילה נישט דער־הערען, דער רוח זאָל מיך נישט א חאַפּ טאָהן, דערמאָהנענדיג זיך אין מיר, און ארויסוואַרפען מיך ווי א דערקוועטשטע וואַנץ אין דעם טיעפען אָבגרונד.

עס איז א רעש, א געפּילדער! הויך אין די הימלען דרעהען זיך, קעהרען זיך וועלטען. זונען און לבנות געהען אויף און אונטערגעהען, איטליכער בעזונדער פאַר זיך. עס ענדערן זיך די צײַטען, עס בײַטען זיך פון שטערען די וואָכען, די אַראָב יענע אַרויף, איטליכער אין זײַן צײַט, יעדער אין זײַן אָרט, עס זאָל עס געקרימט ווערען אויף א האָאר! דער אשמדאי פויקט צונויף זײַן פּעקעל רוחות און לאָזט זיך מיט זיי צוריק צו אונזער ערד, וואָס דרעהט זיך, אויסזע־

הענדיג ווי א שפּילצען־קעפּעל, ערגעץ ווײַט דאָרט. ער וויל, הער איך, זי נישט אָבלאָזען. קיין אנדערע ווי זי טויג איהם נישט אזוי צו זײַן ארבײַט, דאָ האָט ער געגוג בעהעלפערס, גענוג מיטעל צו ווײַזען זײַנע גבורות. דאָ איז א האָפנונג ער זאָל בײַקומען, אין דער מלחמה מיט דעם רבונו של עולם זאָ ער זײַן פון אויבען.

—וואָס טויגט איהר?... וואָס קומט אײַך ארויס פון יענע אַלע הימלען, פון אײַערע אַלע גן־עדן'ס, אז איהר זענט קנעכט, לאַקייען? אז איהר האָט נישט קיין פרײַהייט, קיין אײַגענעם ווילען, אז איהר זענט נור קוקלעס, וואָס טהוען, מאַכען מיט די ליפּען, פּלאַפּלען אזוי ווי א מען דרודעלט זיי אָן?! טפו זאָל עס ווערען אין גאַנצען!—זאָגט דער אשמדאי, אויפשטעלענדיג בײַדע קולאַקעס אין דער הויך, שפּײַעט מיט פּעך און שוועבעל, בליצט—בלינצעלט מיט די אויגען, שיסט דערנאָך אויס מיט א געלעכטער, א שנײַדיגס ווי א מעסער, שרײַט זיך איבער מיט די רוחות אויף משונה ווילדע קולות און גיט זיי אונטער חשק גיכער נאָך איהם צופליהען.

ער פליהט האסטיג. וואָס א מאָך מיט די פליגעל פליהט ער אָב א וועלט, וואָס ווײַטער ווײַטער ווערט די ערד גרעסער גרעסער און דער אשמדאי אַלץ רוהיגער. פלוצלים בלײַבט ער שוועבען שטיל, ברעכט זיך, ציהט זיך, גלײַך ווי ער וואָלט פון זיך אראָבגעוואָרפען משא גאַנצע בערג, און ארײַנפאָהרענדיג מיט דער האַנד צו זיך אין בוזעם, א קראַטץ צוטוהן זיך מסתמא, טאַפּט ער גאָר אומגעריכט מיך אָן.

— ע. ע, וואָהין, ישראליק, דוא האָסט זיך פערקליעבען! לאָז מען, נור א ווײַלע פון'ם אויג דיך אָבלאָזען קריכסט־דוא קריכסט און קענסט באַלד אין דער גרגרת ארײַנקריכען!..... א־נו זײַט זיך מטריח, רב ישראליק, ווײַטער אביסעל, ריקט זיך, רב ישראליק, זײַט־זשע מוחל!—בעט מיך דער אשמדאי מחילה און שלעפּט מיך ארויס, האַלטענדיג צווישען די פינגער מיט א קליין קוועטשע־לע.

אוודאי איז פע, טאַקי וואָס פע הייסט! דאָך פאַל איך בײַ מיר ניט אראָפּ, מאָך מיר הארץ, דערמאָהנענדיג זיך אין מײַן וואונדערדיגער געשיכטע, וואָס מיט מיר האָט ביז אהער זיך פּאַסירט,און טראַכט בײַ מיר: בע..... נישקשה! אז איך האָב געקענט מאַכען ביז אהער אזא רײַזע, א קאַטאָוועס עפּעס אזא רײַזע, אויס זײַן וואו די וועלט האָט איין עק, געפינענדיג זיך צווישען אזוי פיעל נישט גוטע, אלערליי שלעק און בלײַבען גאַנץ מיט די בײַנער, וועל איך, אם־ירצה־

השם ווייטער מיך מסתמא אויך אויסדרעהען. מיט דעם דאָזיגען בטחון צאַפּעל איך ביים אשמדאי צווישען דיא פינגער, אַנקוקענדיג איהם דערביי משונה, עפּעס מיט אזא מינע, וויא איינער רעדט: מילא א קוועטש איז א קוועטש, בין שוין געוועהנט.... קלייניגקייטען! וואָס־זשע אָבער נו וועט זיין ווייטער?

— דיין טרפה׳נע מזל, ישרליק, וואָס אצינד גראד בין איך אויפגעריימט, שיינק איך דיר. זיסט, וואָלסט דוא ביי מיר געפלויגען מיט׳ן קאָפּ אין דער־ערד, עס וואָלט פון דיר נישט געבליעבען קיין זכר—זאָגט דער אשמדאי און לאָזט מיך אָב פריי ביי זיך אויף דער האנד.

אבי זוכה געוועזן צו הערען עפּיס א גוט וואָרט ווער איך שוין ביי מיר שטארק געהויבען...... און שטעל מיך איין, וויא א היימישער, דעם אשמדאי אויף צוקאוועטשטש צו טאָהן א פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, פּאני אשמדאי, אזוי דיא שמחה?

— אָט וועסט דוא, בהמה, באלד זעהען פאר וואָס—ענטפערט ער און טחוט מיר וויעדער אָן ברילען, א שנעל מיר דערביי מיט א זיס־זויער שמייכעלע אין דער שפּיטץ נאָז—א־נו, דוא זעהסט עפּעס דאָרט אויף דער ערד.

— שווערליך! זאָג איך, רייבענדיג דיא נאָז און דיא אויגען—עפּעס געהן ארויף זיילען רויך וויא פון טויזענד פייערשפּייענדיגע בערג. סאיז דאָרט עפּעס איין איבערקעהרעניש וויא סדום און עמורה!

—ניין, נארעלע!—מאכט דער אשמדאי, א בלאָז געבענדיג אזוי, אז דער רויך איז זיך צוגעגאנגען אין דער זייט—קוק אצינד וועסט דוא זעהען קוימענס. דאָס רויכערן דאָרט גרויסע, הגיבע קוימענס פון מיינע טויזענטערליי פאבריקעס פאבריקעס פון הארמאטעס, ביקסען און כל־א־מיני אנדערע כלי־זין אויף צו מאכענדעם טוידט; פאבריקעס מעהר וויא פיעל מען בעדארף אויף צו פעלשען אין לעבען נויטיגע זאכען, און אויך פאבריקעס אזוינע אויף צו מאכען שמאכטעס, וואָס עפּעס ניט אזוי שטארק נויטיג אין לעבען אריין; פאבריקעס פון כלים און מאשינעס, צו פערשפּאָרען מענשענס הענד, פערוועלוועלערען זייער ארבייט און צונעהמען ביי א סך דיא פרנסה; פאבריקעס פון אזעלכע מיני המצאות וויא צו פערקירצען אָרט און צייט און דורך דעם צו פערקירצען זעהר אָפּט טאקי דעם בענשענס יאָהרען; פאבריקעס צו דרוקען און פערשפּרייטען אין דער וועלט גיך און געשווינד זעהר פיעל נארישקייטען—ליגענס רכילות, בלבולים, וואָס נישט געשטויגען נישט געפלויגען, שנאה—קנאה, נאָך און נאָך אזעלכע מיאוסע זאעכנישען און אל דאָס בייז איינע אקעגען דיא אנדערע.... קורץ און גוט—

דאָס איז דער רויך פון דער „ציוויליזאציע,“ ווי הייסט עס ביי אייך דאָרט, וואָרט נור, וואָרט א ווײלע אָט האָסט דוא א פּאַנאָראמע. קוק, זיי מוחל, און האָב הנאה!

עס עפענט זיך אויף פאר מיינע אויגען א שטיק לאנד, וואונדער שעהן, נור א געמעהל. פעלדער געהילט אין א סאמעט־גרינעם מאנטעל פון יונגע פרישע תבואות, געשפּרינקעלט מיט בלומכענליך ביי דיא קאנטען. אין טאָהלען פּיטערן זיך שאָף און אויף בערגלאך שפּרינגען קלאָהר־ווייסע ציגען. אין דער לופט טראָגט זיך א קאָנצערט פון אלערליי שטימעס: א געזאנג, א קנאקען פון שפּיל־פייגעלאך און וועלדער און וועלדליך; א שמוצערן, א זשוזשען, א צימבלען פון פליהענדע מיקען, זשוקליך אויבען, און פון שפּרינגענדיגע גרילען, הײשעריקען אין דעם גראָז אונטען. און צו־ווײלען א הירזען פון פערד אויף א צובאסעוועז פון קוה אויף דער ברייטער געמבע. ווייט ארום ליעגען צוזייט דערפלאך, פערמעס, הייזער געזונטע. געבויט מיט אלסדינג אין דער בעל־הבית־קייט, דערביי גרויסע שעהנע גערטנער און וויינגערטנער. דאָרט בליהט דער וויינשטאָק, דער פייגענבוים צולאָזט זיינע בלעטער, רויזען און אלע אנדערע שמעקעדיגע קרייטעכצער גיבען פון זיך ארויס א ריח פון געווירץ. קינדער שפּרינגען וויא דיא ציגעלעך אויף דיא הויפען, שטיפען לאכען פונ׳ם גאנצען הארצען, עלטערע זיטצען אַנגעלעהנט אונטע רביימער, רויכערן, שמועסען גאָר פריילעך, עסען, טרינקען און זיינען פריילעך.

אך—זאָג איך — וויא גוט, וויא שעהן! ס׳איז דאָך עפּעס דאָ א ליבען. גאָר א גן־עדן!

— א־יאָ שעהן? אָט וועסט דוא באלד זעהען עטוואָס שעהנערער!— זאָגענדיג אזוי טהוט דער אשמדאי א מאך מיט דער האנד פאר מיינע אויגען פלינק וויא א פּאָקוסניק און הייסט מיר קוקען.

— אי־אָי! לאָז איך ארויס א ביטער געשריי—נישט צו דערקענען דאָס לאנד אזוי וויסט איז עס, אזא חורבן! נאקעט זענען דיא פעלדער, נישטאָ קיין ווייץ, נישטאָ קיין קאָרען, א פייער האָט אויסגעקוילעט, אויסגעברענט ביז איין גרעזעלע דאָרט. פערדארט שטעהען ביימער, דיא צווייגען צובראָכען, אוים פרעהליכקייט ביי מענשען. מען הערט נישט קיין קול פון פיה—שא, נישט קיין פּיפּס, פייגעל און בהמות עפּעס וויא אויסגעשטאָרבען!......

—דאָס האָט זיא, דיא ציוויליזאציע, אזוי געמיהט — דערקלעהרט מיר דער אשמדאי דיא זאך מיט זיין געוועהנטליך בייז געלעכטעריל—דאָס איז זיא פאר גוטסקייט געקומען אהער אומגעבעטען מיט בלוט און פייער און זיילען רויך. געקומען איז זיא פון גאנץ ווייט זיך לאָזען צו דערקענען דעם היגען פּראָסטען

עולם דא מיט איהרע טובות. און אזוי וויא דער עולם אבער האט זיך בעזאנקט, געוואלט לעבען וויא פריהער אהן דיא טובות, האט זיא איהם געלעהרענט דרך־ארץ, געוויזען ווער עלטער איז.—וואס איז מיט מיר, פרעגסטו, אזוי דיא שמחה? בהמה! ס'איז א פרייד צו זעהען וויא זיא ברענט, סמאליעט א וועלט. קלעקט איהר נישט אויף איהרע הפצות דיא וועלדער, גראבט זי זיך וויא א קראט טיף אין דער ערד. רייסט דארט קברים פון פארצייטיגע געוועקס, פלאנצען העט העט נאך פאר דעם מבול, פון וועלכע סאיז געווארען פערהארטעוועטע קוילען, און נעהמט זיי צו איהר געברויך. עס וועט איהר נישט קלעקען באלד דאס אויך, זיא וועט אויסברענען, זיא וועט אויסברענען, אויפפרעסען דאס אינוועניגסטע אין דעם בויך פון דער ערד—דענסטמאל וועט זיא זיך א נעהם טאהן אויבען צו דער זון. פון דעם אלטענס רייטוואגען דארט אין הימעל וועט זיא ארויס'גנב'ענען דיא הייסע ברענענדיגע שרפים און זיי איינשפאנען אין איהרע מאשינעס, צושלעפען, צו דרעהען רעדער, אונטערשמייסענדיג זיא, מחילה, מיט עלעקטרישע בליצען עס זאל דונערן, שיסען, פליהען טראסקען—פוף־פאף־פיף!..... בהמה! דיא אלע קוימענס פון דיא גוזמא־גוזמאות פאבריקעס דארט, זאס זיינען מזבחות, וואו עס רויכערט זיך לכבוד מיר ולכבוד דעם גאלדענעם קאלב,דער גאט פון ספעקולאציעס, שווינעל, פראיעקטען און געלד. דער דאזיגער רויך טריקענט אויס דיא הערצער, רויכערט אויס פון ארט דיא געפיהלען און פערוואנדעלט אלסדינג אין סחורה. ליעבע, פריינדשאפט, פרומקייט, גלויבען, צדקה און דעסגלייכען —אויך סחורה. און וואס נאך? ער דער דאזיגער רויך, רויכערט ביסלעכווייז פון דארטען אויס אויך יענעם, וואס איך טאר זיין נאמען נישט דערמאנען, עס ווערט איהם דארט אלץ איינגער, איינגער, עס בלייבט איהם אלץ ווייניגער ארט, ער ריקט זיך מחילה, אלץ ווייטער, ווייטער, און מיט דער צייט, ס'איז דא א האפנונג, וועט דיא ערד אין גאנצען בלייבען מיינע.....

„א־א, נישט דערהארען וועסט דוא עס רשע איינער!"—טראכט איך מיר אין הארצען, פערקרימענדיג זיך מיט א יראת־שמים פנים'ל.

— הע־הע! — מאכט דער אשמדאי, פעררייסענדיג דעם קאפ און סמארעט מיט דער נאז — וואס דארט טהוט זיך, רודערט זיך אביסיל, הע־הע!

און באלד טאקי דערהער איך הינטער מיר עפעס א רעש, א גערידער, א פאכען וויא מיט ווייהערס, פליגעל פון א ווינטמיהל און משונה'דיגע קולות פון איבערגעשראקענע אויף א קוויטש.

— מכשפה'טעם עטליכע האבען בעקומען דיא ספאזמע, חלשה'ן דארט —

זאגט דער אשמדאי מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל — אי, א צייט א צייט, גאר ניט דיא מכשפהטעס וואס א־מאל! א מכשפהטע א מאל אז זיא האט זיך גענרמען פאהרען רייטענדיג איז זיא געפאהרען, געארבייט אויף אלע כלים, נישט מיד צו ווערען אויף א האר, יענער אפילו זאל דיא כפרה ווערען. היינטיגע מכשפהטעס אבער, מישטעהנס־געזאגט, נאר עפעס ווייס איך וואס אזוינס — איז ביי זיי נערוועז, ספאזמעס. האבען ליעב קאוואלירען זאלען זיי מינטערען.... אי, א צייט! וואס פאר א מענשען אזוינע מכשפהטעס, אזוינע לצים, אזוינע רוחות. הייא, ראהיראט!

א רוח, געקנייטשט געבויגען פאר אלטקייט, דאר וויא א שפענדיל א לייב פון א מיתה־משונה קאליר מיט א היבשען הארב און א דינע לאנגע, פערדרעהטע נאז וויא ביי איין עלעפאנט, קומט געשווינד צופליהען צום אשמדאי, שטעלט זיך איהם אקעגען, פערווארפענדיג דעם לאנגען אויסגעקראכענעם ווידעל צווישען זיינע היהנערשע פיס און אנבויגענדיג דעם שמאלען שטערען, אויף וועלכען עס סטארצען צוויי שטייפע צעפליך האר וויא דיא הערנער ביי דיא ביידע ווינקלען.

— ראהיראט, מיין גוטער, געטרייער דינער! — ווענדט זיך דער אשמדאי צום רוח מיט א שמייכעלע — וואס מאכען עפעס דארט אונזערע דאמען?

— חן, גענעדיגער האר מאכען זיי. וויבער!..... ווייבער ווילען, וואס?— א טענציל. נאך אזא לאנגע רייזע גלוסט זיך זיי אביסיל רוה, אבפרישען זיך אביסיל, אויספוטצען זיך, אונטערהאלטען זיך, געפעלען אבי וועמען, מעג זיך זיין חאטש דעם שווארץ־יאהר....

— גוט, ראהיראט! געה, טהו דיין זאך.

עס געדויערט נישט לאנג שפרייעט זיך אויס אין דער לופט העט ווייט ביז קיין אויג קען נישט פערנעהמען עפעס א מין זיידענער טהייערער קאוויאר, געשטיקט פון גין־גאלד מיט דיא שעהנסטע קוויטען און אלערליי קונציגע געמעהלען, וואס אויף דער וועלט. עס פונקלען, שפילען דארט פאר דיא אויגען סמאראגדען־גרינע וועלדער פון וועלכע עס קוקען ארויס רובין־רויטע פאמעראנצען. פערעסקעס פארטיגע, שיין־חנ'עוודיגע, שטעלען פון צווישען דיא בלעטער ארויס פולעטשקע, רויטליך־פערפארבטע בעקעליך, אבגעשאטען מיט דינע קורצע הערעליך, בעטען זיך עפעס וויא אליין, שטומערהייט, זיי א געשמאקען קוש צו טהון. שווארצע קארשען מאכען איינעליך, ווינקען, און ציהען ביי דער נשמה. דיא אויגען צופלאקערען זיך פאר גרויס חשק, וואהין מען קוקט איז שעהן, ליב־

ליך, וואָהין מען זאָל נישט קעהרען והענדען מאָנטעטע עס עפּעס, מאָנטעט, עפּעס גלוסט זיך, אוי — נאָר משוגע צו ווערען !.....

וויא א היישרעק לאָזען זיך אהין אראָב דיא רוחות, גרויס און קליין אלט און יונג, צולויפען זיך דאָרט גאנץ פריי אין אלע זייטען און פערשווינדען באלד. דער אשמדאי לאָזט מיך אָפּ אויך פריי און הייסט מיר זיך דורכגעהען אביסיל שפּאַצירען.

ארויסרייסענדיג זיך פונ׳ם טייפעלס הענד בין איך געווען וויא א לאנגע צייט א געפּענטעטער האָהן, וואָס באלד נאָך דעם אויפבינדרען איהם ליגט ער א ווײלע שטיל און קוים חאפּט ער דעם אָטהעם טהוט ער זיך א שטעל־אויף קוממיות און מאכט קוקוריקו מיט ברייטקייט וויא דער גרעסטער, בעסטער וואוילסטער האָהן אין דער וועלט.... איך פערגעס זיך באלד אין דיא צרות, בין נאָר א וואוילער יונג, שפּאַציר מיר ארום, און צו וואָס איך זאָל מיך נישט צו־קוקען בעקום איך חשק, עס גלוסט זיך מיר אלסדינג, עס ווילט זיך מיר אלע יענע שעהנע זאכען. — איך שטעל מיך אזוי אָב איינמאָל אויף דעם שפּאַצירגאנג ביי א גרויסען בוקעט פון דיא טהייערסטע איידעלשטיינער : דימאַנטען, ברילױאנטען, סאפּירען, רובינען אלע סאָרטען, איינגעפאסט אין גאָלד. עס הויבט מיך אָן אינ־וועניג עפּעס צודרעהען, כפי מיינע מבינות איז עס ווערט אוודאי א שרפ׳ט אלפים טאָלער, און אפשר טאקי נאָך מיט א שמיטצעל אריבער, טאקי יאָ־יאָ דיא גאנצע שרפ׳ט מיליאָנען, זאָל עס נישט זיין צו קיין בושה ! עס קאָטערט מיך : געוואלד, איך זאָל עס האָבען, וואָלט איך עס דאָך פערקויפט, געמאכט א שעהן קאפּיטאל, וואָלט געלעבט נגידיש, געהאט אויף קאשע מיט יאיך און אָבגעטער־בעט אזוי מיינע יאָהרען ! — עס נעהמט מיך שטאַרק אָן דער יצר־הרע. באמת טאקי, זאָגט ער, פארוואָס זאָלסט דוא נישט אויפהייבען אזאמציאה, א כשרה מציאה ? ווּעמען טויג עס דאָ, ווער האָט דערפון דאָ הנאה ? נישט גאָט, נישט לייט. דער שווארץ־יאָהר וועט דיא רוחות נישט נעהמען אָהן דעם אויך. זיי האָבען גענוג. נעהם ! וועסט דערמיט זיך קויפען עולם־הבא. ביי איטליכס פּיצעלע וואָס דוא וועסט דערפון געניסען וועסט דוא דאָך מאכען א ברכה, אויף א פּוטער־געבעקסיל, א שטייגער — מאכען בורא מיני מזונות, אויף א גלעזעלע וויין, ווימאַראָזיק — בורא פרי הגפן. גאָט וועט הנאה האָבען, און דוא טאקי אויך.... נעהם, נעהם ! — איך קוק מיך ארום אין אלע זייטען נישטאָ קיינער, איך שטעה אביסיל און בין זיך מישב. איך מאָך מיר הארץ און.....

און וויא איך שטרעק אויס דיא האנד פּיהל איך פון הינטען עפּעס א קליין

שמיטצעלע וויא מיט א שטריק. איך קוק מיך נישט טויט נישט לעבעדיג אום און דערזעה יענעם אלטען, האָרבאטען רוח.

— א־א, שלום־עליכם ! — זאָגט ער מיט א שמייכעלע, א שמיטצעל נע־בענדיג מיר אויף דער האנד, וויא דער שטייגער פון רוחות איז ביים גריסען זיך, מיט דעם ווײדעל.

— עליכם שלום ! — ענטפער איך אונטער דערנאָז, צוקוקענדיג זיך צו איהם מיט האלב פערמאכטע אויגען, כלומר׳שט וויים איך נאָך נישט רעכט, ווער ער איז — עפּעס, דאכט זיך מיר, קענטליך.

— ראהיראט בין איך דאָך ! וואָס, פערגעסען ? איך בין ראהיראט, דער גו־בערנאטאָר פונ׳ם דאָזיגען קאווּיאָר.

— אזוי ! דער גובערנאטאָר ! ! — טהו איך מיך א חאפּ דערשראָקען, טראכ־טענדיג ביי מיר : אוי, וועה, האָט ער געמוזט אודאי זיך אָנשטויסען, וואָס איך האָב געוואָלט אָקאָרשט טהון.

— נישקשה, רב ישראל, מאכט נישט אזא פּירוש ! איך וויל אייך דאָ ביי מיר אויפנעהמען וויא א טהייערען גאסט. סטייטש, סטייטש רב ישראליק, אז איך האָב דיא זכיה צו זעהען ביי מיר אין לאנד דעם אייניקעל פון אזא בעריהמ־טען זיידען !

— אי, איהר לאכט ? !

— חלילה ! גאנץ ערנסט. איך האָב זעהר גוט געקענט אייער עלטער־זיידען, דעם וועלט־בעריהמטען חכם — שלמה המלך, אייך אויף צולאנגע יאָהר. איך האָב ביי איהם אוועקגעדינט א צייט מיט יאָהרען, דיא בעסטע יאָהרען, אז איך בין נאָך געווען יונג און מיין עס נישט אויסגעקראָכען, ער האָט עס מיר געמאכט פאר גובערנאטאָר אָ־דאָ־אָט !

אָט וואָס ראהיראט האָט מיר דערצעהלט מיט דיא דאָזיגע ווערטער :

„דער דאָזיגער קאווּיאָר, וועלכען איהר זעהט, וואָס האלט זעבציג מייל דיא לייננ און זעבציג מייל דיא ברייט, האָט גענעהרט שלמה המלך, אויף וועלכען ער פלעגט שטענדיג פאָהרען אין דער לופט גיך און געשווינד אזוי, אז ער פלעגט עסען מיטאָג אין דמשק, אין מזרח זייט, און וועטשערע אין מדי, אין מעריב זייט. חיל האָט ער געהאט אָהן א צאָהל, פון אלע מיני בעשעפּענישען אין דער וועלט. זיינע גרעסטע פליגעל־אדיוטאנטען, דורך וועלכע ער האָט קאָמאנדעוועט געשיקט זיינע בעפעהל, זיינען געווען פיער : פון מענשען — אָסף בן־ברכיה ;

פון שדים — ראַהיראַט איך מיט מיין כבוד אַליין; פון חיות דער לייב, און פון עופות דער אָדלער.

— סטייטש, וואו איז דער אויער־האָהן? — פאַל איך אריין ראַהיראַטען אין דיא רייד — עפּעס שמועסט מען דאָך פון א אויערהאָן אויך!

— עט, נאַרעשקייטען. מישט נישט איך בעט אייך, איינס מיט'ן אנדערען. דער אויערהאָהן איז פאַר זיך א מעשה, עפּעס מיט דעם ווערעמיל, און דאָס איז עפּעס גאָר אנדערש — מאַכט ראַהיראַט מיט א זויערער מינע, פערדרעהענדיג דיא נאָז און דערצעהלט ווייטער:

„שטאָלץ איז שלמה המלך געווען נישט וויא א רוח, נאָר וויא טויזענט מיליאָן רוחות אינאיינעם. ער האָט פון זיך געהאַלטען א שרעק, איינער טאַקי אין דער וועלט. דעריבער פלעגט ער, זאָל איהם צו קיין גנאי נישט זיין, טהון א מאָל נאַרעשקייטען און צוציהען זיך דערמיט פיינדשאַפט, לייטישע רייד. איך אליין האָב געהאַט מיט איהם איין אויפטריט א־מאָל, האָב נישט געוואָלט מעהר פיהרען אָט דעם קאַוויאָר, זיינען באַלד פערציג טויזענד מענשען אראָפּגעפאַלען אויף דער ערד, און ער האָט געמוזט בחרפה ובבושה בעסער ווערען. איינמאָל האָט ער געחאַפּט א פסק אָט פון וועמען, אויף דער רייזע אין דער לופט פליהען ־יר א־מאָל איבער דעם טאָהל פון דיא מילבען, הערט ער וויא איין שווארצער מילב זאָגט צו דיא איבעריגע: גיכער אריין אין דיא הייזליך אייערע, שלמה'ס מחנות זאָלען אייך נישט איבערפיהרען! — אזוי! זאָגט ער שטאַרק אויפגעבראַכט. געה ראַהיראַט אראָב דאָרט צו איהר. איך קום, מאַך א „סליעדסטוואָ", שריי: סטייטש סטייטש! יענע איז זיך מודה. זיא האָט געזאָגט. — ווער ביסט דוא? איך בין דיא מלכה. — וויא הייסט דוא? איך הייס „מחשמה". אהין־אהער איך ארעסטיר זיא און בריינג זיא צו שלמה'ן. ער נעהמט זיא אויף דער האַנד, גלייך זיך אקעגען פּנים און מאַכט צו איהר: זאָג, איז דען דאָ אויף דער וועלט א גרעסערער פון מיר? — יאָ! ענטפערט זיא, קורץ און שאַרף. — ווער? — ווער? — איך! — וויא אזוי ביסט דוא עם גרעסער? — ווען איך זאָל נישט זיין גרעסער פאַר דיר, וואָלט דאָך דער אויבערשטער דיך נישט געשיקט אהער דוא זאָלסט זיך כאַנצען מיט מיר, טראָגען מיך אויף דיא הענד. שלמה ווערט שטאַרק אין כעס טהוט זיא א שליידער אויף דער ערד, זאָגענדיג דערביי: מילב, דוא ווייסט נישט ווער איך בין? איך בין שלמה דער זוהן פון דוד המלך!.... ע, נעהם זיך פון דעסטוועגען נישט אזוי איבער, זאָגט זיא, דוא ביסט א בשר־ודם, וויא אַלע אנדערע! —

שלמה איז געבליבען געפּלעווט, זיך שטאַרק פערשעהמט פון דער מילבס ווערטער.

— איך בעט אייך איבער וויא איין אייגענע מוטער — רוף איך מיך אָן פערוואונדערט — ס'איז עפּעס האַרבליך צו פערשטעהען. א מילב — און אזוינע ווערטער! וויא געשיקט זיך עס?

— שא, שא! — זאָגט ראַהיראַט גאַנץ געלאַסען — אָבער אז איך וועל אייך בריינגען א מדרש, ווייזען אז דאָס אייגענע שטעהט אין מדרש, וועט איהר שוין גלויבען?.... איך האָב אייך צו דערצעהלען וועגען דעם ענין נאָך א מעשה, וויא שפּעטער אביסיל אויף אזא לופט־רייזען האָט ער דערזעהען א וואונדערליכען פּאַלאַטץ אין וועלכען ס'איז געווען אוממעגליך אריינצוגעהען, און נאָכדעם וויא ער האָט זיך געראַטהען מיט דעם אַלטען, זיבענהונדערט־יאָהריגען אָדלער אַלענאַד, מיט דעם נייניהונדערט־יאָהריגען ברודער זיינעם אַלעוף און מיט דעם טויזענט־דרייהונדערט־יעהריגען ברודער זייערען אַלתעמר איז ער סוף־כל סוף פאָרט אריין אהין אין דיא אינוועניגסטע חדרים; וויא אזוי ער האָט דאָרט ביי א גולם פון דער קעהלע ארויסדערטאַפּט א זילבערען טאָוועל וואָס דיא אויפשריפט דאַרויף איז איהם שווער געווען צו לייענען; וויא עפּעס א בחור איז געקומען פון דער מדבר און זאָגט: אדוני קעניג, דער כתב איז גריכעש און דער טייטש דערפון איז אזוי: „איך שעדער בן־עאד האָב געקייניגט איבער טויזענדער מדינות, געריטען אויף טויזענדער פערד, געהאַט טויזענטער מלכים אונטער מיר און טויזענטער גבורים טויטגעשלאָגען — און דאָך אז דער מלאך־המות איז צוגעקומען צו מיר האָב איך גאָר נישט געקענט טהון". — אָט דאָס אַלסדינג האָב איך געוואָלט דערצעהלען אייך באריכות, אין זעהר א לאַנגע מעשה, נאָר אצינד, אז איך זעה, איהר זענט, האָט קיין פּאַראיבעל נישט א שטיקעל אפּיקורס, גלויבט נישט אין א גרייז־גרויעם אַלטען רוח, איז קליגער און בעסער — צו שווייגען. דאָך אָבלאָזען אייך אזוי איז אוממעגליך. פאָרט רב ישראליק, פאָרט א טהייערער גאַסט, שלמ'ה המלך'ס אייניקעל! זאָגט וואָס ווילט איהר רב ישראליק!

איך האָב געוואָלט בעטען יענעם ברילאַנטענעם בוקעט, צו וועלכען דאָס האַרץ האָט מיר אַלץ שטאַרק געצויגען, נאָר באַלד האָב איך מיך בעטראַכט — ניין! ארויסזאָגען עס גלייך, גלאַט פּשוט: גיב מיר! טויג נישט. דער רוח זאָל איהם וויסען וואָס ער מיינט. אפשר איז דאָס נור איין אָנשטעל. אלא וואָס דען?

מען בעדאַרף פריוועז הינטער אַרום, מיט אַ שפּיטצעלע. — און באַלד טאַקי פּאַל איך אויף אַ אויבער־הסברא און טהו איהם אַ פרעג:

— זאָגט מיר, פאַני ראַהיראַט, אָט וואָס: לויט אייערע אייגענע ווערטער האָט דער דאָזיגער קאַוויאַר געגעהרט שלמה המלך, דאָס הייסט מיין זיידען, כפי איהר זאָגט. היינט איז דאָך דיא קשיא וויא קומט ער צום אשמדאי, הא?.....

דרינען איז געלעגען שטאַרקע אָנצוהערעניש, אַ הקדמה צום בוקעט, אַזוי: וועסט דוא מיר געבען מיט גוטען, מהיכא־תיתי, וועל איך זיין צופרידען חאָטש דערמיט אויך. מיט שרפ'ט מיליאָן טאָלער קען מען אויך וויא ס'איז לעבען. אַלא נישט, וועל איך מיך ארויסשטעלען פאַר אַ יורש, מאַהנען דעם גאַנצען קאַוויאַר און דיך שטעלען פאַר איין עדות.

ראַהיראַט האָט עס אַ פנים גוט פערשטאַנען. ער איז געבליבען צומישט, זיך געקרימט און געשטאַמעלט עפּעס האַלבע ווערטער.

— ס'איז, פערשטעהט איהר מיך, אַ היסטאָריע... אַ געשיכטע.... ס'איז עפּעס פאָרגעפאַלען אַ מאָל צווישען שלמה המלך און דעם אשמדאי. ער, דער אשמדאי, האָט איהם, פערשטעהט איהר מיך, פערוואָרפען אויף פיערהונדערט מייל. צוגענומען דיא מלוכה, דיא ווייבער, מחילה, אַלסדינג.... ס'איז אַ גאַנצע מעשה. נאָר... איהר זענט אַ שטיקיל אפּיקורוס — לאָזט אויס ראַהיראַט, אַ דרעה געבענדיג דעם ווידעל און ווערט פערשוואונדען....

— וואַרט, וואַרט, עס וועט אַ רוח אין אייער טאַטען אריין! — טראַכט איך ביי מיר שטאַרק אויפגעבראַכט. — אַ תירוץ אביסיל: ער האָט צוגענומען!... אַ שעהנע געשיכטע, הלעבען, אַ שעהנע היסטאָריע!... איהר פערשטעהט? שלמה המלך'ס מלוכה, אַ „גוט“ פון זעכציג מייל צוגענומען — און נאַ דיר אַ פייג!....

אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרען מיין ביטער האַרץ! וואָס אַ טריט ווייטער קומט פאַר דיא אויגען אַנטיקען וואונדער־שעהנע זאַכען, אַזא רייכקייט, אַזא גוטס — מיינס, מיינס בעוונותינו הרבים און פאַרט נישט מיינס!... פּלוצלים וואַקסט פאַר מיר אויס, וויא פון דער העלער הויט, אַ פּאַלאַץ — און עס גיט מיר אַ טיאָחקע דאָס האַרץ, מיין יודיש האַרץ!...

דער פּאַלאַץ איז אינוועניג טהייער געפּוצט. מעביל פון פימסענהאָלץ, זיל־בערנע טישען געגרייט מיט גילדענע קרעדענצען און אַלערליי כלים פון קריסטאָל. עס שימערט, עס בלענדעט, פערנעהמט דיא אויגען. עס דרעהען זיך דאָרט אַרום, אוי־וועה, בת־מלכות, באַלאָווע געקליידט, און גאַז, כמעט האַלב נאַקעט, מיט

הוילע אָרעמס און מיט דעם גאַנצען חאַלז ביז דיא ברוסט, פע, אין־דרויסען. עפּעס נור טאַקי וויא אין דיא געשריעבענע מעשיות. — אויף אַ הויכער בימה אין דער מיט שטעהט וויא איין אָנגעמאָהלטער גולם, אָנגעבויגען דעם קאָפּ מיט אַ משונה ערנסט פנים דער אשמדאי מיט זיין כבוד אליין. יונגע מכשפה'טעס, יפהפות דרעהען זיך אַרום איהם, טאַפּען איהם, גלעטען איהם דאָס ציגען־בערדיל און ער שמאָכט עפּעס אַזוי נאַרעשעוואַטע פאַר גרויס פערגניגען. אַלטע מכשפהטעס, גרין־און־געל פאַר קנאה, קוקען עס צו פון דערווייטענס, און אויס גרויס פאָרכט צו־צוגעהען נאָהענט צו איהם, ער זאָל זיי נישט־א בריק טהון, נעהמען זיי אָן פאַר ליעב פּראָסטע לצים, אַלטע דראַבעס; טאַנצען, שפּרינגען משוגענערווייז אין אַ ראָד און ביים פאַרבייגעהן גיבען זיי איהם אָב כבוד מיט גרויס אָבשיי: לצים־קאַוואַלירען טהוען זיך אַ בוק, און דאַמען קליפּות שנורען צונויף דיא ליפּעליך און מאַכען אַ קניקס. מען קניעט זיך, מען ביקט זיך און מען רויכערט איהם אונטער מיט ווייראויך. דער אשמדאי שמעקט דעם זענפטיגען ריח, גלייך וויא דאָס איז איהם נייטיג אין לעבען אריין.

איבערהויפּט האָט דער אשמדאי אין יענער צייט אויסגעזעהען מיט זיין גאַנץ בענעהמען: מיט זיין שמעקען, מיט זיין לאָזען זיך גלעטען און אַלע זיינע חנ'דליך — עפּעס טאַקי זעהר לעקישעוואַטע. גאָר ניט, דאַכט זיך, דער אשמדאי, וואָס פריהער, נאָר אַ למך, מישטעהנס־געזאָגט, וואָס בעט זיך ביי דיא ווייבער, וואָס קוקט יענעם אין מויל אריין און בעדאַרף אָנקומען צו אַנדערע...

— ליבער, זיסער ישראליק!... ווענדט דער אשמדאי זיך צו מיר מיט אַ ווייכער, שוואַכער שטימע פון געבעט — אוי, השמקני, ישראליק!

„מכות! וועסט עס ביי מיר נישט פּועל'ען“ — טראַכט איך ביי מיר און מאַך מיך תם, גלייך וויא נישט אָנשטויסענדיג זיך וואָס ער וויל, וואָס השמקני בעטייט.

— אַ שמעק, אַ שמעק! — גיט ער מיר מיט אַ רחמנות־פּנים'ל צו פער־שטעהען דעם טייטש — דוא וועסט מיר דערמיט צוגעבען כח... בתמיה, וויא גע־שיקט זיך עס!

— מאַך זיך נישט געפּגרט, ישראליק! ווייסט זעהר גוט נישקשה, אַז „יע־נער“, גאָר דער גרויסער תקיף, ער וויל אויך דורך זיינע דיענער בעקומען קראַפט, זאָל דורך זייער דינסט זיין בכח... הא, וואָס זאָגען דאָרט עפּעס אייערע ספרים?

— והשנית — רעד איך מיר ווייטער טאַקי מיינס, וויא כלומרשט נישט גע־הערט, וואָס ער בעבעט מיר עפּעס אַזוינס — והשנית פרעג איך דיך צו־וואָס בע־

דארפסט דיא קבצנען ביי מיר א שמעק, אז דיא גאנצע וועלט ווייררויך שטעהט דיר פריי? נעהם, שמעק וויפיעל דוא ווילסט.

— אָט, הויבט זיך אָן חקירה! נישט פאר דיין מוח, ישראליק, אזוינע הויכע זאכען... איבריגענס, שא! בריינגען צום לאכען איינעם קען דוקא יענעמס א קיטצעל.... אצינד פערשטעהסט דו שוין אביסיל?

—בע! — מאך איך מיט א קנייטשעלע — האסט אָנגעטהון מיט דיינע קיטצלערם....

— גאה טענה מיט א יודען! — מורמעלט דער אשמדאי, אוועק־קעהרענדיג אָנגעברוגזט דעם קאָפּ אין דער זייט.

איינע פון דיא בת־מלכות, א שעהנע, שווארצחנ'ודיגע קליפּה הויבט אויף איהרע אויגען צו מיר און זאָגט שטיל פערקאָכט: קום — טאנצען!

טפוא! שפּיי איך אויס, רויט ווערענדיג פאר בושה און טרעף גראָד איינעם פון דיא „נישטגוטע", דעם יצר־הרע, גלייך אין באָרד אריין.

— א דוא, קלויזניק. פלאסקעדריגע, מעריד, פּרא־אדם, אָהן געפיהל, אָהן טאקט, אָהן וועלט, אָהן לעבען, אָהן אלץ־מיט־אנאנדער! — ווארפט זיך דער יצר־הרע אויף מיר מיט מיאוסע ווערטער, און טהוט מיך, וויא דער שטייגער זיי־נער איז א קיטצעל.

דיא קליפּה ווינקט, ווינקט, נעהמט קיין אויג נישט אראָב פון מיר איהר איט־ליכס בליק איז א פייל, טרעפט טיעף אין הארץ, איטליכער קוק ציהט, ציהט..... און באלד טאקי, אליין נישט רעכט צו געדיינקען וויא און וואָס מיר איז געשעהען, שטעה איך געאָרעמט מיט דער יפהפת, און ביידע פערפלאמט מיט א שמייכעלע טאנצען מיר קאדריל! מיט אונז אין קאָהן טאנצען נאָך פיעל אנדערע פּאָרליך לצים מיט קליפּות פון אלערליי סאָרטען — אלע יענע פיינע לייט, וואָס האָבען אָנגעטהון כבוד יודישע קינדער צו שטעהען אין זייער געשיכטע.... דרעהענדיג זיך אין דער לעצטער פיגור פארביי דעם אשמדאי טהוט מיך דיא קליפּה א ציה— אוי ווער! איך טהו מיך, איהר צו ליעב, א בוק, און גיב איהם א שמעק ווייררויך!... ער ווערט עפּעס פרישער, שטארקער, וויא איין אלטער תרח נאָך א גוטען שמעק טאבאקע. ער טהוט א דריגע מיט דיא היהנערשע פיס, פערבייסט דעם וויידעל— און פוטץ אראָב פון דער בימה גיסענדיג, קייכענדיג פאר פרייד.

איך בלייב אָהן א נשמה פאר שרעק און מיין: אָט־אָט חאפּ איך פון איהם דעם אייגענעם פּסק, וועלכען יוסף דילערייניש האָט אמאָל געחאפּט פונ'ם סם נאָך דעם שמעק ווייררויך, וואָס ער האָט איהם פאר רחמנות געגעבען.

— לעבעדיג, עולם! — גיט אונטער דעם אשמדאי קוראזש — לאָז זיך גיסען נסכים — גיסונגען פון וויין, פון וואָס איהר ווילט!....

עס הויבען זיך אויף וויא א שטורמווינד לצים, קליפּות פון פערשיעדענע מינים און געשטאלטען, גרויס און קליין, און יונג און אלט אלע אינאיינעם. עס איז איין אויסמישעניש, א יאָגעניש אהין, אהין.... יענע מיט רויטע רויטע נעז, מיט געמבעס, פון דער גוטער קאָמאנדע, לויפען פּאָראויס מיט א געפּייפעריי, א ליארעם, א געשריי, לעבעדיג פרעהליך מיט'ן קנאק.

— גיכער, ישראליק, אהער! זעה און הער מיין גרויס כבוד דאָ אויף דער ערד — זאָגט דער אשמדאי און איז מיר מכבד מיט קוקען געבענדיג מיר בשעת־מעשה א בויג אראָב הינטער ארום דעם קאָפּ.

עס הערט זיך א ווילדע שירה פון טויזענדער אָפענע מיילער, א לאכען, א פּלאטשען פון גלאָז און פלעשער, א קלאפּען, צוזעטצען, א ברעכען פון פעסער — עס גיעסען זיך נסכים פון בראנפּין, וויין און אנדערע געטריינקען. עס הערט זיך אויך א ביטער געוויין פון ליידענדע, א ברעכען דיא הענד, א שלויכטצען, א קרעכ־צען פון טויזענטער געבראָכענע הערצער — עס גיסען זיך נסכים פון בלוטיגע טרעהרען. עס איז איין אויסמישעניש פון פריידענגעשריי און פון אוי־וועה, פון שטארקע, האָפּערדיג א געטימעל און פון שלאפּענקע געפאלענע קולות ביז אין הימעל, פון בייסעניש, רייסעניש, פון שטעכווערטער, געשפּעט, לייטישע צינגער און אָנצוהערעניש מיט הענד, מיט פינגער.

אוי, נישט אנגענעהם איז דיא שירה, וואָס דיא ערד זאָגט — א ווילדע, זעהר א ווילדע שירה!

— געגוג, גענוג! — שריי איך — געוואלד לאָז זיין גענוג געקוקט!
נישטאָ קיין ענטפער!...

דער אשמדאי, זעה איך, איז עפּעס פערדולט, שטארק פערענדערט. דאָס פּנים רויט, דאָס שווארצאפּעלע פערגרעסערט, דיא אויגען וויא גלעזערנע, אויס־געגלאָצט, דער קאָפּ פארבלענדעט זיך, קוים קוים וואָס ער פּלאָנטעט מיט דיא פלעגעל. ער זינקט דרעהענדיג זיך אין דער לופט אָבהענדיג אהין־אהער, אָט־אָט, דאכט זיך, פאלט ער אראָב וויא א שטיין, איך מיט איהם — און עס ווערען מיר צושאָטען דיאביינער. שלעכט א שרעק! איך חאפּ מיך צו איהם—הע־הע! עס זעטצט איהם ארויס פון דער נאָז א ריח פון נסך: פון בראנפּין, ספּירט. אזוי, דוא ביסט שכור! זאָג איך, און גיב איהם טאקי מיט דעם גאנצען כח א גוטען קניפּ — אויסקריינקען זאָלסט דוא יענעמס בראנפּין, יענעמס בלוט, נאָר נישט

אצינד ; שפעטער, שפעטער, אז איך וועל דיינער פטור ווערען און ארויס בשלום פון דיינע הענד. איך קנייפ איהם, מינטער איהם — אומזיסט דיא מיה. מען מוז, טראכט איך, רופען צו איהם זיינע מכשפהטעס, שפרעכערקעס. איך קוק מיך אום אהין צו זיי — אלע זיינען פערלעקט, יונג און אלט — אלע פערקנאקט, נישטא, מישטעהנס־געזאגט, מיט וועמען צו ריידען !.... ס'איז מיר געזוען צו מוטה ווי א יענע בשעת דיא שיף זייערע טרינקט זיך אין ים.

און בשעת איך בין דא אזוי צוטראגען טהוט זיך פון אונטען עפעס א זעטץ, אזוי אז איך שפרינג אזש אונטער און דער אשמדאי טהוט זיך א האפ־אויף.

— טפוא, טפוא ! — שפייעט ער, שצירעט אוים א פאר אויגען און מאכט מיט דיא לעפצען עפעס אהן ווערטער, שטארק צודולט.

איך גיב א קוק — הע־הע ! מיר געפינען זיך אויף א דאך ביי א פאנאר, דורך וועלכען עס שיינטאריין ליכט וויא דורך א פענסטער אונטען אין א גרויסען זאל.

— אט, וואהין... פערקראכען... א ראטהויז..חי־חי־חי ! — געבעט דער אשמדאי, אונטערשמייכלענדיג וויא א שיכור, קוקט אריין פון אויבען איז זאל דורכ'ן פענסטער און שאקעלט מיט דעם קאפ וויא ער ווטעט זיך דארט מיט א בעקאנטען — א־א, שלום עליכם, שלום עליכם פאני המן !

— וואס המן וואו, הייגט המן ? ! המן איז אויפגעהאנגען געווארען מיט זיינע בנים שוין מעהר פון א פאר טויזענט יאהר צוריק ! רעדסט עפעס מחילה וויא — וויא א שכור האב איך געוואלט זאגען, און האב פאר מורא זיך געחאפט צוריק.

— בהמה ! אז מען דארף א גנב, בהמה, שניידט מען איהם אפ פון דער תליה ! וואס מיר וואס א־מאל וואס, וואס מיר הייגט וואס ? הערסט, ישראליק — המן ! אלע דא זיינע בנים, ויזתא אויך — בעבענדיג אזוי נעהמט ער און קוועטשט מיר צו שטארק דאס פנים צום פענסטער — זעהסט, הא ?

— יא ! — זאג איך, פערבייסענדיג דיא ליפען — איך זעה פון ויין קוועטש קראקויא און לעמבערג.

— גערעכט ! — לויבט מיך דער אשמדאי, א קניפ געבענדיג מיר אין בע־קעלע — וויא ער קען עם אביסיל געאגראפיע !! אהן עין־הרע !..... נו, וואס ווייטער ?

— דיא זאל איז פול מיט מענשען. איינער, זעה איך, שטעהט אויף דער

בימה, און וויא ער עפענט נור אויף דאס מויל פאטשט מען איהם שוין פון אלע זייטען בראווא !

— אט דאס מיין איך טאקי ! — לאכט דער אשמדאי, א בויג געבענדיג מיר פון הינטען דעם קאפ און ווייטער א קוועטש — דוא הערסט דיא דרשה ?

— נישט, מישטעהנס־געזאגט, וואס צו הערען — ענטפער איך אונטער דער נאז, פאראיבעל האבענדיג אויף דעם קוועטש.

—נישטא, זאגט ער, וואס צו הערען ! — קרימט זיך נאך דער אשמדאי, ארויסשטעקענדיג מיר א צונג — יענער דארט, רעדט, דאכט זיך מיט א מויל, גענץ קלאר : ישנו, זאגט ער, ס'איז דא א פאלק, צוזייעט צושפרייעט, זאגט ער, בכל — אין אלע מדינות..... הער נאר ווייטער, ווייטער, וואס ער זאגט !

—אלטע מעשיות ! — זאג איך, א מאך־געבענדיג מיט דער האנד — עס שלאגט צום הארצען, ווערט נישט גוט הערענדיג. פע חלעבען ! איך בעט דיך, לאז זיין גענוג !

— א שאד, חלעבען. דאס וואס דוא האסט געזעהען און געהערט איז ערשט א טראפען פונם ים. נאר מיר אליין איז אצינד עפעס אויך פע בוררר ! מען בע־דארף נעהמען נאך א ביסיל נסך צום אויסניכטערען זיך... קום אהין צווישין דאס דייניגע....

— פאר וואס, געוואלד, צווישען מייניגע ?

— משקה אויף אנצוטרינקען א וועלט — דאס איז ביי זיי, דאס איז זייער זאך.... יענער, וואס האט מיך צום ערשטען מאל אנגעטרונקען מיט ווײַן, מיך גע־מאכט שכור, ווייסט־דוא דאך גאנץ גוט, ווער ס'איז געווען — דאס איז געווען אייערער, בניהו בן־יהוידע ! וואס, הא, אפשר א ליגען ? גיה, פרעג אייערע קלויז־ניקעס ; הער וואס אייערע חכמים דארט זאגען !....

— גענוג ! — בעט איך מיך ביים טייפעל — עס דרעהט זיך מיר דער קאפ און איך בין דול... געוואלד לאז מיך אב !

א מכשפהטע, א מבוערעת, טהוט זיך פלוצלים א ווייז. מאכט א קניקס, לויפט צו דערנאנך צום אשמדאי מיט א זים שמייכעלע אויף די פערשנירטע לי־פעליך, און שושקעט זיך מיט איהם אוועק א היבשע צייט. עפעס געהט פיר צווי־שען זיי זעהר א וויכטיגע זאך. ביידע זיינען פערפלאמט און פערטיפט שטארק אין עסק — דער אשמדאי ווענדט זיך שפעטער אביסיל צו מיר מיט דיא ווערטער :

— ריינע נסים נאר איז תמיד מיט דיר ישראליק !.... איך מוז באלד טאקי

פון דאנען אוועק אויף דער ווייטער אינזעל „איל־דע־דיאבעל“ אַבארבייטען דאָרט א געשעפט מיט אלע מיינע לייט אזוי, אז עס זאָל זיך רעש'ן דערמיט דיא וועלט. עס פערשטעהט זיך, איך וואָלט דיך אהין פערשלעפט און דוא וואָלסט זיכער גע־וואָרען דיא כפרה דאָרט.... צו דיין טרפהנעם מזל אָבער באדארף איך גראָד דיא דאָזיגע שעהנע בכבודיגע מכשפהטע פאָהרע נויטיג אהיים, אויף דער ערד, אין מיינע אנגעלעגענהייטען. נו, וועט זיא דיך מיטנהמען. דוא וועסט דאָרט זיטצען א קורצע צייט. זיך אויסרוהען, ארויסשלאָגען דעם דול דיר פונ'ם קאָפּ ביז דער רוח וועט דיך האפּען און מיר וועלען ווייטער פליהען אין דער לופטען....

דיא מכשפהטע זעטצט זיך באלד טאקי ארויף רייטענדיג אויף א קאָטשערע, אויפ'ן קאָפּ ביי איהר האָט זיא א היטיל מיט א פויגעל און פלעדערווישען, אין איהר פון הינטען האָט זיא מיך, ישראליק'ן דעם בר־מזל. איך זיטץ אויף דער קאָטשערע, אָנהאלטענדיג זיך אין דער קליפּה מיט ביידע הענד און מיר פליהען געשווינד הענדום־פּענדום צו דער־ערד.

עֶנדע.